

Tanulási utak – pályautak

**A SZAKKÉPZÉSBEN TANULÓK
PÁLYAKÖVETÉSE**

A Társadalmi Megújulás Operatív Program 3.1.1. számú,
„*XXI. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) II. szakasz*” című kiemelt projekt
átfogó célja a közoktatás fejlesztése, a fejlesztés szakmai, informatikai támogatása,
minőségbiztosítása és nyomon követése.

Tanulási utak – pályautak

A szakképzésben tanulók
pályakövetése

SZERKESZTETTE: ERCSEI KÁLMÁN

OKTATÁSKUTATÓ
ÉS FEJLESZTŐ
— — INTÉZET

A könyv megjelenését a Társadalmi Megújulás Operatív Program
3.1.1-11/1-2012-0001 számú, „*XXI. századi közoktatás*
(*fejlesztés, koordináció*) II. szakasz” című projektje támogatta.
A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósult meg.

Szerzők

**ERCSEI KÁLMÁN, FEHÉRVÁRI ANIKÓ
HÍVES TAMÁS, HŐRICH BALÁZS**

Szerkesztette

ERCSEI KÁLMÁN

Lektor

BODA DOROTTYA

Olvasószerkesztő

INZSÖL KATA

Sorozatterv, tipográfia

KISS DOMINIKA

Tördelés

PÁTRIA NYOMDA ZRT.

Borítóterv

KISS DOMINIKA

Borítófotó

© **THINKSTOCK**

© Ercsei Kálmán, Fehérvári Anikó, Híves Tamás, Hőrich Balázs, 2015

© Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2015

ISBN 978-963-682-860-8

Oktatókutató és Fejlesztő Intézet
1143 Budapest, Szobránc utca 6-8.
www.ofi.hu

Felelős kiadó

KAPOSI JÓZSEF

Nyomás és kötés

PÁTRIA NYOMDA ZRT., BUDAPEST

Tartalom

ELŐSZÓ	7
---------------------	---

I. RÉSZ – TANULÓI UTAK A KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁK FELVÉTELI INFORMÁCIÓS RENDSZERE ALAPJÁN

FEHÉRVÁRI ANIKÓ – HÍVES TAMÁS: TANULÁSI UTAK A KÉTEZRES ÉVEKBEN – A KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁK FELVÉTELI INFORMÁCIÓS RENDSZERE ADATAINAK ELEMZÉSE	11
A kereslet – általános beiskolázási tendenciák 2000–2013 között	12
Jelentkezési preferenciák	24
Jelentkezések 2013-ban	29
Összegzés	36

II. RÉSZ – VÉGZETT SZAKKÉPZŐSÖK PÁLYAKÖVETÉSE

FEHÉRVÁRI ANIKÓ: SZAKMUNKÁS FIATALOK PÁLYAKÖVETÉSE, 2010–2014	39
Az átmenetek vizsgálata	39
A kutatás	41
A foglalkozási státuszok időbeni változása	42
Tanulási mintázatok	47
Milyen okok valószínűsítik a tanulást?	51
Összegzés	53

HÓRICH BALÁZS: A TANULT SZAKMÁBAN VALÓ ELHELYEZKEDÉS ESÉLYEI ÉS TAPASZTALATAI	55
Problémafelvetés	55
Szakmájukban elhelyezkedők	55
Szakmán belül és szakmán kívül elhelyezkedők összehasonlítása	59

Szakmában történő elhelyezkedést befolyásoló tényezők	68
Jellemző pályautak	71
Összegzés	72

III. RÉSZ – AZ ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉSBEN TANULÓ VÉGZŐSÖK TANULÁSI ÚTJAI ÉS JÖVŐTERVEI

FEHÉRVÁRI ANIKÓ: AZ ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉS VÉGZŐS TANULÓINAK CSALÁDI HÁTTERE	75
Demográfiai mutatók, családi háttér	76
Általános iskolai út, pályaválasztás	89
Összegzés	96

ERCSEI KÁLMÁN: AZ ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉSBEN VÉGZŐK TANULÁSI ÚTJA ÉS JÖVŐTERVEI	99
A középiskolai tanulói út	99
Jövőtervek	107
Oksági elemzés: magyarázó modellek	115
Összegzés	118

SZAKIRODALOM	119
---------------------------	-----

FÜGGELÉK – AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOK MÓDSZERTANA	123
A szakképzésben végzettek pályakövetése	123
Az előrehozott szakképzésben végzők tanulási útja és jövőtervei	124

ANGOL NYELVŰ ÖSSZEGZÉS	127
-------------------------------------	-----

ELŐSZÓ

A magyar munkaerőpiacot vizsgáló kutatások rámutatnak arra, hogy bár a magasan képzett, minőségi munkaerő és tudás felértékelődött, a szakképzésben szükséges változások és reformok csak részben vagy egyáltalán nem valósultak meg.

Amint az MKIK¹ Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézete által készített tanulmány is megállapítja, „a szakképzés a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése szempontjából, tehát esélyegyenlőségi megfontolásból is problematikus szegmens. A szakképzés presztízsének csökkenésével a szakképzésbe leginkább a gyengébb tanulók [...] és gyakran a problémás családi háttérrel rendelkezők csatornázódtak be. A szakképzésen belül pedig az érettségit is adó szakközépiskolai képzés és az érettségit nem adó szakiskolai képzés között mélyülő szakadék keletkezett” (Makó, 2014).

A szakiskola egyre inkább a hátrányos helyzetű tanulók továbbtanulási formájává válik, az alacsony színvonalú közismereti oktatás pedig tovább rontja a tanulók esélyeit (Kertesi-Varga, 2005; Liskó, 2008, id. Makó, 2014). Az országos kompetenciamérés eredményei szerint a szakiskolai tanulók háromnegyede mind az olvasás-szövegértés, mind a matematikai készségek tekintetében a legalacsonyabb szinten áll, és a PISA-eredmények is jelentős lemaradást jeleznek (Liskó, 2008, id. Makó, 2014). A középfokú képzésből középiskolai végzettség megszerzése nélkül elsősorban a szakiskolákból morzsolódnak le a tanulók (Liskó, 2008), a középfokú oktatás tehát jelentős mértékben hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer újratermeléséhez (Liskó, 2001; Liskó, 2004; Liskó, 2008, id. Makó, 2014, továbbá Fehérvári, 2008, Kertesi, 2010, Fehérvári, 2012).

A szakképző iskolák és általában a szakképzés rendszere az általános képzés rendszerénél és intézményeinél több szállal kötődik az oktatáson kívüli szférákhoz, így a gazdaság és a mindennapi élet világához. A diákok bekerülése a munkaerőpiacra (vagy kimaradásuk onnan), a megtapasztalt nehézségek vagy a sikerek nemcsak az oktatási rendszer egyéni minősítéseként foghatók fel, de a munkaerőpiac szereplői számára is jelzésértékkel bírnak.

Annak érdekében, hogy az oktatás ezen alrendszere fejlődőképes legyen, és adekvát módon el tudja látni a rá háruló feladatokat, a fejlesztést megalapozó kutatások szisztematikus alkalmazása indokolt (vö. Csapó, 2008).

Ezt a feladatot többek között – ahogy a felsőoktatásban a Diplomás Pályakövető Rendszer, úgy középfokon is – egy szisztematikus pályakövetési rendszer tudná megvalósítani. Azonban jelenleg Magyarországon ilyen rendszer nem működik, a hiányt kisebb-nagyobb mintán, panelen végzett longitudinális vizsgálatok próbálták, próbálják pótolni.

Ilyen jellegű kísérlet volt a 2006–2014 között megvalósult TÁRKI Életpálya-felmérése, amely tízezer fiatal életét követte nyomon a fenti időszakban. A felmérés alapját azok a nyolcadikos tanulók képezték, akik részt vettek az országos kompetenciamérésen, és kitöltötték a szövegértés- és matematikateszteket, valamint a kompetenciamérés családi háttérkérdőívét. A felmérés egyik legfontosabb célja az iskolai hátrányok

1 Magyar Kereskedelmi és Iparkamara

elemzése volt, emiatt a mintában országos arányukhoz képest felül voltak reprezentálva az alacsonyabb kompetenciaeredményű és a sajátos nevelési igényű tanulók.

Egy másik példa az MKIK GVI által 2008 óta végzett pályakezdő vizsgálatok. A *Szakiskolai férőhelyek meghatározása a regionális fejlesztési és képzési bizottságok (RFKB) részére* című kutatási program 2008-ban indult el a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara szervezésében és irányításával, a Munkaerő-piaci Alap anyagi támogatásával. A kutatási program 2009 óta kibővítve kerül megvalósításra, így a kutatóműhely 2014-ben ötödik éve vizsgálja a szakképzett pályakezdők helyzetét (Makó, 2012; Makó-Bárdits, 2013; 2014).

A fenti vizsgálatokkal együtt említendő az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet által 2010-ben indított „*Szakképző intézmények 2007-ben végzett és 2010-ben végzős tanulóinak vizsgálata*” című kutatása,² mely a szakképzésből (szakiskolai és szakközépfiskolai képzésből) kikerülő diákok átfogó vizsgálatára vállalkozott országos reprezentatív mintán. (A kutatás során egy 990 fős mintán sikerült adatot gyűjteni, közel fele-fele arányban szakközépfiskolai és szakiskolai rendszerben végzett diákok körében.) A kérdőíves adatfelvételt továbbá interjú adatgyűjtés egészítette ki: 40 pályakezdő fiatalall készült interjú (Tomasz, 2012). A kutatás második fázisaként került sor az első fázisban telefonos elérhetőségüket megadó fiatalok 2012-es telefonos megkeresésére, és egyrészt ez a vizsgálatot folytatódott a TÁMOP 3.1.1 – II. szakaszában.

E mellett a projekt keretében sor került egy másik longitudinális kutatásra is, az *előrehozott szakképzésben* végzés előtt álló fiatalok körében egy 2400 fő körüli országos mintán végzett vizsgálatra, mely a végzősök tanulási útjait és jövőterveit vizsgálja.³ A kutatás jelentősége abban áll, hogy egy olyan képzéstípus tanulóinak a tanulási útjait és végzés utáni terveit vizsgálja, amely tulajdonképpen a későbbi változásokat előrevetítő képzéstípusként is számon tartható.⁴

Jelen kötet részben hivatalos statisztikai adatokra (középfiskolai felvételi adatbázis – KIFIR), részben pedig a fent említett utóbbi két vizsgálatra alapozva elemzi a szakképzésben tanulók továbbtanulási és/vagy pályaváltási, elhelyezkedési tapasztalatait.

A kötet ily módon három részre tagolódik: az első rész általában vizsgálja a tanulók általános iskola középiskola közötti átmenetét a KIFIR-adatbázis alapján. A második rész a 2010-ben elkezdett longitudinális kutatás keretében gyűjtött adatok alapján vizsgálja a szakképzésben végzettek életútját és pályán maradását, a harmadik pedig az előrehozott képzésen 2014-ben szakmaszerzés előtt álló tanulók tanulási útját és jövőterveit vizsgálja.⁵

A kötet első tanulmánya a középfiskolai továbbtanulás jellemzőinek bemutatására vállalkozott a (2000–2013 közötti) KIFIR adatbázisok idősoros elemzése alapján. A tanulmány rámutat arra, hogy a demográfiai csökkenés következtében nőnek a középfokú képzésbe való bekerülés esélyei. A szakképzésbe jelentkezők bekerülési esélye 100%-os. 2009-től kevesebben jelentkeztek első helyen szakközépfiskolába, mint ahá-

2 A kutatásra a TÁMOP 3.1.1. XXI. századi közoktatás-fejlesztés koordináció kiemelt projekt első szakaszában került sor.

3 A kutatások módszertana kapcsán lásd a Függelékot.

4 Az előrehozott szakképzés az 1993-as közoktatási törvény 2009-es változtatásával jött léte és a képzési időt alapvetően a közismereti órák számának csökkentésével három évre rövidítette le.

5 Bár a kutatásnak 2014 végén megvalósult a második hulláma, jelen kötet vonatkozó tanulmányai az első állomás során gyűjtött adatok elemzésére vállalkoztak.

nyan valójában odakerültek. Mindeközben a gimnáziumi képzésbe a legnehezebb a bekerülés, azonban ezen a képzési típuson belül is érvényesül egy belső hierarchia, amelyben a 6 és 8 évfolyamos gimnáziumokba a legnehezebb a bejutás, és a hagyományos tantervű osztályokba a legkönnyebb. A két tanítási nyelvű képzésbe hozzávetőleg ugyanannyian jelentkezenek első helyen, mint ahányan bekerülnek.

A tanulmány egyik fő megállapítása szerint a középfokú iskolarendszert jelentős belső tagoltság jellemzi, így az egyes képzési típusokon belül képzési programok szerint is igen eltérő bekerülési esélyekkel kell számolnunk. Emellett a fenntartói és a területi különbségek további eltéréseket okozhatnak. *A kötet második és harmadik tanulmánya* a 2010-ben elkezdett longitudinális vizsgálat adatait elemzi. *A második írás* azt tekinti át, hogy milyen pályamintázatok rajzolódnak ki a két mérési időpontban, ezek milyen különbségeket mutatnak, illetve a végzettség, a nem, a tanult szakmacsoport és a lakóhely alapján milyen jellegzetességeket tükröznek.

A tanulmány egyik fő megállapítása szerint, noha az aktív dolgozók aránya 2012-ről 2014-re jelentősen megnövekedett a szakképzettség megszerzése nem jelent közvetlen munkapiaci kimenetet. A képzésből kikerülők jelentős arányban folytatnak további tanulmányokat a jobb foglalkozási státusz megszerzésének vagy az elhelyezkedés reményében. A vizsgálatba bevont két alminta jelentős különbségeket mutat a további pályautakban: míg a szakközépiskolában végzők esetében a felsőfokú továbbtanulás a leggyakoribb, a szakiskolásoknál egy másik szakma megszerzése dominál. A két csoport között az elhelyezkedés sikerességét tekintve is eltérés tapasztalható: a szakiskolában végzettek körében nagyobb a munkanélküliség általi érintettség. *A harmadik tanulmány* a 2010-ben végzettek szakmában maradását vizsgálja. Az elemzésből kiderül, hogy a szakmaszerzést követő negyedik évben tízből valamivel több, mint négy megkérdezett dolgozik az eredeti szakmájának megfelelő munkakörben, és hogy a végzettek kétharmadára volt jellemző, hogy a végzést követően bármikor előfordult, hogy dolgozott valamennyi időt a tanult szakmában. A szakmában való elhelyezkedés esélyét külső és belső (objektív és szubjektív) tényezők egyaránt befolyásolják. Ha valaki gazdasági érelemben depressziós térségben lakik, szignifikánsan kisebb az esélye a szakmában történő elhelyezkedésnek. Emellett azonban meghatározó az is, hogy valaki mennyire ambicionálta a szakmában történő elhelyezkedést. A szakma elhagyása csak az esetek kisebb részében jelent felfelé mobilizációt, nagyobb részben inkább a szakképzettséget kevésbé igénylő (betanított és segédmunkási) pozíciók elfoglalását jelenti. A szakma elhagyása felértékeli a kapcsolatháló szerepét a munkakeresésben. Végül megmutatkozott az is, hogy az iskolai korrekció és a megfelelő szakmaválasztás pozitívan hat a szakmában történt elhelyezkedési esélyekre. *A kötet negyedik írása* az előrehozott szakképzésben végzők családi háttérét, demográfiai jellegzetességeit, illetve korábbi iskolai útját vizsgálja a 2014-ben kezdett longitudinális vizsgálat első fázisában gyűjtött kutatási adatok alapján. Az eredmények egyrészt megerősítik azokat a korábbi, 2011-ben végzett vizsgálatkor tapasztaltakat, miszerint ezt a képzési formát – leginkább a képzési idő rövidege miatt – inkább a kistelepülési, gyengén teljesítő tanulók választják. Az előrehozott szakképzésben tanuló fiúk aránya magasabb, mint a szakiskolások körében, továbbá a fiúkhoz képest alacsonyabb társadalmi státuszú családok lánygyermekei kerülnek be a képzésbe. Területi vonatkozásban kiemelhető, hogy míg Közép-Magyarországon, különösen a fővárosban inkább az alacsonyabb státuszú családok gyermekei választják ezt a képzést, addig Nyu-

gat-Dunántúlon magasabb a képzés presztízse, melynek valószínű oka, hogy a lokális munkaerőpiacok elhelyezkedési és kereseti szempontból is másképp viszonyulnak a szakiskolából érkező munkavállalóhoz. *Az ötödik tanulmány* elsősorban az előrehozott szakképzésben végzők jövőterveit vizsgálja szociodemográfiai ismérvek, valamint a tanulási út különböző tényezői szerint. A tanulók jövőterveit illetően három forgatókönyv körvonalazódott. E szerint a végzősök egy része csak (tovább)tanulást, egy másik része csak munkaerő-piaci tevékenységet, egy harmadik része pedig az előző kettő a szakmaszerzés utáni társítását tervezte. A végzősök körében meglehetősen magas a továbbtanulási arány: a végzősök közel kétharmada tervezett valamilyen formában tanulmányokat folytatni, ami majdnem akkora arányt jelent, mint amekkora a munkaerő-piaci tevékenységet tervezők aránya. A továbbtanulás célja elsősorban az érettségi, de egy másik szakma kitanulási szándéka is markánsan jelen van. A jövővel kapcsolatos tervek számos tényezővel összefüggnek, többek között a nemmel, a lakóhely szerinti település típusával, a régióval és nem utolsósorban a családi háttérrel. A tanulói út vonatkozásában releváns tényezőknek mutatkozik a középiskolai felvételi kimenetele, illetve az iskolai kudarc (bukás) ténye.

A kötet, mely információt nyújt az új képzési struktúrát megelőző helyzetről, meglátásunk szerint jó alapot adhat az elmozdulás mérésére, az új struktúra sikerességének későbbi vizsgálatára. Ennélfogva elsősorban a szélesebb szakmai nyilvánosság, a szakképző intézmények, illetve az oktatást irányító szakemberek számára kíván visszajelzést adni a szakképzésből szakképzettséggel kikerülő diákok további pályafutásáról.

A szerkesztő

FEHÉRVÁRI ANIKÓ–HÍVES TAMÁS: TANULÁSI UTAK A KÉTEZRES ÉVEKBEN – A KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁK FELVÉTELI INFORMÁCIÓS RENDSZERE ADATAINAK ELEMZÉSE

Az elmúlt évtizedben a fejlett országokban folyamatosan növekedett a kötelező oktatásban eltöltött évek száma. Sok helyen figyelhető meg a tankötelezettségi korhatár felemelése, emellett a közoktatás nemcsak felfelé, hanem lefelé is terjeszkedett: a kisgyermekkorai nevelés, óvodáztatás is a közoktatási rendszer részévé vált. A kötelező oktatás kiterjesztésén túl növekedtek a képzési részvételi arányok is. Az OECD-országokban (74%-ról 84%-ra) és az Unióban (78%-ról 87%-ra) is 1995-höz képest 10%-kal növekedett a 15–19 évesek oktatásban való részvétele. Magyarországon is hasonló tendenciákat figyelhetünk meg, nálunk ez a növekedés csaknem 30 százalékpontos volt (64%-ról 93%-ra). A 20–29 éves korosztályban is hasonló folyamatok figyelhetők meg, csak az arányok alacsonyabbak⁶ (OECD, 2014).

Az oktatás expanzióját kutatók szerint két folyamatot figyelhetünk meg az expanzió hatására, egyrészt a szelekció magasabb képzési szintre helyeződik (Treiman, 1970; Green, 1999), vagyis a középfokról a felsőfokra, másrészt az adott képzési szint diverzifikációja is megfigyelhető, így egy adott képzési szinten; belül is eltérő hozzáférési esélyek alakulnak ki (Liskó–Fehérvári, 1998; Róbert, 2000; 2010).

Tanulmányunkban a középfokú képzésre fókuszálunk, azt vizsgáljuk, hogyan alakultak a hozzáférési és bekerülési esélyek az elmúlt közel másfél évtizedben. Mivel a magyar középfokú képzési rendszer jellemzője a korai szelekció, ezért azt feltételeztük, hogy a különböző képzési típusokba eltérők a bekerülési esélyek, és ennek időbeni változása is megfigyelhető.

Az elemzés alapját a KIFIR adatbázisok adják. Ez az informatikai rendszer 2000 óta működik hazánkban, feladata a középiskolai felvételik bonyolítása, a jelentkezők regisztrálása. Ez a nyilvántartás gazdag forrás a kutatók számára, lehetőséget ad arra, hogy elemezzük a tanulói továbbhaladást, a középiskolák beiskolázási trendjeinek változásait. Az adatbázis kétféle nyilvántartást tartalmaz: tanulói és intézményi alapút. A kutatói adatbázis csak az intézményi adatgyűjtést tartalmazza, így elemzésünk alapját ez jelenti.⁷ A tanulmány az alábbi fő kérdésköröket elemezi:

- általános jelentkezői tendenciák 2000–2013 között: tagozatok, férőhelyek száma, intézmények és meghirdetett tagozatok száma, képzési típus szerinti jellemzők;
- első helyen jelentkezők és felvettek jellemzői képzési típusok szerint, felvettek aránya az első helyes jelentkezőkhöz képest, bekerülési esélyek;
- a 2013-as adatbázis részletesebb vizsgálata a fenti szempontok alapján, illetve fenntartói és területi elemzésekkel kiegészítve.

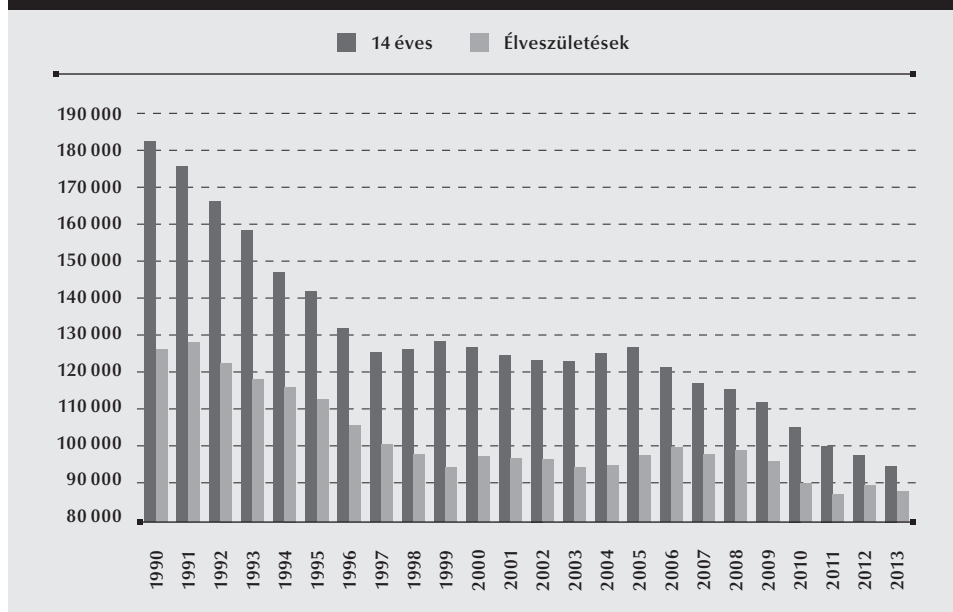
6 Az OECD-országokban 18%-ról 28%-ra növekedett a 20–29 éves korosztályban az oktatásban részt vevők aránya. Az EU21 országaiban ez az arány 19%-ról 29%-ra emelkedett, míg Magyarországon 10%-ról 27%-ra.

7 Az intézményi adatbázis a középfokú intézmények által meghirdetett tagozatok szerinti bontásban az alábbi adatokkal rendelkezik: intézményi azonosítók: Székhely megye, OM azonosító, Székhely név, Székhely helység, Telephely kód, Telephely megye, Telephely név, Telephely helység, Fenntartó típusa; tagozat azonosítók: Tanulmányi terület kód, Tanulmányi terület leírás; tanulói adatok: Meghirdetett helyek száma, Jelentkezők száma, 1. helyen jelentkezők száma, Felvettek száma, 1. helyen jelentkezők közül a felvettek száma.

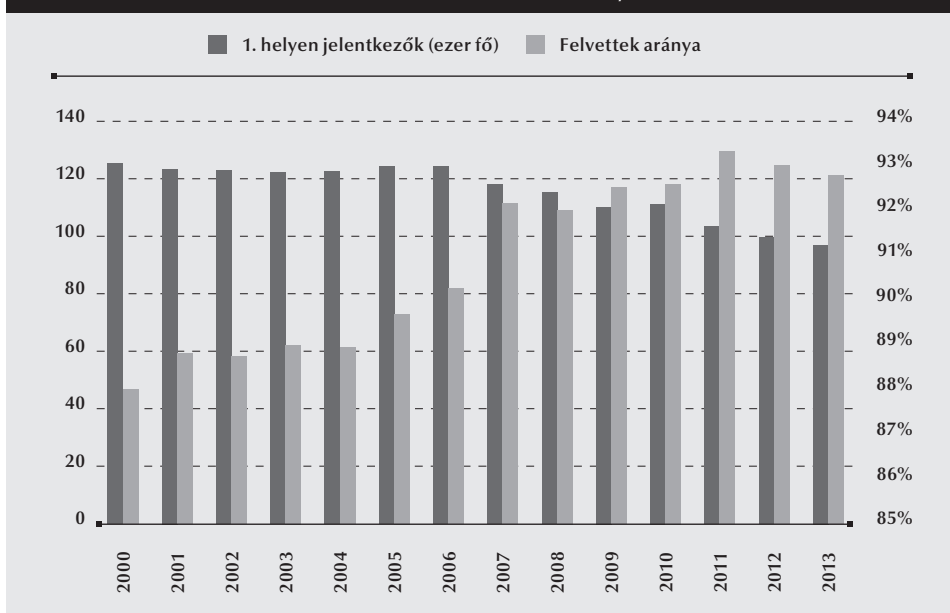
A KERESLET – ÁLTALÁNOS BEISKOLÁZÁSI TENDENCIÁK 2000–2013 KÖZÖTT

A középiskolai jelentkezési és felvételi adatok azt mutatják, hogy míg az általános iskolákat már az ezredforduló elején elérte a demográfiai apály, addig középfokon a csökkenés csak később kezdődött (lásd *1. ábra*). Ennek oka, hogy a folyamatosan csökkenő gyereklétszámot az iskolák úgy próbálták kompenzálni, hogy lefelé és felfelé is terjeszkedtek. A lefelé nyitást a 6 és 8 osztályos képzésekben érhetjük tetten, valamint az ún. nulladik évfolyamok megjelenésében (nyelvi előkészítő képzés, két tanítási nyelvű képzés), míg felfelé terjeszkedés főleg a szakképzésben jelent meg: a szakiskolákban a 2+2 éves képzés bevezetése, a szakközépiskolákban pedig a 13–16. évfolyamos képzések jelentek meg. Miközben az ezredfordulón még 124 ezren kerültek a középfokú képzésbe, 2013-ban már 96 ezer alá csökkent a létszám. Az intézményi struktúra átalakulásának köszönhetően középfokon csak 2007-től kezdve csökkent látványosan a tanulólétszám. Ezt mutatja az alábbi *2. ábra* is. Két alapvető trend látható az adatokból, egyrészt folyamatosan csökken a középfokra belépő tanulók aránya (2000-hez képest 2013-ra 82%-ra csökkent a jelentkezők száma), másrészt folyamatosan emelkedik a középfokra felvettek aránya. Az ezredfordulón a jelentkezők 88%-a került be oda, ahová első helyen jelentkezett, 2013-ban már 93%-uk. Vagyis összességében növekedtek a bekerülési esélyek a középfokú képzésbe.

1. ábra: Élveszületések és a 14 évesek száma, 1990–2013

2. ábra: Jelentkezők és felvettek aránya, 2000–2013

A létszámcsökkenés tehát növeli a bejutási esélyeket, melyek azonban nem egyformán érvényesültek a különböző képzési formákban. Képzési típusonként összevetettük az első helyen történő jelentkezéseket az első helyre felvettekkel 2000 és 2013 között. 2000-ben a szakiskolába volt a legkönnyebb bejutni, a szakközépiskolába ugyanakkora eséllyel kerülhettek be a tanulók, mint a gimnáziumba. A következő években fokozatosan növekedett a bejutás esélye a szakközépiskolákba, míg a gimnáziumokba csökkent. 2009-től, aki szakközépiskolába jelentkezett, azt 100%-ban, vagyis biztosan fel is vették. Ettől az évtől kezdve kevesebben jelentkeztek első helyen szakközépiskolába, mint ahányan valójában odakerültek. A gimnáziumi képzésen belül is érvényesül egy hierarchia, amelyben a 6 és 8 osztályos gimnáziumokba a legnehezebb a bekerülés, és a hagyományos tantervű osztályokba a legkönnyebb (többen jutnak be, mint ahányan első helyen ide jelentkeznek). A két tanítási nyelvű képzésre hozzávetőleg ugyanannyian jelentkeznek első helyen, mint ahányan bekerülnek.

Rátérve a 2013-as adatok elemzésére, és megyénként megvizsgálva az első helyen jelentkezők és felvettek területi megoszlását megállapítható, hogy nem túl nagyok az eltérések. Az összes képzéstípust egyben vizsgálva egyedül Budapesten és Pest megyében nem éri el a 90%-ot az első helyen jelentkezők és felvettek aránya, ezen belül is Pest megyében a legalacsonyabb (86%) az arány. Ezzel szemben több megyében megközelíti a 100%-ot az arány (pl.: Veszprém 99%, Békés 98%) vagyis ezekben a megyékben szinte mindenkit oda vettek fel, ahova első helyen jelentkezett (lásd 1. táblázat).

Képzési típusonként vizsgálva azonban már differenciáltabb képet kapunk. A gimnáziumokba jelentkezők közül az első helyen megjelölt intézménybe Pest megyében és Budapesten vették fel a legkevesebb diákot. Pest megyében az első helyen jelentkezőknek csupán háromnegyede jutott be a kiválasztott gimnáziumba, ezzel szemben

1. táblázat: Első helyen jelentkezők és a felvettek aránya, 2013

MEGYE	GIMNÁZIUM			SZAKKÖZÉPISKOLA			SZAKISKOLA			ÖSSZES JELENTKEZŐ	ÖSSZES FELVETT	%
	JELENTKEZŐK	FELVETTEK	%	JELENTKEZŐK	FELVETTEK	%	JELENTKEZŐK	FELVETTEK	%			
Bács-Kiskun	1 741	1 487	85,4	2 007	1 938	96,6	1 195	1 206	100,9	5 045	4 736	93,9
Baranya	1 615	1 442	89,3	865	916	105,9	816	837	102,6	3 388	3 281	96,8
Békés	1 426	1 329	93,2	1 238	1 260	101,8	741	760	102,6	3 457	3 401	98,4
Borsod-Abaúj-Zemplén	2 542	2 093	82,3	2 621	2 641	100,8	1 925	1 901	98,8	7 191	6 738	93,7
Budapest	11 195	8 784	78,5	6 443	6 488	100,7	1 817	1 852	101,9	19 677	17 341	88,1
Csongrád	1 777	1 571	88,4	1 564	1 646	105,2	599	609	101,7	4 005	3 891	97,2
Fejér	1 372	1 132	82,5	1 463	1 482	101,3	890	876	98,4	3 809	3 571	93,8
Győr-Moson-Sopron	1 693	1 363	80,5	1 984	1 902	95,9	962	1 015	105,5	4 698	4 347	92,5
Hajdú-Bihar	2 690	2 151	80,0	1 970	2 032	103,1	1 301	1 266	97,3	6 107	5 595	91,6
Heves	1 283	1 097	85,5	1 249	1 198	95,9	910	927	101,9	3 501	3 276	93,6
Jász-Nagykun-Szolnok	1 445	1 316	91,1	1 303	1 277	98,0	1 225	1 197	97,7	4 022	3 838	95,4
Komárom-Esztergom	1 220	1 026	84,1	846	831	98,2	677	684	101,0	2 792	2 593	92,9
Nógrád	519	471	90,8	571	524	91,8	428	390	91,1	1 549	1 418	91,5
Pest	3 997	3 051	76,3	1 896	1 864	98,3	1 121	1 128	100,6	7 088	6 116	86,3
Somogy	937	900	96,1	1 047	1 008	96,3	921	903	98,0	2 972	2 878	96,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	2 306	2 063	89,5	2 003	1 983	99,0	1 945	1 928	99,1	6 414	6 128	95,5
Tolna	833	777	93,3	702	637	90,7	592	598	101,0	2 152	2 038	94,7
Vas	786	739	94,0	960	920	95,8	555	553	99,6	2 350	2 262	96,3
Veszprém	1 132	1 033	91,3	1 043	1 069	102,5	827	872	105,4	3 033	3 007	99,1
Zala	970	792	81,6	910	909	99,9	624	600	96,2	2 547	2 343	92,0
Összesen	41 479	34 617	83,5	32 685	32 525	99,5	20 071	20 102	100,2	95 797	88 798	92,7

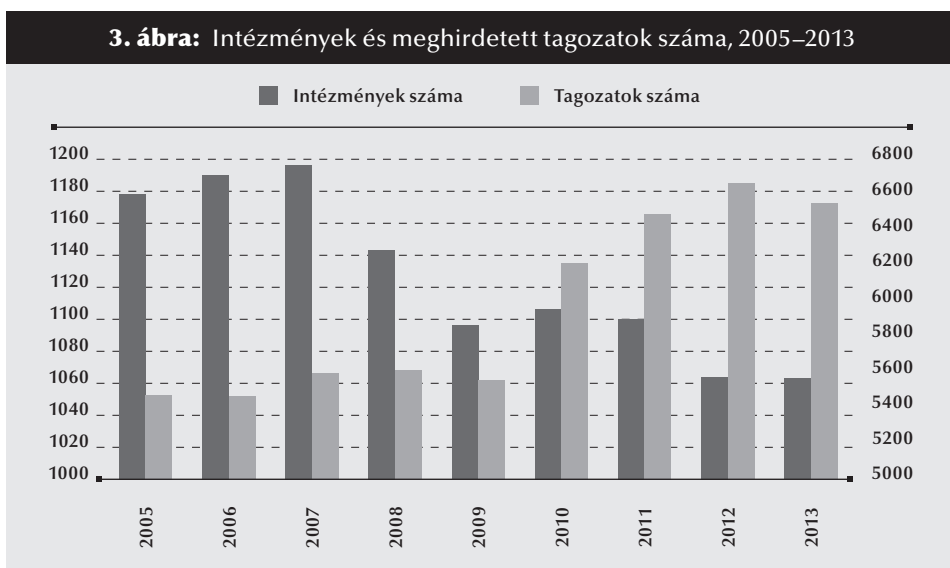
Somogy megyében 96%-a. Az adatokat vizsgálva megállapítható, hogy nincs összefüggés egy térség társadalmi és gazdasági helyzete és a felvételi arány között. Az első helyen jelentkezők és felvettek területi megoszlása sokkal inkább helyi tényezőktől függ, néhány a megyében működő, elit vagy annak tartott, de valószínűleg jobb képzést nyújtó intézménybe többen jelentkeznek, míg más megyékben egyenletesebb a jelentkezés megoszlása. A gimnáziumi országos felvételi arány 83,5%.

A szakiskolákban és a szakközépfiskolákban egyes megyékben az első helyen jelentkezők és a felvettek aránya meghaladja a 100%-ot, ami úgy lehetséges, hogy sokakat nem az első helyen megjelölt iskolába vettek fel, vagy nem abba az iskolatípusba. Szakkö-

zépiskolák esetében Csongrád és Baranya megyékben haladja meg leginkább az arány a 100%-ot, ezekben a megyékben mérték fel legrosszabbul a jelentkezésnél a tanulmányi eredményük alapján elérhető középfokú intézményeket a tanulók. Szakiskolai képzésnél Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyéknél a 105%-ot is meghaladja, ennél a képzéstípusnál országosan is többet vettek fel, mint ahányan első helyen jelentkeztek.

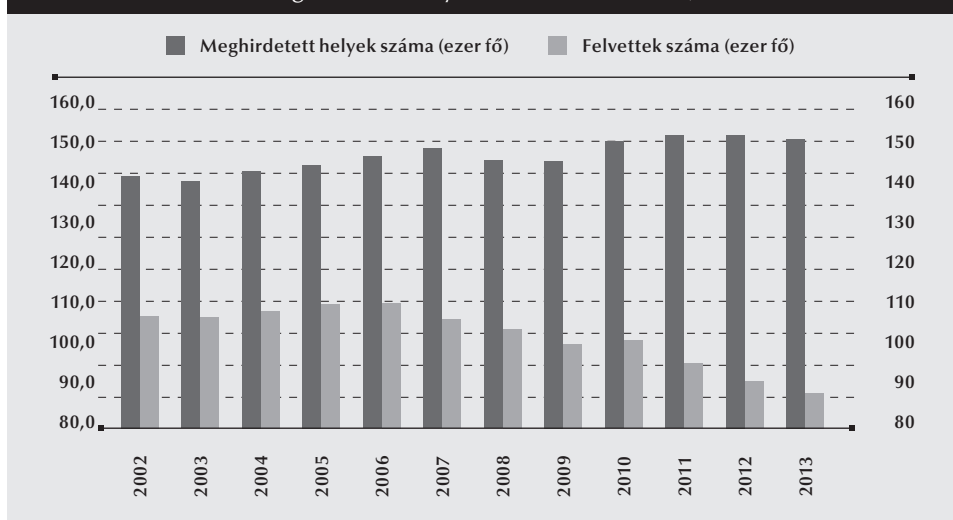
A KÍNÁLAT – TAGOZATOK ÉS MEGHIRDETETT FÉRŐHELYEK

A versenyhelyzet fokozódását mi sem jelzi jobban, mint a KIFIR adatokban megfigyelhető kínálatbővülés. 2000-ben a tagozatok száma nem érte el a 4250-et (ez sem kevés), ez tizenkét év alatt a másfélszeresére növekedett, és jól láthatóan 2010-ben ugrásszerűen megemelkedett. 2013-ban kis visszaesést mutat, de még így is 6546 féle tagozatot hirdettek meg a középiskolák. Így egy intézmény átlagosan 6,1 tagozatot ajánlott (lásd 3. ábra).

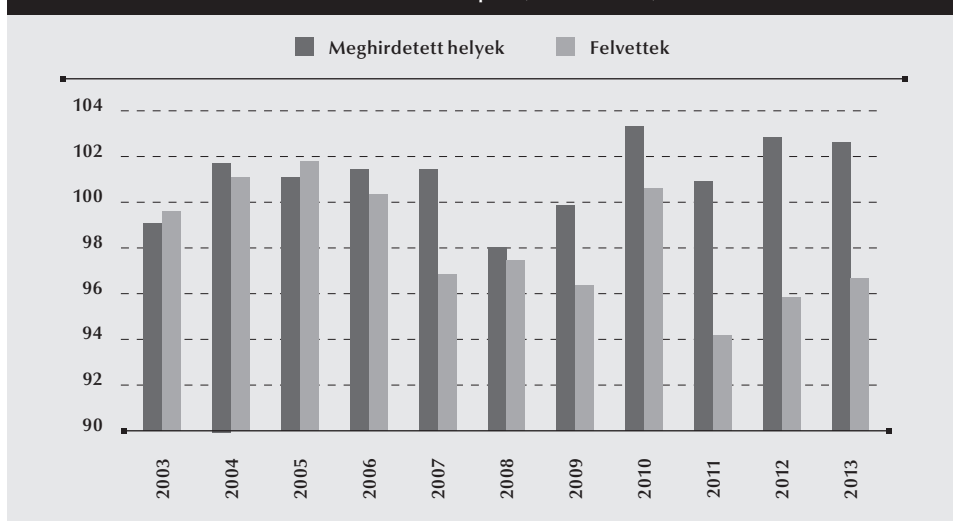
A kínálat növekedését és a kereslet csökkenését szintén jól jelzi a következő 4. ábra, amely a meghirdetett középiskolai helyek és a felvettek számát mutatja. Azt is láthatjuk, hogy a belépők száma folyamatosan csökken, míg a helyek száma még az elmúlt négy évben is emelkedett. Vagyis jelentősen szétnyílt az olló a férőhelyek és a diákok száma között, számottevő kapacitásfelesleggel rendelkezik a középfokú oktatási rendszer. Az évezred elején még a 142 ezer férőhelyre csaknem 108 ezer diák jutott. 2013-ban a középfokra felvettek száma 90 ezer fő alá esett, a meghirdetett helyek száma viszont több mint 151 ezer volt. Emellett 2010-től egy kisebb ugrás is megfigyelhető az adatokban. Erre majd a képzési típus szerinti elemzés ad magyarázatot.

4. ábra: Meghirdetett helyek és felvettek száma, 2002–2013

Azt is megvizsgáltuk, hogyan változnak az idősoros adatok az előző évhez képest (lásd 5. ábra). A férőhelyi kapacitás nem minden esetben mozog együtt a tanulók számának változásával. Míg az előző évtized elején hasonlóan változott a két érték, addig 2007-től kezdve jelentősen növekedett a két folyamat változásának különbsége, 2011-ben volt a legnagyobb távolság a változások értékében, azóta ismét közeledik egymáshoz a két trend.

5. ábra: A meghirdetett helyek száma és a felvettek számának változása az előző évhez képest, 2002–2013, %

Országosan majdnem kétszer annyi középiskolai férőhelyet hirdettek meg 2013-ban, mint ahányat végül betöltöttek, ebben jelentős területi különbségek is megfigyelhetők. Békés megyében töltötték fel legkevésbé a meghirdetett helyeket, 100 helyre 41 főt vettek fel, vagyis közel 2,5-szer több volt a kiadó hely, mint a felvettek száma. Legközelebb van egymáshoz a helyek és a felvettek száma Hajdú-Bihar és Zala megyékben (72%-os és 69%-os feltöltöttség), elég sok megyében alakult hasonlóan 50–60% között, míg Budapesten, Pest és Győr-Moson-Sopron megyében a helyek kétharmadát töltötték fel (lásd 2. táblázat).

2. táblázat: Meghirdetett helyek és felvettek száma és aránya
(100 meghirdetett helyre felvettek), 2013

MEGYE	MEGHIRDETETT HELYEK	FELVETTEK SZÁMA	100 MEGHIRDETETT HELYRE FELVETTEK ARÁNYA (%)
Bács-Kiskun	8 071	4 736	58,7
Baranya	5 912	3 281	55,5
Békés	8 177	3 401	41,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	12 337	6 738	54,6
Budapest	26 865	17 341	64,5
Csongrád	7 025	3 891	55,4
Fejér	6 618	3 571	54,0
Győr-Moson-Sopron	6 538	4 347	66,5
Hajdú-Bihar	7 758	5 595	72,1
Heves	5 346	3 276	61,3
Jász-Nagykun-Szolnok	7 042	3 838	54,5
Komárom-Esztergom	5 238	2 593	49,5
Nógrád	2 863	1 418	49,5
Pest	9 003	6 116	67,9
Somogy	5 137	2 878	56,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	11 475	6 128	53,4
Tolna	3 709	2 038	54,9
Vas	3 703	2 262	61,1
Veszprém	5 236	3 007	57,4
Zala	3 375	2 343	69,4
Összesen	151 428	88 798	58,6

Ha képzéstípusonként vizsgáljuk a meghirdetett helyek és felvettek arányát az alacsonyabb presztízsű intézménytípus felé haladva egyre nagyobb a különbség a helyek és a felvettek száma között (lásd 3. táblázat). A gimnáziumokban meghirdetett helyek számának háromnegyedét töltötték fel, a megyék között jelentős eltérés látszik, míg Heves, Pest és Hajdú-Bihar megyékben 80%-ot is meghaladja, addig Szabolcs-Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megyékben alig haladja meg a 60%-ot a feltöltöttség.

3. táblázat: Meghirdetett helyek és felvettek aránya iskolatípusok szerint
(100 meghirdetett helyre felvettek), 2013, %

	GIMNÁZIUM	SZAKKÖZÉPISKOLA	SZAKISKOLA
Bács-Kiskun	77,4	60,6	45,9
Baranya	70,9	58,3	41,7
Békés	63,3	41,9	26,1
Borsod-Abaúj-Zemplén	73,9	64,3	36,5
Budapest	79,9	65,8	34,7
Csongrád	78,8	57,0	29,9
Fejér	66,0	59,1	39,9
Győr-Moson-Sopron	75,5	73,3	51,3
Hajdú-Bihar	81,7	68,3	66,3
Heves	86,7	58,2	48,5
Jász-Nagykun-Szolnok	63,9	53,5	48,7
Komárom-Esztergom	71,9	46,1	36,1
Nógrád	65,5	52,9	36,6
Pest	83,6	64,2	49,1
Somogy	71,6	55,8	46,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	60,0	55,0	46,0
Tolna	78,4	62,7	37,0
Vas	71,8	62,0	50,3
Veszprém	75,8	62,4	41,5
Zala	77,1	75,2	57,3
Ország	74,8	60,6	42,0

A szakközépiskoláknál a meghirdetett helyek feltöltöttsége országosan 60% körüli, a megye társadalmi-gazdasági helyzete nincs összefüggésben a helyek feltöltöttségével, sokkal inkább helyi tényezők a meghatározók. A leginkább Győr-Moson-Sopron megyében töltötték be a meghirdetett helyeket, a legkevésbé Békés és Komárom-Esztergom megyékben, itt csupán 40% körüli az arány. Valószínűleg ezekre az arányokra a szakmák lokális munkaerő-piaci helyzete is befolyást gyakorol.

Szakiskolák esetén szintén Békés megyében hirdették meg a legtöbb be nem töltött helyet, majdnem négyszer annyit, mint ahány tanulót felvettek, az országos érték 40%-os feltöltöttség. Ezzel ellentétben Hajdú-Bihar megyében tudták leginkább feltölteni a létszámokat, valamennyi képzéstípusnál az országos átlagnál jóval magasabb arányban, még szakiskolában is 66%-os arányt tudtak elérni. Valószínűnek mondható, hogy a megyében folyó képzés jelentős vonzerőt gyakorol a környező területekre, elsősorban Békés megyére, ahol viszont igen alacsony a meghirdetett helyek betöltése.

Fenntartók szerint elemezve a meghirdetett helyek és a felvettek arányát legkevésbé az alapítványi és magán fenntartású intézmények helyeit töltötték be, a helyeknek csupán a 30%-át (lásd 4. táblázat). Nagyon jelentősek az eltérések a megyék között, néhol szélsőségesen alacsony az arány, 10% alatti, míg a másik véglet Tolna megye,

4. táblázat: A meghirdetett helyek és felvettek aránya fenntartók szerint, 2013, %

MEGYE	ALAPÍT-VÁNYI	ÁLLAMI	EGYHÁZI	EGYÉB*	EGYÜTT
Bács-Kiskun	36,7	60,3	68,8	33,8	58,7
Baranya	6,3	56,9	69,0	33,2	55,5
Békés	2,0	44,0	36,7	6,3	41,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	12,0	67,5	44,5	34,9	54,6
Budapest	31,1	74,9	48,5	33,2	64,5
Csongrád	37,8	56,1	58,9	40,0	55,4
Fejér	27,5	60,2	78,3	47,4	54,0
Győr-Moson-Sopron	36,4	67,2	78,8	—	66,5
Hajdú-Bihar	24,5	80,7	65,0	21,8	72,1
Heves	50,4	61,9	76,3	—	61,3
Jász-Nagykun-Szolnok	15,9	58,4	47,4	40,0	54,5
Komárom-Esztergom	26,6	53,2	69,2	96,4	49,5
Nógrád	—	48,8	69,2	38,1	49,5
Pest	37,3	70,1	67,4	29,9	67,9
Somogy	25,0	58,1	35,6	24,0	56,0
Szabolcs-Szatmár-Bereg	10,2	64,3	62,3	20,3	53,4
Tolna	100	53,2	57,2	38,5	54,9
Vas	15,0	64,6	39,5	—	61,1
Veszprém	41,6	66,0	53,4	29,0	57,4
Zala	—	72,5	34,4	—	69,4
Ország	30,5	64,1	54,2	32,5	58,6

* Magánintézmények, gazdasági szervezetek, magán felsőoktatási intézmény, nonprofit korlátolt felelősségű társaság

ahol 100%-os, valamint Heves 50%-os. A legmagasabb közel 2/3-os a helyek betöltése az állami fenntartású intézményeknél, itt is Budapest, Hajdú-Bihar, Pest, Zala megyékben a legmagasabb, és a legalacsonyabb Békés és Nógrád megyékben. Az eddigi adatokhoz hasonlóan, itt is megfigyelhető, Pest és Hajdú-Bihar megyék tanulólétszívó hatása. Egyházi intézményekben valamivel alacsonyabb a feltöltöttség 50% körüli, de egyes megyék között jelentős az eltérés, a nagy múltú egyházi iskolával rendelkező megyékben közelít a 80%-hoz az arány, pl. Győr-Moson-Sopron megye, ugyanakkor más megyékben pl. Zala, Somogy, Békés, nem tudják feltölteni a rendelkezésre álló helyeket (30–40%-os az arány).

FÉRŐHELYEK, TANULÓK SZÁMA

Visszatérve arra a kérdésre, hogy vajon 2010-ben mi okozta a férőhelyek és a tagozatok ugrásszerű emelkedést, a válasz a szakképzésben keresendő. Képzési típus szerint 2000-ben a legtöbb tagozatot a gimnáziumi képzésben hirdették meg (1580), míg a legkevesebbet a szakiskolai képzésben (1134). A felvettek és a férőhelyek arányát tekintve pedig a gimnáziumok a legjobban, 2000-ben a meghirdetett helyek 82%-át töltötték fel. A szakközépiskolákban ez az arány 77%, míg a szakiskolákban csak 63% volt. A legtöbb tagozatot 2012-ben a szakiskolák hirdették meg (2806). A szakközépiskolák 1801, míg a gimnáziumok 2046 tagozaton hirdettek férőhelyet (lásd 5. táblázat). E hihetetlen mértékű szakiskolai kínálati növekedés 2009-ben kezdődött. (Egy év alatt 1248-ról 1758-ra emelkedett a meghirdetett tagozatok száma, 2011-ben már 2568, 2012-ben 2806 volt.) Gyanítható, hogy mindez a szakképzésben lezajló változásoknak is köszönhető, mivel 2009-ben vezették be az előrehozott szakképzést. Mindez azt jelenti, hogy 2010 óta egyszerre van jelen a szakiskolai tagozati kínálatban a hagyományos 2+2-es képzés és a 3 éves képzés. Éppen azért volt némi visszaesés a tagozatok számában 2013-ban, mert a szakiskolai képzésben megszűnt a korábbi 2+2-es rendszer. A feltöltöttség 2012-ben sem változott 2000-hez képest, csak az arányok: A gimnáziumoknak 75%-ig, a szakközépiskoláknak 64%-ig, míg a szakiskoláknak 44%-ig sikerült feltölteniük a meghirdetett helyeiket. Vagyis a legnagyobb kapacitásfelesleg a szaképzésben, ezen belül is a szakiskolai képzésben figyelhető meg.

A következő évben, 2013-ban sem változtak jelentősen a bekerülési esélyek. Sőt kisé még növekedett is a gimnáziumokra eső jelentkezők aránya az ottani férőhelyekhez képest. A tagozatok száma a szakiskolai képzésben csökkent, míg a másik két érettségít adó képzésben kismértékben tovább növekedett a tagozati kínálat (lásd 6. táblázat).

5. táblázat: A tagozatok jellemzői, 2012, N=6653

KÉPZÉSI TÍPUS	TAGOZATOK SZÁMA	A MEGHIRDETETT TAGOZAT ÁTLAGOS FÉRŐHELYE, %	EGY JELENTKEZŐRE JUTÓ FÉRŐHELY SZÁMA, %	A FELVETTEK ÉS FÉRŐHELYEK ARÁNYA, %
Gimnázium	2046	22,6	3,4	0,75
Szakközépiskola	1801	28,8	2,8	0,64
Szakiskola, speciális szakiskola	2806	19,2	1,90	0,44

6. táblázat: Tagozatok jellemzői, 2013, N=6546

KÉPZÉSI TÍPUS	TAGOZATOK SZÁMA	A MEGHIRDETETT TAGOZAT ÁTLAGOS FÉRŐHELYE, %	EGY JELENTKEZŐRE JUTÓ FÉRŐHELY SZÁMA, %	A FELVETTEK ÉS FÉRŐHELYEK ARÁNYA, %
Gimnázium	2053	22,5	4,0	0,75
Szakközépiskola	1917	28	2,7	0,58
Szakiskola, speciális szakiskola	2576	21	2,1	0,43

A bővülő kínálatot és a kapacitásfelesleget mi sem jelzi jobban, mint hogy a 2013-as adatbázisban 718 tagozaton nem volt felvett tanuló, ez az összes tagozat 11%-át jelenti.⁸ Képzési programok szerint a nem induló tagozatok 44%-a szakiskolai, 21%-a szakközépiskolai és ugyanennyi a gimnáziumi, míg 14%-a speciális szakiskolai.

Területileg megvizsgálva a tagozatonkénti átlagos férőhelyeket nincsenek kiugró különbségek. Iskolatípusonként azonban már jelentősebbek az eltérések (lásd 7. táblázat). Gimnáziumban Dél-Dunántúlon (Somogy, Tolna) 15 körüli a férőhelyek átlagos száma, míg Bács-Kiskunban majdnem 27. Szakközépiskolában Vas és Tolna megyékben a legalacsonyabb 20 körüli, de a legtöbb megyében kis szórással 30 körüli az átlagos férőhelyek száma. Szakiskoláknál a két szélsőérték: Budapest 27 és Zala 14 helyvel programonként.

7. táblázat: Férőhelyek átlagos száma iskolatípusonként, 2013, %

MEGYE	GIMNÁZIUM	SZAKKÖZÉP- ISKOLA	SZAKISKOLA, SPECIÁLIS SZAKISKOLA	EGYÜTT
Bács-Kiskun	26,7	29,9	17,2	23,0
Baranya	24,8	29,1	18,0	22,4
Békés	22,3	26,8	16,7	21,0
Borsod-Abaúj-Zemplén	19,7	30,0	25,3	25,0
Budapest	23,1	31,2	26,9	26,4
Csongrád	21,2	24,7	18,2	21,4
Fejér	23,2	29,9	22,6	25,1
Győr-Moson-Sopron	23,4	26,5	20,2	23,3
Hajdú-Bihar	21,8	28,1	19,2	22,9
Heves	20,8	35,5	19,3	23,9
Jász-Nagykun-Szolnok	25,1	24,4	16,3	20,8
Komárom-Esztergom	21,0	30,1	19,3	22,6
Nógrád	24,8	31,0	21,4	24,9
Pest	24,3	25,7	19,1	23,0
Somogy	16,1	24,4	17,9	19,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	24,9	31,1	22,7	25,6
Tolna	15,0	21,6	22,1	19,5
Vas	25,1	22,8	18,3	21,7
Veszprém	23,1	23,8	16,7	20,1
Zala	21,9	23,7	14,1	18,9
Ország	22,5	28,0	20,0	23,1

⁸ 2012-ben is jelentős volt a fel nem töltött tagozatok száma (13%-os volt, amely 855 tagozatot érintett), 2007-ben a tagozatok 9%-a (491) maradt üresen.

Az általános iskolások száma előrevetíti a jövő kapacitásigényét. A következő tábla mutatja az évfolyamok szerinti adatokat, melyekből kiderül, hogy a 2013-as évi jelentkezőkhöz képest (95 797 tanuló) két évig jelentős csökkenés várható, majd visszaáll 93–95 ezer közé a jelentkezők száma. Várhatóan 8 év múlva kerülnek be nagyobb létszámú évfolyamok a középfokú képzésbe, egyrészt egy kisebb demográfia boom miatt, másrészt a kötelező 6 éves kori beiskolázást érvényesítő jogszabály miatt (lásd 8. táblázat).

8. táblázat: A tanulók száma 1–8 évfolyamon, 2013 októberében (nappali képzésben)	
ÉVFOLYAM	ÁLTALÁNOS ISKOLAI TANULÓK SZÁMA
1.	100 183
2.	95 597
3.	94 032
4.	95 423
5.	92 963
6.	93 375
7.	86 461
8.	84 897

Forrás: KIR-STAT, EMMI

Ugyanakkor 2013-ban a 95 797 jelentkezőből valójában csak 88 798 diák nyert felvételt, vagyis már a potenciális tanulói létszám a felvételnél 7000 fővel csökkent (ez a jelentkezők 7%-a).⁹ Ebből 2013-ban 4149 diák 6 és 8 osztályos gimnáziumba jelentkezett, de végül nem nyert felvételt. Mivel a 6 és 8 osztályos gimnáziumok már az általános iskola 5. és 7. évfolyamától kezdve elszívják tanulókat, így az általános iskola évfolyami előrejelzéseit nem lehet teljesen egzaktan tekinteni, de így is érzékelhető, hogy a középfokú intézményeknek középtávon tartósabb demográfiai apállal kell számolniuk.

A tanulók legnagyobb része 14–15 éves korában kezdi meg tanulmányait középfokú intézményben, ha összevetjük a meghirdetett helyeket a 14 éves korúak számával, látható, hogy lényegesen több (1,6-szoros) a hely, mint a lehetséges tanuló. Ez a legtöbb megyében igaz, bár jelentős különbségek vannak, azonban Pest megyében ezzel ellentétes adat figyelhető meg, az itt élő 14 éveseknek csupán 70%-ának van hely. A többiek Budapestre mennek tanulni, ahol jóval több a hely, mint a 14 évesek száma. Ennek egyértelmű oka az elmúlt évtizedekben a Budapesti agglomerációba történő vándorlás, amivel az intézményhálózat nem tartott lépést. A Budapestről kiköltözők zömében fiatal családok, akiknek a gyermekei számára nincs elegendő hely a megye középfokú intézményeiben, de az agglomerációból viszonylag könnyen eléri Budapestet, ahol jelentős kapacitásfelesleg van. Békés megyében ellenkező a helyzet, van bőven hely

⁹ Ennek oka további elemzést igényel.

a korosztályra nézve 2,3-szoros, de a korábbi táblázatokból következtethetünk, hogy mégis sokan nem ott, hanem Hajdú-Bihar megyében tanulnak.

A jövő kapacitásigényét mutatja területi megoszlásban az általános iskolások számának változása megyénként (lásd 9. táblázat). A változás mindig a megelőző évfolyam létszámához aránylik, vagyis pl. az országos értéknél az 1. évfolyamosok száma 104,8, amikor a 2. évfolyamosoké 100, ugyanakkor a 2. évfolyamosok 101,7-en vannak a 3. évfolyamosokhoz képest. A demográfiai változás pontos követése miatt, 4-8. évfolyamba belekerültek az ezen évfolyamú gimnazisták adatai is.

Országosan kezdetben évenként kicsi emelkedés után 1-1,5%-os csökkenés látszik 3 éven keresztül, majd ezt követi pár százalékos emelkedés a tanulók létszámában. Azonban területileg eltérő intenzitással változik a tanulók száma évfolyamonként. Pest megyében végig növekszik a létszám, míg Tolna megyében végig csökken, több megyében pedig évről évre jelentős a változás, pl. Nógrádban a hatodikosok 7%-kal többen vannak, mint a nyolcadikosok, de az ötödikesek már 5%-kal kevesebben, mint a hatodikosok.

9. táblázat: Tanulók számának változása az előző évfolyamhoz képest (előző évfolyam = 100)

MEGYE	ÉVFOLYAMOK						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Bács-Kiskun	103,2	101,4	97,4	97,2	100	99,9	102,8
Baranya	101,6	102,0	99,3	98,1	97,6	105,1	98,1
Békés	100,0	100,4	96,4	99,2	97,4	100,4	101,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	106,3	99,3	96,4	95,9	98,7	103,1	101,4
Budapest	107,1	104,0	101,1	100,5	100,1	101,0	103,8
Csongrád	102,8	99,7	99,6	100,8	98,6	102,5	101,0
Fejér	107,5	101,2	100,2	97,7	100,3	102,4	101,0
Győr-Moson-Sopron	107,2	104,1	99,2	99,1	104,1	98,3	101,2
Hajdú-Bihar	104,6	99,1	98,7	97,0	98,8	102,3	99,2
Heves	106,0	100,1	95,9	97,9	98,6	102,4	100,2
Jász-Nagykun-Szolnok	98,6	103,7	96,0	96,4	99,1	101,3	102,9
Komárom-Esztergom	106,7	101,2	100,2	94,5	102,8	99,3	103,3
Nógrád	101,8	100,1	93,9	103,0	95,5	107,1	100,9
Pest	106,3	102,3	101,4	101,4	100,4	106,0	104,0
Somogy	102,2	104,6	95,5	98,0	95,2	103,9	100,3
Szabolcs-Szatmár-Bereg	106,2	98,8	96,8	96,4	98,7	101,5	98,2
Tolna	99,6	100,8	95,9	98,5	99,8	102,2	98,9
Vas	101,9	102,5	92,7	104,7	98,4	101,0	99,9
Veszprém	103,8	101,4	98,0	103,5	96,1	103,1	99,7
Zala	104,1	102,7	100,4	95,6	98,1	98,7	100,2
Ország	104,8	101,7	98,5	98,8	99,3	102,2	101,5

Forrás: KIR-STAT, EMMI

JELENTKEZÉSI PREFERENCIÁK

Az előzőekben azt elemeztük, hogyan alakult az elmúlt tizenhárom évben a férőhelyek, jelentkezők, tagozatok száma. Jelen fejezetben igyekszünk bemutatni a jelentkezők preferenciáit, megvizsgáljuk, miként alakultak az első helyes jelentkezések, milyen különbségek mutatkoznak ebben a képzési típusok között. A következő idősor azt mutatja, hogy képzési típusok szerint hogyan változott a különböző képzésekbe jelentkezők száma az első helyes jelentkezések esetében. 2001–2013 között folyamatosan emelkedett a gimnáziumi képzésbe jelentkezők aránya, míg folyamatosan csökkent a szakközépiskolákba. Az emelkedés 13 százalékpontos volt, míg a csökkenés 11,5 százalékpontos. Az idősoros adatok azt mutatják, hogy 2007 fordulópontot jelent, ez volt az első év, amikor a gimnáziumba jelentkezők aránya meghaladta a szakközépiskolákba jelentkezőket. Az évtized elején még 15,4 százalékpontnyi előnyben volt a szakközépiskola a gimnáziumhoz képest, amely az évek során lassan leapadt, és 2007-ben, ha nem is jelentős mértékben, de a szakközépiskolai képzés alulmaradt az általános képzéssel szemben. Feltételezhetjük tehát, hogy a szakközépiskolák vonzerejét átvette a gimnázium, melynek háttérében az állhat, hogy a gimnáziumi képzésből nagyobb eséllyel lehet bejutni a felsőoktatásba, így a felsőfokú továbbtanulást tervezők inkább a gimnáziumi továbbtanulást preferálják. Ugyanakkor a szakiskolások továbbtanulási aránya kevésbé változott az elmúlt évtizedben. Némi megtorpanást mutatott 2008–2010 között volt, de ezt követően 2011–2012-ben ismét növekedni kezdett az ide jelentkezők aránya. Nehéz eldönteni, értékelni a szakiskolai trendadatokat, mivel 2013-ban ismét kismértékű csökkenés mutatkozik az első helyes jelentkezésekben. Annak ellenére történik mindez, hogy a kormányzat és az oktatáspolitikai folyamatos erőfeszítéseket tesz 2010 óta a képzésbe jelentkezők számának növelése érdekében.

10. táblázat: Hova jelentkezett első helyen, képzési típus szerint, %

KÉPZÉSI TÍPUS	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gimnázium	30,3	31,3	32,4	33,5	34,8	34,4	40,0	39,8	39,3	41,4	42,5	41,7	43,3
Szakközépiskola	45,7	44,1	43,2	42,4	42,0	42,7	38,7	39,5	39,2	37,7	35,4	34,8	34,2
Szakiskola, speciális szakiskola	23,9	24,5	24,4	24	23,1	22,8	21,3	20,7	21,5	20,9	22,1	23,6	22,5
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A jelentkezők megyék szerinti megoszlása kirajzolja az egyes térségek kedvelt intézménytípusait, a tanulók preferenciáit. Néhány megyében kifejezetten a gimnáziumi képzést részesítik előnyben a tanulók, pl. Budapest, Pest és Baranya megyék. Máshol inkább a szakközépiskolai képzés preferált, Győr-Moson-Sopron és Vas megye. Ezekben a megyékben hagyományos a magas színvonalú szakképzés, amire ennek a versenyképes iparral rendelkező területnek szüksége van. A szakiskolai képzésbe jelentkezők aránya a szegényebb, elmaradottabb megyékben a legmagasabb, pl. Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén. Ugyanakkor a leszakadó

északkeleti kistérségekben, ahol nagyon magas a munkanélküliség, és a legtöbb szakmával nehéz az elhelyezkedés, a tanulók jelenős arányban jelentkeznek szakképzésbe és viszonylag kevesen gimnáziumba (lásd 11. táblázat).

A szakiskolák tanulói ma is – mint korábban – gyakran a legalacsonyabb teljesítményű, motivációjú, egyúttal szélsőségesen rossz anyagi helyzetű fiatalok közül kerülnek ki. Ez – különösen városi környezetben – a deviáns magatartások gyakoriságában is kifejeződik. Különösen nehéz helyzetben vannak azok az iskolák, amelyek kötelesek felvenni a máshová be nem iskolázott tanköteleseket. Segítő személyzet ehhez még a legnagyobb intézményekben sem áll rendelkezésükre (Forray–Híves, 2012).

A legnagyobb arányban a szakképzésben tanulókat érinti a korai iskolaelhagyás, aminek a régiók szerinti számottevő eltérései évtizedek óta változatlanul fennállnak. A teljes középfokot tekintve a legkedvezőbb a korai iskolaelhagyók aránya Közép-Magyarországon (8,5%), Nyugat-Dunántúlon az országos átlaggal majdnem megegyező (11,4%-os) a mutató. Tovább romlott Észak-Alföld és Észak-Magyarország helyzete, előbbi aránya 5, utóbbi 4 százalékponttal volt magasabb a 11,5%-os országos átlagnál (Mártonfi, 2013).

11. táblázat: Hova jelentkezett első helyen, képzéstípusok és megyék szerint, 2013, %

MEGYE	GIMNÁZIUM	SZAKKÖZÉP- ISKOLA	SZAKISKOLA, SPECIÁLIS SZAKISKOLA	EGYÜTT
Bács-Kiskun	34,5	39,8	25,7	100
Baranya	47,7	25,5	26,8	100
Békés	41,2	35,8	22,9	100
Borsod-Abaúj-Zemplén	35,3	36,4	28,2	100
Budapest	56,9	32,7	10,4	100
Csongrád	44,4	39,1	16,6	100
Fejér	36,0	38,4	25,6	100
Győr-Moson-Sopron	36,0	42,2	21,7	100
Hajdú-Bihar	44,0	32,3	23,7	100
Heves	36,6	35,7	27,7	100
Jász-Nagykun-Szolnok	35,9	32,4	31,7	100
Komárom-Esztergom	43,7	30,3	26,0	100
Nógrád	33,5	36,9	29,6	100
Pest	56,4	26,7	16,9	100
Somogy	31,5	35,2	33,2	100
Szabolcs-Szatmár-Bereg	36,0	31,2	32,8	100
Tolna	38,7	32,6	28,7	100
Vas	33,4	40,9	25,7	100
Veszprém	37,3	34,4	28,3	100
Zala	38,1	35,7	26,2	100
Ország	43,3	34,2	22,5	100

Természetesen a jelentkezés nem jelenti azt, hogy valóban abban a képzési típusban is kezd meg tanulmányait a tanuló. Az alábbi tábla a sikeres felvétel szerint mutatja a különböző képzésekben részt vevők arányát. Jól látható, hogy az általános képzés felülkerekedése csak a jelentkezések arányában mutatható ki, a felvettek esetében csak 2011-től haladta meg a szakközépiskolások arányát a gimnazistáké. A tendencia ugyanaz, mint a jelentkezéseknél, vagyis a gimnáziumi képzésbe felvettek aránya egyre inkább növekszik az évtized elejéhez képest, a felvételi adatokban azonban az elmúlt három év jelentett fordulópontra. A jelentkezésekkel összehasonlítva, a gimnáziumi képzésbe volt a legnehezebb a bekerülés. Ráadásul, ha a jelentkezők és a felvettek arányának különbségét megvizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez egyre nagyobb lett az évek során, vagyis míg 2000-ben csak a jelentkezők 2%-a nem került be gimnáziumi képzésbe, addig 2013-ra ez az arány 4%-os volt. Vagyis a gimnáziumok a csökkenő gyereklétszám miatt kiéleződött versenyben is képesek vonzóbbá tenni magukat, és ily módon szelektálni is tudnak. Úgy tűnik a szakképzés viszont elvesztette ezt a harcot, hiszen 2006-tól kezdve a szakközépiskolák esetében kevesebb volt a jelentkezők aránya, mint a felvetteké. A szakiskolai képzés is veszített az évtized elejéhez képest, de korántsem annyit, mint a szakközépiskolák, ebben a képzési típusban 2,2%-kal csökkent a beiskolázási arány (lásd 12. táblázat).

12. táblázat: Hova vették fel, képzési típus szerint, %

KÉPZÉSI TÍPUS	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gimnázium	28,3	29,0	29,9	30,9	31,9	31,6	36,6	36,4	36,4	37,0	38,4	37,7	39,0
Szakközépiskola	43,7	43,5	43,0	42,2	41,7	42,2	39,0	39,4	39,0	38,7	36,9	36,5	36,6
Szakiskola, speciális szakiskola	28,0	27,5	27,1	27,0	26,5	26,2	24,4	24,2	24,6	24,2	24,7	25,8	24,4
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Azt is megvizsgáltuk, hogy a 8. osztályosok továbbtanulása hogyan alakul, vajon ott is a gimnáziumi képzés előretörése figyelhető-e meg, vagy csak a 6 és 8 osztályos gimnáziumi képzésbe jelentkezők miatt növekedett összességében az ebbe a képzésbe felvettek aránya.

A gimnáziumi képzésbe felvettek aránya 2007 és 2013 között összesen 2,6 százalékponttal növekedett (lásd 13. táblázat). A 8. osztályosok továbbtanulási adatai is növekedést mutatnak a gimnáziumi képzésben, de csak 1,4 százalékpontos az elmozdulás. A szakközépiskolai beiskolázás 1,9 százalékpontos csökkenést, míg a szakiskolai (ahogyan már korábban is utaltunk rá) hullámzó trendet mutat: a 2012-es magasabb beiskolázási arány után 2013-ban némi esés jellemzi. A 6 és 8 osztályos gimnáziumi beiskolázási arány is növekedett tehát 2007 óta. 2007-ben az összes felvételiző (felvett diák) 6,9%-át tették ki a szerkezetváltó képzésben tanulók, 2012-ben 7,4%-os volt ez az arány, 2013-ban pedig 8,4%-os. Vagyis amellett, hogy az általános képzésben tanulók aránya folyamatosan növekszik, egyre inkább megbomlik az egységes általános iskola, és növekszik azon tanulók száma, akiket a korai szelekció érint. Abszolút értékben

13. táblázat: Hova vették fel, képzési típus szerint, %

KÉPZÉSI TÍPUS	2007	2012	2013
Gimnázium (4, ill. 5 évfolyamos)	31,9	32,7	33,3
Szakközépiskola	41,9	39,4	40,0
Szakiskola, speciális szakiskola	26,2	27,9	26,6
Összesen	100	100	100

nem jelent ez valódi jelentős tanulólétszám növekedést, hiszen 2007-ben 7423, 2013-ban pedig 7529 diákot érintett, ugyanakkor a csökkenő tanulólétszám miatt arányai-ban növekszik a 6 és 8 osztályos képzésben továbbtanulók aránya. Habár az oktatási tárca még jelentős szigorításokat tervezett a képzés feltételeiben, 2012-re, mikor is megjelentek a képzésre vonatkozó új feltételek, az nem különbözött a korábbtól.¹⁰

Megyénként a felvételi arányok hasonló megoszlást tükröznek, mint a jelentkezés, a legnagyobb eltérések a gimnáziumoknál vannak, ahova 4,3 százalékponttal többen jelentkeztek, mint ahányat felvettek, ezen belül is Pest megyében és Budapesten a legnagyobb a túljelentkezés 6-6,5 százalékpont, Vas és Zala megyékben a legkisebb az eltérés a jelentkezés és a felvételi arányok között.

Budapest, Pest, Baranya és Csongrád megyékben a legmagasabb a gimnázium-ba felvettek aránya, míg a legtöbb dunántúli megyében a szakközépiskolások aránya a legmagasabb, a szakiskolásoké inkább az elmaradottabb, szegényebb megyékben magas, mint Somogy, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben, megerősítve a jelentkezőknél tapasztalható tendenciákat (lásd 14. táblázat).

14. táblázat: Hova vették fel képzéstípus szerint, 2013, %

MEGYE	GIMNÁZIUM	SZAKKÖZÉP- ISKOLA	SZAKISKOLA, SPECIÁLIS SZAKISKOLA	EGYÜTT
Bács-Kiskun	31,4	40,9	27,7	100
Baranya	44,0	27,9	28,1	100
Békés	39,1	37,0	23,9	100
Borsod-Abaúj-Zemplén	31,1	39,2	29,7	100
Budapest	50,7	37,4	11,9	100
Csongrád	40,4	42,3	17,3	100
Fejér	31,7	41,5	26,8	100
Győr-Moson-Sopron	31,4	43,8	24,9	100

¹⁰ „Az országos pedagógiai mérések központilag feldolgozott országos és intézményi adatai alapján az érintett nevelési-oktatási intézményben, az adott telephelyen, az adott képzési típusban a legutóbbi három tanév adatai alapján a matematika és a szövegértés átlageredmény a tizedik évfolyamon mindhárom tanév esetében a telephelyi összefoglaló jelentés szerint szignifikánsan meghaladja a tizedik évfolyamra számított országos átlagot” (20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet)

14. táblázat: Hova vették fel képzéstípus szerint, 2013, %

MEGYE	GIMNÁZIUM	SZAKKÖZÉP- ISKOLA	SZAKISKOLA, SPECIÁLIS SZAKISKOLA	EGYÜTT
Hajdú-Bihar	38,4	36,3	25,2	100
Heves	33,5	36,6	29,9	100
Jász-Nagykun-Szolnok	34,3	33,3	32,4	100
Komárom-Esztergom	39,6	32,0	28,4	100
Nógrád	33,2	37,0	29,8	100
Pest	49,9	30,5	19,6	100
Somogy	31,3	35,0	33,7	100
Szabolcs-Szatmár-Bereg	33,7	32,4	34,0	100
Tolna	38,1	31,3	30,6	100
Vas	32,7	40,7	26,7	100
Veszprém	34,4	35,6	30,1	100
Zala	33,8	38,8	27,4	100
Ország	39,0	36,6	24,4	100

A preferenciák változásával kapcsolatos tapasztalataink magyarázatát keresve le-szögezhetjük, hogy az érettségi adó képzések térnyerése annak munkapiaci értékével magyarázható, jelentős ugyanis a különbség az elhelyezkedési esélyekben az érettségivel rendelkezők és nem rendelkezők között. A gimnáziumi képzés népszerűsége pedig a felsőoktatásba való bejutással indokolható. A gimnáziumi képzésből korábban is nagyobb eséllyel lehetett bekerülni a felsőoktatásba. Míg 2001-ben a felsőoktatásba bekerülők 36,6%-a jött szakközépiskolából, addig 2011-ben már csak 31,4%-uk (Szemerszki, 2012). A legfrissebb felvételi adatbázis szerint 2013-ra tovább csökkent ez az arány.

A felsőoktatás államilag támogatott keretszámainak beszűkülése, és a szakközépiskolai érettségi szerepének megváltoztatása (csak szakirányú felsőoktatási továbbtanulást tesz lehetővé) arra ösztönözheti a szülőket és a tanulókat, hogy inkább a gimnáziumi képzést válasszák a szakképzés helyett. Az érettségi ugyanis az elhelyezkedési esélyekben jelent választóvonalat, a diploma viszont a várható jövedelem terén. Magyarországon (más fejlett országokhoz képest) a diploma még mindig extrém méretű haszonnal jár az egyén számára a középfokú végzettséghez képest. Az OECD Education at glance (2012) kiadványának egyik indikátora a 25–64 évesek várható keresetét mutatja be, amelynek referenciaértéke 100 a középfokú végzettségűek esetében. Magyarországon 1997-ben a 100 egységhez képest a középfok alattiaknak 68, míg a felsőfokúaknak 179 egység volt a jövedelmük, 2010-ben 73 és 210 egység. Vagyis a felsőfokúak több mint kétszer több jövedelemre tesznek szert a középfokú végzettségűekhez képest, míg a középfok alattiakhoz képest háromszorosa a különbség. Más fejlett országban is van jövedelemkülönbség, de a diploma haszna korántsem ekkora.

JELENTKEZÉSEK 2013-BAN

A 2013-as középiskolai jelentkezési adatokat mélyebben is elemezzük. Egyrészt a képzési típusokon belül igyekszünk finomabb bontásokat is alkalmazni, másrészt ehhez az adatbázishoz hozzáillesztettük a KIR intézménytörzsi adatokból az egyes intézmények fenntartóját, így e szempont szerinti különbségek is feltárhatók, harmadrészt területi és települési szintű eltérések bemutatására is törekszünk. Lássuk először a képzések rétegzettebb eltéréseit. A következő kategóriákat használtuk a mélyebb elemzéshez:

- 8 osztályos gimnázium
- 6 osztályos gimnázium (ide került az a tagozat is, amely nyelvi előkészítő képzés, de 6 osztályos gimnáziumként működik)
- két tanítási nyelvű képzés (gimnáziumi és szakközépiskolai képzés is lehet)
- nyelvi előkészítő képzés (gimnáziumi és szakközépiskolai képzés is lehet)
- 4 vagy 5 osztályos gimnázium, de nem nyelvi előkészítő vagy két tanítási nyelvű képzést folytat (5 osztályos, pl.: Arany János Tehetséggondozó Program)
- szakközépiskola
- szakiskola
- speciális szakiskola

A felsorolás egyben tanulói teljesítmény szerinti sorrendet is jelent, vagyis feltételezzük, hogy a fenti hierarchia érvényesül a felsorolt képzési programok között. A megnevezett programok közül a két tanítási nyelvű és a nyelvi előkészítő képzés gimnáziumi és szakközépiskolai keretek között is folyhat, sőt a 6 és 8 osztályos gimnáziumi képzésben is előfordul. Mivel a 6 és 8 osztályos képzést magasabb presztízssűnek véljük korábbi kutatási tapasztalatok alapján (Vágó, 2007; Fehérvári, 2009), ezért az ott folyó nyelvi előkészítő képzést besoroltuk a 6 osztályos képzésbe, minden más esetben a két tanítási nyelvű képzést külön csoportba tettük. Ezt a presztízssorrendet erősítik

15. táblázat: Országos kompetenciamérés 10. osztályos tanulói adatok, 2011–2013, átlag

KÉPZÉSI FORMA	MATEMATIKA ÁTLAG KÉPESSÉGPONTSZÁM			SZÖVEGÉRTÉS ÁTLAG KÉPESSÉGPONTSZÁM		
	KÉT TANÍTÁSI NYELVŰ OSZTÁLY	NYELVI ELŐKÉSZÍ- TŐRE JÁRT	ÖSSZES TÍPUS	KÉT TANÍTÁSI NYELVŰ OSZTÁLY	NYELVI ELŐKÉSZÍ- TŐRE JÁRT	ÖSSZES TÍPUS
8 osztályos gimnázium	1 749	1 797	1 831	1 714	1 770	1 796
6 osztályos gimnázium	1 747	1 735	1 814	1 726	1 732	1 780
4 és 5 osztályos gimnázium	1 709	1 738	1 729	1 699	1 737	1 719
Szakközépiskola	1 689	1 662	1 622	1 673	1 651	1 601
Shakiskola	–	–	1 448	–	–	1 408
Speciális shakiskola	–	–	1 369	–	–	1 327

p = 0,000 – minden oszlopban

meg az Országos kompetenciamérés adatai is (lásd 15. táblázatot), egy eltérés tapasztalható, a két tanítási nyelvű képzésbe járó 4 és 5 osztályos gimnazisták eredményei gyengébbek a nem ilyen képzésbe járó gimnazistákhoz képest. Ugyanakkor az iskolai eredményességet mérő pedagógiai hozzáadottérték-számításokkal készült sorrendek nem teljesen fedik ezt a tanulói teljesítmény alapú rangsort.

Vizsgáljuk meg, hogy a jelentkezési preferenciákban hogyan alakul ez a sorrend. Az egy férőhelyre eső jelentkezések száma alapján a nyelvi előkészítő képzés, illetve a két tanítási nyelvű és a 4–5 osztályos gimnáziumi képzés a legnépszerűbb, erre a három képzési programra jut a legtöbb jelentkező. A szakképzési programokra esik a legkevesebb jelentkező, ezen belül is a szakközépiskola a legnépszerűbb, a speciális szakiskolák pedig a legnépszerűtlenebbek, oda kevesebb a jelentkező, mint amennyi férőhely rendelkezésre áll. A jelentkezések száma korlátlan lehet, vagyis bármennyi intézményt és tagozatot megjelölhet (2013-ban egy jelentkező átlagosan négy helyre adta be jelentkezési lapját) így sokkal több információt takar az első helyen megjelölt tagozat és annak férőhelyi kapacitása. Ebben a szerkezetváltó gimnáziumok vezetnek, közöttük is a 8 osztályos gimnáziumok. Az első helyes jelentkezések alapján számított túljelentkezési arányok az előzetesen meghatározott képzési program szerinti presztízssorrendet mutatják. A szakképzésen belül viszont a szakiskola és a speciális szakiskola nem mutat különbséget, mindkét esetben a férőhelyi kapacitás felét sem éri el a jelentkezők száma. Meg kell azonban jegyezzük, hogy az összes jelentkezés és az első helyes jelentkezés is mutathat némi lefelé torzítást. Ennek oka az, hogy amelyik iskolába nagy a túljelentkezés, annak az iskolának jogában áll szóbeli vizsgát tartani, közülük sokan határoznak meg a központi írásbeli vizsga után egy ponthatárt, ez alatt nem lehet szóbeli vizsgára jelentkezni. Mivel a tanuló a központi írásbeli vizsgát követően jelöli meg, hogy melyik középiskolába kívánja tanulmányait folytatni, így, ha nem érte el az iskola által megkövetelt ponthatárt, akkor oda már be sem fogja adni a jelentkezési lapját. Így valószínűleg a 6 és 8 osztályos gimnáziumi jelentkezéseknél többen írják meg a központi írásbeli dolgozatot, mint ahányan végül ezekbe a képzésekbe jelentkeznek.¹¹ Feltételezhetjük, hogy más magasabb presztízssú képzésnél is előfordulhat ugyanez a jelenség. Vagyis a magasabb presztízssú képzésekben egyaránt jellemző az önszelekciós és a szelekciós mechanizmus.

Míg a táblázat első két oszlopa a férőhelyi kapacitásról ad információt, addig az utolsó két oszlop a jelentkezők eredményességéről. Az első helyes jelentkezőkhöz képest az összes felvett aránya az általunk feltételezett presztízssorrendet követi, vagyis a legszelektálóbba a 8 és 6 osztályos gimnázium, ide a jelentkezők 62%-a, illetve 66%-a került be, ennél kevésbé kontraszelektívek a két tanítási nyelvű és a nyelvi előkészítő képzések, az ide jelentkezők 78%-a és 88%-a jutott be. A 4 és 5 évfolyamos gimnáziumi képzésbe szinte mindenki bekerült, míg a szakképző képzésekbe, a szakközépiskolákba és a szakiskolákba olyanok is bejutottak, akik eredetileg nem is ide jelentkeztek. Azt is megvizsgáltuk, hogy mennyire valósult meg a jelentkező első helyen megjelölt

¹¹ Ez a kérdés további vizsgálatot igényel, érdemes összevetni az idősoros adatokat: évente hányan írták meg a 6 és 8 osztályos gimnáziumokba a központi írásbeli vizsgát, és ehhez képest mekkora eltérést mutat a tényleges intézményi jelentkezés. 2013-ban 5 916 diák írta meg a központi írásbeli dolgozatot a 6 osztályos képzésre és 4 595 fő a 8 osztályos képzésre. A KIFIR szerint 11 678 jelentkező volt, míg a központi írásbelit csak 10 511 fő írta meg.

16. táblázat: Képzési programok különbségei a középiskolai jelentkezések alapján, 2013

KÉPZÉSI FORMA	JELENTKEZÉSEK SZÁMA 1 FÉRŐ-HELYRE	AZ 1. HELYES JELENTKEZÉSEK SZÁMA 1 FÉRŐ-HELYRE	FELVETTEK ARÁNYA AZ 1. HELYES JELENTKEZÉSEK-HEZ KÉPEST	1. HELYEN JELENTKEZŐK KÖZÜL FELVETTEK ARÁNYA
8 osztályos gimnázium	2,2	1,5	62,2	57,2
6 osztályos gimnázium	2,7	1,3	66,2	58,3
Két tanítási nyelvű	3,7	1,1	78,5	63,6
Nyelvi előkészítő	4,0	0,9	88,2	67,8
Gimnázium 4, 5 osztály	3,7	0,8	93,3	72,4
Szakközépiskola	2,5	0,6	101,2	79,9
Szakiskola	2,0	0,4	100,5	72,6
Speciális szakiskola	0,8	0,4	99,7	90,2

preferenciája. A 8 és 6 osztályos képzésekbe a tanulók 57%-a és 58%-a került abba a képzésbe, amit elsőként jelölt meg. A két tanítási nyelvű és a nyelvi előkészítő képzésben már jobban teljesültek az előzetes elképzelések, hiszen a tanulók 63–68%-a került be oda, amit elsőnek választott. A 4 és 5 osztályos gimnáziumok esetében még magasabb ez az arány. A szakképzési programoknál, a szakközépiskolákba jelentkezők túlnyomó többsége a választott tagozatra került (80%-uk). A szakiskolába kerülők körében azért esik le az arány, mert ők más képzést (pl.: szakközépiskolát) jelölhettek meg első helyen. Ugyanez lehet az oka annak is, hogy a speciális szakiskolákba nem 100% az első helyen jelentkezők és felvettek aránya, vagyis valószínű, hogy a tanulók 10%-a más képzést jelölt meg első helyen.

FENNTARTÓK SZERINTI ELTÉRÉSEK

2013-ban a meghirdetett középiskolai tagozatok 75%-a volt állami iskolaké, 14,5%-a egyházi és 10,5%-a magániskolai. Vagyis a középfokú képzést az állami iskolák uralják. Képzési típus szerint nem ugyanolyan a nem állami szerepvállalás mértéke, a gimnáziumi képzésben jelentős a nem állami szektor jelenléte, különösen az egyházi fenntartóké. Korábban a magán- és alapítványi iskolák hagyományosan inkább a szakképzésben voltak jelen (Fehérvári-Imre-Tomasz, 2011), a 2013-as belépési adatok viszont inkább a két szektor egyensúlyát mutatják, vagyis az egyház ez utóbbi képzési típusokban is indított tagozatokat. Jellemzően a speciális szakiskolai képzésben a legalacsonyabb a nem állami részvétel, a tagozatok 87%-át indítják állami iskolák (lásd 17. táblázat). Az egyház szerepe ezen a területen is jelentősebb, mint a magániskolaké.

17. táblázat: Meghirdetett tagozatok fenntartók szerint, 2013, %, N=6542

KÉPZÉSI TÍPUS	ÁLLAMI	EGYHÁZI	MAGÁN	ÖSSZES
Gimnázium	69,3	22,4	8,3	100
Szakközépiskola	78,0	11,2	10,8	100
Szakiskola	76,5	11,0	12,5	100
Speciális szakiskola	87,4	7,4	5,2	100

A meghirdetett tagozatok fenntartók szerinti aránya megyei megoszlásban változó képet mutat. Az állami fenntartású tagozatok aránya 93%-tól (Nógrád, Zala) 56%-ig terjed (Borsod-Abaúj-Zemplén) megyénként. Még nagyobb eltérést mutat az alapítványi fenntartású intézmények tagozatainak aránya, egyes megyékben elenyésző (Zala, Békés), míg máshol megközelíti a 20%-ot (Komárom-Esztergom). Bár egyházi fenntartású középiskolák minden megyében vannak, de igen eltérő arányban, a tagozatok számát tekintve a legnagyobb arányban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nyújtanak képzést, az összes tagozatnak 31%-a egyházi intézményeknél van (lásd 18. táblázat).

18. táblázat: Meghirdetett tagozatok fenntartók szerint, 2013, %, N=6542

MEGYE	ÁLLAMI	ALAPÍT-VÁNYI	EGYHÁZI	EGYÉB	EGYÜTT
Bács-Kiskun	79,2	6,3	11,7	2,8	100
Baranya	80,7	4,2	10,2	4,9	100
Békés	83,1	0,5	14,9	1,5	100
Borsod-Abaúj-Zemplén	56,5	6,9	30,8	5,9	100
Budapest	70,5	12,0	14,0	3,5	100
Csongrád	84,5	2,4	12,2	0,9	100
Fejér	76,9	16,3	1,9	4,9	100
Győr-Moson-Sopron	82,9	6,0	11,0	0,0	100
Hajdú-Bihar	78,8	9,4	9,1	2,7	100
Heves	63,8	17,4	18,8	0,0	100
Jász-Nagykun-Szolnok	73,7	1,2	22,7	2,4	100
Komárom-Esztergom	67,2	19,0	10,8	3,0	100
Nógrád	93,0	0,0	4,3	2,6	100
Pest	77,0	3,1	19,4	0,5	100
Somogy	87,3	0,7	8,2	3,7	100
Szabolcs-Szatmár-Bereg	70,8	8,5	11,4	9,4	100
Tolna	83,7	3,2	11,6	1,6	100
Vas	87,7	0,6	11,7	0,0	100
Veszprém	56,9	12,7	25,4	5,0	100
Zala	92,7	0,0	7,3	0,0	100
Ország	75,2	7,2	14,5	3,2	100

A gimnáziumi képzések belső megoszlásai is erősen fenntartók szerint rendeződnek. Az egyházi gimnáziumok különösen a magasabb presztízsű képzésekben tetten érhetők. Kiugróan magas a 8 osztályos egyházi tagozatok aránya, ebben a képzésben 43%-os az egyházi fenntartásban működő intézmények aránya. A 6 osztályos képzésben is magasabb a részvételük, mint a 4 és 5 osztályos gimnáziumi programokban. A magániskolák esetében éppen fordított a helyzet, a magasabb presztízsű képzésekben részvételük igen alacsony, míg a 4 és 5 osztályos képzési programokban viszonylag magas (lásd 19. táblázatot).

19. táblázat: Meghirdetett tagozatok fenntartók szerint, 2013, %, N=6542

KÉPZÉSI PROGRAM	ÁLLAMI	EGYHÁZI	MAGÁN	ÖSSZES
8 osztályos gimnázium	53,7	43,0	3,3	100
6 osztályos gimnázium	67,7	26,2	6,2	100
4 és 5 osztályos gimnázium	69,2	22,1	8,7	100

A következő táblázat fenntartók szerint mutatja a háromféle gimnáziumi képzés (6, 8 és 4, 5 osztályos) kapacitási és eredményességi mutatóit (lásd 20. táblázatot). Habár láthatjuk, hogy összességében a középfokú képzésben nagy a kapacitásfelesleg, fenntartók szerint a gimnáziumi képzési programokban, az állami iskolákban¹² a legkevésbé látható ez a többlet. A 6 és 8 osztályos képzésekre több az első helyen jelentkező, mint a férőhelyek száma. Az egyházi és a magánszférában is nagyobb a kapacitásfelesleg, különösen a magániskolák 6 és 4, 5 osztályos képzéseiben. Az állami 6 és 8 osztályos képzések tehát népszerűbbek a nem államiaknál. A jelentkezők és felvettek aránya is ennek megfelelően alakul. A felvettek aránya az első helyen jelentkezőkhöz képest az állami intézményekben a legkedvezőtlenebb. Abban is különbség mutatkozik, hogy az állami és a magánszférában a 8 osztályos képzés kontraszelektívebb, mint a 6 osztályos, míg az egyházi iskolákban ugyanakkora a bejutás esélye mindkét képzési programba. A 4 és 5 osztályos gimnáziumokba pedig minden jelentkező bekerülhet, itt a magánintézmények adatai a legkedvezőbbek. Ugyanezek a különbségek figyelhetők meg az 1. helyen jelentkezők és ebből felvettek arányában is. A nem állami iskolákban csaknem azonos az esélye az első helyen jelentkezők bekerülésének, a magániskolákba jelentkezők 85-87%-a kerül be az első helyen megjelölt tagozatra, míg az egyházi iskolákba jelentkezők 79-81%-a. Ezzel szemben az állami iskolák esetében jóval nagyobbak a képzési programok közötti eltérések, bekerülési esélyek. A 8 osztályos és a 4, 5 osztályos gimnáziumi képzés között 19%-os az eltérés az első helyen jelentkezők és a felvettek között.

12 Megjegyezzük, hogy az állami iskolákon belül a felsőoktatási intézmények gyakorlóiskolái a legnépszerűbbek a jelentkezők körében. Vagyis az állami intézményeken belül is differenciált a helyzetkép.

20. táblázat: Gimnáziumok jelentkezési jellegzetességei fenntartók szerint

KÉPZÉSI FORMA	EGY 1. HELYES JELENTKEZÉSRE ESŐ FÉRŐHELY	FELVETTEK ARÁNYA AZ 1. HELYES JELENTKEZÉSEKHEZ KÉPEST (%)	1. HELYEN JELENTKEZŐK KÖZÜL FELVETTEK ARÁNYA (%)
ÁLLAMI GIMNÁZIUMOK JELENTKEZÉSI JELLEGZETESSÉGEI			
8 osztályos gimnázium	0,8	68	56
6 osztályos gimnázium	0,9	71	61
4, 5 osztályos gimnázium	2,0	109	75
EGYHÁZI GIMNÁZIUMOK JELENTKEZÉSI JELLEGZETESSÉGEI			
8 osztályos gimnázium	1,9	92	79
6 osztályos gimnázium	2,1	92	80
4, 5 osztályos gimnázium	2,8	106	81
MAGÁN GIMNÁZIUMOK JELENTKEZÉSI JELLEGZETESSÉGEI			
8 osztályos gimnázium	0,9	85	85
6 osztályos gimnázium	5,0	95	87
4, 5 osztályos gimnázium	7,1	123	86

Összességében megállapíthatjuk, hogy a középfokú képzésben az állami iskolák nyújtják a legtöbb lehetőséget a továbbtanulók számára, a tagozatkínálat háromnegyede állami. A nem állami szféra a legalacsonyabb presztízsű speciális szakiskolai képzésben alig van jelen. Az egyházi iskolák tagozati kínálata jelentősen meghaladja a magán- és alapítványi iskolákét. Az egyházi iskolák főként a gimnáziumi képzésben elterjedtek, ott is a 8 osztályos képzésben,¹³ míg a magániskolák inkább a szakképzésben vannak jelen. A bejutási esélyek azt mutatják, hogy az állami iskolák sokkal szelektívebbek a gimnáziumi képzés minden formájában, mint a nem államiak.

TELEPÜLÉSTÍPUSOK SZERINTI KÜLÖNBSÉGEK

A területi sajátosságok mellett, a képzésszerkezeti kínálat szignifikánsan eltér a település nagysága szerint is (lásd 21. táblázat). A fővárosban hirdették meg a legtöbb gimnáziumi tagozatot, ezen belül a 6 és 8 osztályos képzések aránya is itt a legmagasabb. A szerkezetváltó képzések másik jellegzetessége, hogy a főváros után a kisvárosokban van ilyen képzés a legnagyobb arányban. A kisvárosok ezzel a vertikális terjeszkedéssel igyekeztek fenntartani a tanulói létszámot (Liskó–Fehérvári, 1996.). (Ugyanakkor kérdés, hogy a szigorúbb törvényi feltételeknek eleget tudnak-e majd tenni hosszú távon.) Szintén a fővárosban a legmagasabb a nyelvi előkészítő és a két tanítási nyelvű tagozatok aránya. A szakiskolai képzés viszont inkább a nagyvárosok és a községek sajátossága. Ez utóbbiban a tagozatok 47%-a volt szakiskolai. A speciális szakiskolai

13 A kilencvenes években az egyházi iskolák körében inkább a 6 osztályos képzés dominált. (Liskó–Fehérvári, 2006)

21. táblázat: A meghirdetett tagozatok településtípus szerint, %, N=6542

KÉPZÉSI PROGRAM	FŐVÁROS	M. JOGÚ VÁROS	NAGY-VÁROS	VÁROS	KÖZSÉG
Gimnázium	43	31	26	30	21
Szakközépiskola	31	28	29	30	25
Szakiskola	21	36	39	35	47
Speciális szakiskola	5	5	6	5	7

22. táblázat: A településtípusok különbségei

TELEPÜLÉSTÍPUS	FELVETTEK ARÁNYA AZ 1. HELYES JELENTKEZÉSEKHEZ KÉPEST	1. HELYEN JELENTKEZŐK KÖZÜL FELVETTEK ARÁNYA	TAGOZATOK SZÁMA
Főváros	88	63	1016
Megyeszékhely, megyei jogú város	91	70	2195
Nagyváros (20 ezer fő felett)	93	76	1177
Kisváros (20 ezer fő alatt)	99	83	1972
Község	105	87	186

tagozatok aránya a legtöbb településen azonos arányú, ugyanakkor a községekben valamelyest megnövekszik ennek a képzésnek az aránya. Annak ellenére, hogy a felhasználók eloszlása ezt különösebben indokolná. Ez utalhat arra, hogy ebbe a képzési típusba nem kizárólag sérült, fogyatékos csoportok kerülnek, hanem szociálisan hátrányos helyzetű, alacsonyabb státuszú társadalmi rétegek is.

A jelentkezési és felvételi tendenciákat településtípusok szerint is megvizsgáltuk (lásd 22. táblázat). Minél nagyobb egy település, annál nehezebb bekerülnie a tanulóknak a választott iskolába. A diákok elsődleges preferenciái legkevésbé a fővárosban teljesülnek, míg leginkább kisebb településeken.

Nyilvánvaló, hogy a bekerülési esélyek nem függetlenek a tagozat típusától, hiszen ahogy korábban írtuk, a legmagasabb presztízsű képzések éppen a fővárosban vannak (6, 8 osztályos gimnázium, nyelvi előkészítő, két tanítási nyelvű képzés). Ez azonban nem egyformán igaz minden településtípusra. A fővárosban a 6 és 8 osztályos képzésre jelentkezők 57%-át vették csak fel, az első helyes preferenciáknak pedig csak 45%-a vált valóra, míg a kisvárosokban ezek az arányok jóval magasabbak voltak (84% és 81%).

ÖSSZEGRZÉS

A tanulmány a középfokú felvételi információs rendszer intézményi adatbázisának idősoros (2000–2013 közötti) elemzésére vállalkozott, az alábbi fő kérdéskörökre kitérve: általános jelentkezési tendenciák; tagozatok és férőhelyi kapacitás trendjei; képzési típus szerinti jellemzők az intézmények és meghirdetett tagozatok számában; első helyen jelentkezők és felvettek jellemzői képzési típusok szerint; felvettek aránya az első helyes jelentkezőkhöz képest; fenntartói és területi összefüggések vizsgálata; rangsorszámok értelmezési keretei; lehetséges eredményességi mutatók kialakítása.

Az adatokból megállapítható, hogy a középfokra belépő tanulók aránya folyamatosan csökken 2000 óta, emellett folyamatosan emelkedik a középfokra felvettek aránya. Az ezredfordulón a jelentkezők 88%-a került be oda, ahová első helyen jelentkezett, 2013-ban már 93%-uk. Vagyis összességében növekedtek a bekerülési esélyek a középfokú képzésbe.

A létszámcsökkenés is növeli a bejutási esélyeket, de azok eltérnek a különböző képzési formákban. A szakképzésbe jelentkezők bekerülési esélye 100%-os. 2009-től kevesebben jelentkeztek első helyen szakközépiskolába, mint ahányan valójában oda kerültek. A gimnáziumi képzésbe a legnehezebb a bekerülés, de ott is érvényesül egy belső hierarchia, amelyben a 6 és 8 osztályos gimnáziumokba a legnehezebb a bejutás, és a hagyományos tantervű osztályokba a legkönnyebb. A két tanítási nyelvű képzésbe hozzávetőleg ugyanannyian jelentkeznek első helyen, mint ahányan bekerülnek.

A versenyhelyzetben az iskolák a tagozati kínálattal igyekeztek becsalogatni a minél képezhetőbb és minél nagyobb felvételi eséllyel rendelkező jelentkezőket, így a vizsgált időszakban a tagozatok számának jelentős emelkedését figyelhetjük meg. Miközben a tagozatok és férőhelyek száma nőtt vagy csak csekély mértékben változott, a belépők száma csökkent. Vagyis jelentősen szűnt az olló a férőhelyek és a diákok száma között, számottevő kapacitásfelesleggel rendelkezik a középfokú oktatási rendszer.

A férőhelyfelesleg képzési típusonként differenciált. A gimnáziumok férőhelyei a leginkább feltöltöttek (75%), míg a szakközépiskolák 64%-ban, és a szakiskolák (44%) a legkevésbé. Vagyis a legnagyobb kapacitásfelesleg a szakképzésben, ezen belül is a szakiskolai képzésben figyelhető meg. Az általános iskola évfolyam szerinti létszámadatai azt mutatják, hogy a középfokú intézményeknek középtávon tartósabb demográfiai apállyal kell számolniuk. A következő két évben még csökkenés várható, majd a jelenlegi szintre áll vissza a belépők száma. Kisebb emelkedés csak nyolc év múlva várható.

A tanulók jelentkezési preferenciái permanens változást mutattak a vizsgált időszakban. Az első helyes jelentkezések esetében folyamatosan emelkedett a gimnáziumi képzésbe jelentkezők aránya, míg folyamatosan csökkent a szakközépiskolákba jelentkezőké. Az évezred elején a két érettségit adó képzés közül a szakközépiskola volt népszerűbb. 2007 fordulópontra jelent, ez volt az első év, amikor a gimnáziumba jelentkezők aránya meghaladta a szakközépiskolákba jelentkezőket. A szakiskolások továbbtanulási aránya kevésbé változott az elmúlt évtizedben.

Fenntartók szerint csoportosítva 2013-ban a meghirdetett középiskolai tagozatok háromnegyede volt állami iskolaké, 14,5%-a egyházi és 10,5%-a magániskolai. Képzési típus szerint eltérő a nem állami szerepvállalás mértéke, a gimnáziumi képzésben jelentős a nem állami szektor jelenléte, különösen az egyházi fenntartóké. Az egyhá-

zi iskolák tagozati kínálata jelentősen meghaladja a magán- és alapítványi iskolákét. Az egyházi iskolák főként a gimnáziumi képzésben elterjedtek, ott is a 8 osztályos képzésben, míg a magániskolák inkább a szakképzésben vannak jelen. A bejutási esélyek azt mutatják, hogy az állami iskolák sokkal szelektívebbek a gimnáziumi képzés minden formájában, mint a nem államiak.

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a középfokú iskolarendszert jelentős belső tagoltság jellemzi, így az egyes képzési típusokon belül képzési programok szerint is igen eltérő bekerülési esélyekkel kell számolnunk. Emellett a fenntartói és a területi különbségek további eltéréseket okozhatnak.

FEHÉRVÁRI ANIKÓ: SZAKMUNKÁS FIATALOK PÁLYAKÖVETÉSE, 2010–2014

AZ ÁTMENETEK VIZSGÁLATA

Az átmenet az iskolából a munkaerőpiacra széles kutatási háttérrel rendelkezik. Gazdasági és munkaügyi világszervezetek is rendszeresen végeznek ilyen irányú vizsgálatokat (OECD, 1996; ILO, 2010). Az OECD rendszerszinten is elemzi ezt a folyamatot, összevetve az oktatási és a munkaerő-piaci alrendszereket, arra fókuszálva, mennyire feleltethetők meg az iskolai végzettségek a munkapiacra található foglalkozásoknak, és e kontextusba helyezi el az átmenet sikerességét (OECD, 1996). Ezen felfogás kétféle elméleti megközelítésből vezethető le. Az egyik szerint az oktatási rendszer feladata az általános képzettségi szint emelése, míg a másik középpontjában a speciális munkaerő-piaci szükségletek kielégítése, vagyis a szakmaspecifikus oktatás áll. A nemzetközi szakirodalom e két elméletet belső vagy foglalkoztatási munkaerőpiacnak (*internal versus occupational labour market*), illetve a végzettségek vagy szervezetek terének (*qualificational versus organisational space*) is nevezi. Müller (2005) tanulmányában részletesen bemutatja, hogy az oktatás különböző szintjeiről és típusairól milyen esélyekkel kerülnek a fiatalok a munkaerőpiacra. E tipológiában az egyik végletet azok az országok alkotják, ahol duális szakképzés működik (például Németország, Ausztria), itt a legszorosabb az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolata. A skála másik végpontját azok állnak, ahol a közoktatásban egyáltalán nem jelenik meg a szakképzés (például USA, Kanada).¹⁸ Ez a csoportosítás nemcsak az egyes oktatási rendszerek besorolását teszi lehetővé, hanem alkalmazásával az időbeni változásokat is vizsgálhatjuk országonként. Így például Magyarország a rendszerváltás előtt inkább a német mintához volt hasonlatos, ezt követően fokozatosan elmozdult az általános képzés felé, majd az elmúlt néhány évben ismét a szakmaspecifikus irány határozza meg az oktatáspolitikát.

Az OECD átmenettel kapcsolatos adatgyűjtésének indikátora (C 5) a 15–29 éves korosztályra vonatkozik (az adatok fő bontása: tanul/nem tanul, a nem tanulók körében dolgozik/munkanélküli megkülönböztetésben), melyek nemek és korcsoportok (15–19, 20–24, 25–29 év) szerint is rendelkezésre állnak. Az 1995-ig visszanyúló, korcsoportonkénti adatokat elemezve azt tapasztaljuk, hogy Magyarországon a 15–19 évesek körében magasabb a tanulók aránya, mint az OECD vagy akár az EU 21 átlagában, ugyanakkor a 20 év fölöttiek esetében már más a helyzet. A 20–24 éveseket tekintve Magyarországon 12 év alatt megduplázódott az e kohorszban a tanulók aránya, de még így sem éri el az OECD vagy az EU 21 átlagát. A 25–29 éves korosztályban is növekedett 1995-höz képest a tanulók száma, azonban 2010-től visszaesés tapasztalható, a mutató azóta is stagnál, míg a nemzetközi átlagok tovább növekednek. Vagyis hazánkban a 20 év felettek körében még mindig kevesebb a tanulók aránya, mint a fejlett országokban.¹⁹ Kedvezőtlen tendencia az is, hogy ebben a korcsoportban (25–29 év) a nem-

18 A belső (*internal*) munkaerőpiac jellegzetessége az is, hogy a munkahely (nagyvállalat) az általános elméleti tudással rendelkező munkavállaló szakmai képzéséről gondoskodik, belső karrierhez kapcsolt képzési terv alapján. Ilyen vállalati magatartás igen ritkán figyelhető meg a magyarországi munkáltatóknál.

19 Ennek oka lehet, hogy a szabályozási környezet sem kedvez a tanulási tevékenységnek.

zetközi átlagnál magasabb a nem foglalkoztatottak aránya (Magyarországon: 27%, míg az EU 21-, OECD-átlag: 20%). (OECD, EAG, 2014)

A szakképzésfejlesztés európai szervezete, a CEDEFOP²⁰ is rendelkezik európai összehasonlító vizsgálatokkal e témában. Egy 2012-es kiadványa Európa 27 országában elemzi az átmenet folyamatát az EU munkaerő-piaci felmérésének (2009-es) adataira alapozva. A kötet kiemeli, hogy 2009-ben 35,2 millió olyan 15–34 éves fiatal volt, akik ISCED 3 vagy ISCED 4²¹ végzettséggel rendelkeztek. A szakképzés legnépszerűbb Csehországban, Ausztriában és Szlovákiában. Az elemzők kiemelik, hogy a családi háttér erősen befolyásolja az iskolaválasztást: minél iskolázottabbak a szülők, annál magasabb szintű végzettséget akar elérni gyermekük. Az ilyen fiatalok számára az általános középfokú képzés csak egy közbülső állomás a felsőoktatás felé, ők nem lépnek ki közvetlenül a munkaerőpiacra, a szakképzésben (szakmunkásképzésben) végzetteknek viszont közel háromnegyede. Az elemzők arra is rámutatnak, hogy a szakmunkásképzésből a munkapiacra kerülők sikeresebbek, mint az általános képzésből kilépő társaik; rövidebb idejű és simább a beilleszkedésük, valamint magasabb a kezdő bérük is, továbbá ez érvényes a nőkre is, bár körükben a férfiakhoz képest magasabb a munkanélküliség. mégis az általános képzéshez képest a nők sikeresebbek az elhelyezkedésben (CEDEFOP, 2012).

A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok mellett számos nemzeti kutatás gazdagítja a téma szakirodalmát. Közülük az egyik legrészletesebb, több kiadást is megért, sokatmondó című, *Diadal és könnyek* című könyv, amely a brit fiatalok pályautját és döntéseit mutatja be a végzettség megszerzését követő 18 hónapban (Hodkinson–Hodkinson–Sparkes, 2012). A teljes korosztályokra koncentráló kutatások mellett akadnak olyanok is, amelyek az átmenet egy-egy szegmensét vizsgálják részletesebben. Így például külön kutatási irányt jelent az átmenet diszfunkcióinak elemzése (Nochajski–Schweitzer, 2014; Vuolo–Staff–Mortimer, 2012), illetve egy-egy társadalmi csoport, például a hátrányos helyzetűek (bevándorlók) vizsgálata (Tchiboza, 2013). Az egyéni szintű kutatások mellett külön vizsgálódási irányként jelennek meg a policyelemzések. Ilyen például egy kanadai kutatócsoport publikációja (DeLuca et al., 2011), amelyben nemzeti jellegzetességeket fogalmaztak meg nemzetközi kontextusba ágyazottan. Ehhez operacionalizálták a nemzetközi vizsgálatokban fellelhető, az iskola és a munka átmenetéhez köthető mutatókat. A következő főbb faktorokat állapították meg, melyek mentén a nemzeti sajátosságaikat is elemezték: nemzetközi gazdasági és társadalmi faktor, egyéni és családi háttér, tanulási kontextus, munkahelyi kontextus, iskola-munka kereszteződése, egyéni eredmények.

A hazai empirikus vizsgálatok közül azokat emeljük ki, amelyek koncepciójukban különböznek ugyan, de mindegyik egyéni szintű feltárára törekszik. A témában az első nagyobb kutatást az ELTE kutatócsoportja végezte 1998-ban, amely egy teljes végzős középiskolai korosztályt (60 ezer diák) vizsgált (Róbert, 2000; Csáková, 2002). Az átmenet itt a felsőoktatásba kerülést jelentette. A felsőoktatásból a munka világába való átmenetet vizsgálja a diplomás pályakövető rendszer, melynek intézményi és országos szintű feldolgozása is elérhető (Veroszta, 2014; Garai–Veroszta, 2013).

20 European Centre for the Development of Vocational Training (Európai Szakképzésfejlesztési Központ)

21 Középfokú és post-secunder oktatás

Az Életpálya-vizsgálat 2006-ban kezdődött (Kertesi-Kézdi, 2010), a kutatás tízezer 8. évfolyamos fiatal útját követi nyomon az általános iskolából a középiskolába, illetve vizsgálja későbbi pályafutásukat. A cél a tanulási út nyomon követése, de természetesen a többszöri panelvizsgálat lehetővé teszi a karrierút követését is. A vizsgálat hatodik hulláma 2012-ben zajlott, amely hozzávetőleg hétezer fiatalt érintett. Ez az adatfelvétel már a közoktatásból való kilépést és a továbbhaladást is mutatja. Legfontosabb mutatói a következők voltak:

- az általános iskolát megkezdő tanulók 99%-a fejezte be sikeresen az általános iskolát;
- az általános iskolát megkezdő tanulók 90%-a fejezte be sikeresen a középiskolát;
- a középfokú iskolát megkezdő tanulók 75%-a szerzett érettségit;
- az érettségit szerzők 47%-a folytatott felsőfokú tanulmányokat az adatfelvétel időpontjában (Hajdú et al., 2014).

Míg az előző kutatások a középfokú képzés valamennyi képzési típusát feltérképezték, addig vannak kifejezetten a szakképzésre irányuló vizsgálatok is. Az Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet (MKIK GVI) rendszeresen végez – főként a szakiskolai képzésre vonatkozó – kutatásokat, melyek a pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci kilátásait vizsgálják (Makó, 2014; Makó, 2012; Makó-Bárdits, 2013; 2014). Ezek általában az átmenet rövid időszakát mérik, a fiatalok pályára lépésének első 6–9 hónapját. Az adatok azt mutatják, hogy a magyar szakmunkások pályára lépése kevésbé sikeres, mint az átlag európaiaké. A végzett szakmunkások közel fele dolgozik a végzést követő 9. hónapban.

A KUTATÁS

Az iskola és a munka világa közötti átmenet feltárására irányuló, longitudinális kutatásunk 2010-ben indult. A nemzetközi és hazai vizsgálatok azt igazolják, hogy ez az átmenet ma már nem tekinthető egyetlen lépésnek, hiszen a tanulási és a pályaut gyakran egymásba fonódik, egymásra épül, miközben bizonytalanabbá és kockázatosabbá is válik (Róbert, 2002). A tanulási és a pályautak változása mellett fontos kutatási kérdésünk volt, hogy a különböző végzettségű fiatalok milyen esélyekkel indulnak el az egyik vagy másik irányba. A korábbi hazai vizsgálatok általában csak egy homogénebb csoportot vizsgáltak, például a szakiskolákból kikerülő szakmunkásokat, a mi kutatásunk újdonsága, hogy nemcsak a szakiskolákból, hanem a szakközépiskolákból kikerülő szakmunkások további pályáját is vizsgáljuk. Ez lehetőségét ad arra is, hogy össze tudjuk hasonlítani az érettségizett és az érettségi nélküli szakmunkások kezdeti pályáját.

A longitudinális vizsgálat három adatfelvétellel, négy naptári évben történt. Az első alkalommal, 2010 tavaszán még az iskolában, éppen végzős szakmunkásokat kerestünk fel személyesen, csoportos önkitöltős kérdőívvel. A szakközép- és szakiskolai minta kialakításakor a következő szempontokat vettük figyelembe: az oktatott szakmacsoportok, az intézmény elhelyezkedése (regionalitás, településtípus²²). A kér-

22 Az első adatfelvételen 1175 végzős szakközépiskolai és 1359 végzős szakiskolai diák vett részt.

dezés során a válaszadók hozzájárulását kértük a későbbi adatfelvételekben való részvételre. A beleegyezésüket adók képezték a következő panelek mintáját. A második adatfelvétel 2012 januárjában zajlott²³, telefonos megkereséssel, míg a harmadikra 2014 nyarán került sor²⁴, szintén telefonos módszerrel. Ez utóbbi csak rövid idejű kérdéset tesz lehetővé, így a legfontosabb alapadatokat és a részletesebb iskolai útra vonatkozó kérdéseket még az első adatfelvétel során vettük fel, majd a három panel információit összekötöttük. (A kutatások részletes módszertani leírását lásd a *Függelékben*.)

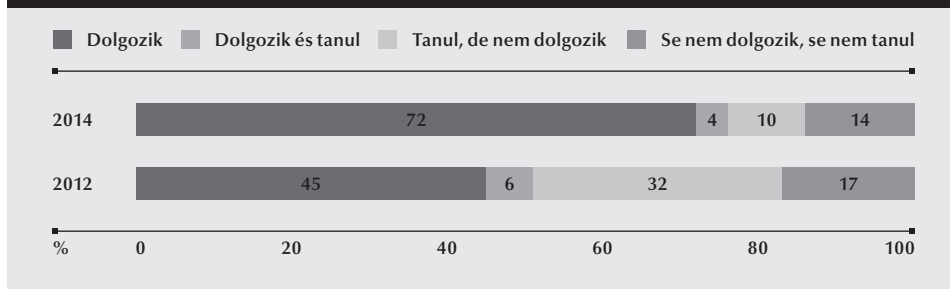
A továbbiakban a kutatás eredményei közül a pályamintázatok időbeli, nemenkénti, a végzettség, a lakóhely és a tanult szakmacsoport szerinti jellegzetességeket mutatjuk be, a fókuszban azonban a további tanulási utak állnak, bemutatva, milyen tényezők befolyásolják azokat.

A FOGLALKOZÁSI STÁTUSZOK IDŐBENI VÁLTOZÁSA

Az adott időszakban a vizsgált populációban az első kitérőt a végzettség megszerzése vagy meg nem szerzése jelentette. A 2010-ben végzős diákok túlnyomó többsége szakmai végzettséghez jutott, ám voltak, akik elvérezték a vizsgán, és azt később sem sikerült letenniük, vagyis középfokú végzettség nélkül léptek ki a munkaerőpiacra.

A következő két mérés alkalmával azt vizsgáltuk, hogy a fiatal – a telefonos megkeresések időpontjában – milyen foglalkozási státuszt tölt be (lásd *1. ábra*). Ehhez négy nagyobb kategóriát alkottunk: 1. dolgozik (alkalmazottként, vállalkozóként, teljes vagy részmunkaidőben, alkalmi munkás, közmunkás), 2. tanul, 3. tanul és dolgozik, 4. nem dolgozik és nem is tanul (regisztrált vagy nem regisztrált munkanélküli, egyéb

1. ábra: A 2010-ben végzett hallgatók foglalkozási státusza 2012-ben és 2014-ben, %, N=512, N=300

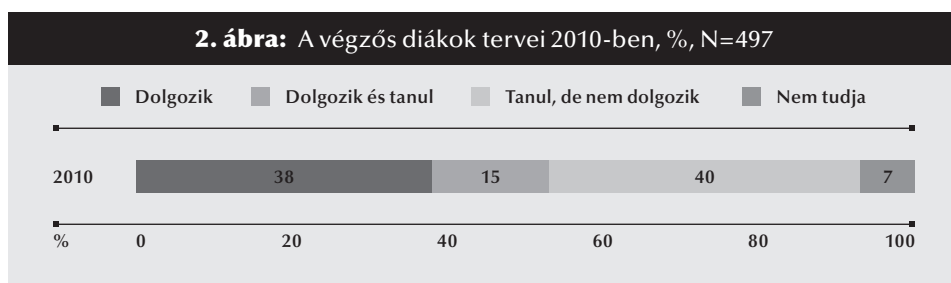
23 A második hullámban 513 fiatalat kérdeztek meg telefonos adatfelvétel keretében. A szakközépiskolában végzett tanulók száma 236, a szakiskolásoké 277 fő volt. A kutatás mindkét szakaszát a Soreco Research Kft. koordinálta.

24 Összességében az eredeti, 2012-es mintán 263, a 2010-es mintán pedig 37 kérdőív készült el, vagyis összesen 300. A kutatás mindegyik hullámát a Soreco Research Kft. koordinálta. A 2010-es adatfelvétel idején még nem állt rendelkezésre végleges országos statisztika arról, hogy milyen jellemzői vannak a szakközépiskolai, szakiskolai végzős diákoknak. Így becslést paraméterek alapján készült az adatbázis ideiglenes súlyozása. A harmadik hullámában mindhárom adatbázist a 2010-es KIRSTAT országos statisztika adatainak felhasználásával került súlyozásra nem régió és szakmacsoport szerint.

inaktív, például gyēs, gyed).²⁵ (A későbbiekben az egyes kategóriák tartalmát részletesebben is elemezzük.)

Látható, hogy míg a végzést követő második évben jelentős mértékű volt a tanuló fiatalok aránya, addig négy évvel később ez jelentősen csökkent, növelve az aktív státuszúak mutatóját (meg kell jegyeznünk, hogy dolgozók-tanulók aránya 2012-ben: 51-38%; 2014-ben: 76-14%). A nagyarányú különbség fakadhat abból, hogy a fiatalok munkapiaci helyzete stabilábbá vált két év alatt, de azt sem zárhatjuk ki, hogy a relatíve sikeresebb fiatalok vettek részt az adatfelvétel 3. szakaszában.) Mindez azt is jelzi, hogy a szakmai végzettség megszerzését a szakmunkások közel sem tekintik tanulói pályafutásuk befejezésének. A továbbtanulás leginkább nappali tagozaton zajlik, csak kevesen vannak azok, akik munka mellett is vállalják a tanulást (az ő arányuk mindkét mérési ponton hozzávetőleg azonos). Kiemelendő még, hogy az inaktivitás mértéke a két mérés pont között némileg csökkent, bár nem számottevő mértékben.

A fenti eredményeket összevetettük a szakmunkástanulók elképzeléseivel, vagyis azokkal a tervekkel, amelyekkel (közvetlenül) a végzés előtt rendelkeztek. Figyelemre méltó, hogy a tanulók 7%-a közvetlenül a szakmunkásvizsga előtti időpontban még nem tudta, mihez kezd majd a későbbiekben (lásd 2. ábra). A tervek és a megvalósulás közötti legnagyobb különbséget a tanulási elképzelésekben találtuk. A fiatalok jóval nagyobb arányban gondoltak továbbtanulásra, mint amekkora mértékben végül ténylegesen tették ezt, különösen igaz ez a munka mellett tanulásra. Míg a végzősök 15%-a szeretett volna munka mellett tanulni, addig 2012-ben 6%-uk, 2014-ben pedig csak 4%-uk tanult.

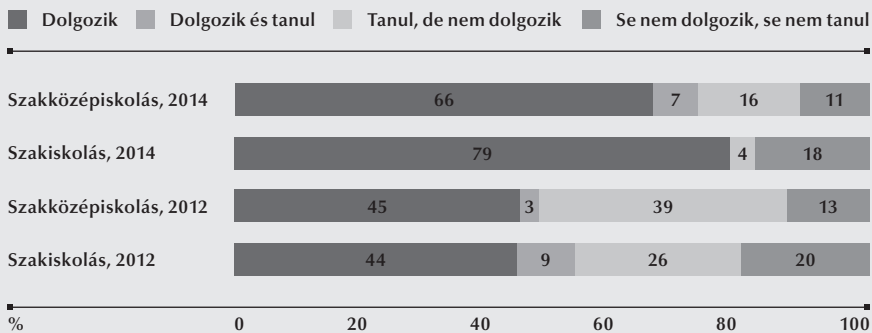
A KÉPZÉSI TÍPUS KÜLÖNBSÉGEI

A szakközép- és szakiskolai mintát külön-külön elemezve azt tapasztaljuk, hogy a foglalkozási státuszban alapvető különbségek mutatkoznak mindkét mérés során. A jelenlét a munkapiacon 2012-ben mindkét csoportban hasonló volt: a szakközépisikolások 48%-a, míg a szakiskolások 53%-a dolgozott. A szakközépisikolások nagyobb arányban tanulnak tovább, mint a szakiskolások, ugyanakkor a végzett szakiskolások gyakrabban vállalják a munka mellett tanulásra. A szakiskolások 2014-ben jóval nagyobb arányban vannak jelen a munkaerőpiacon, ugyanakkor gyakoribb körükben

25 A válaszadás önbesorolás alapján történt.

az inaktivitás is. A végzett szakközépiskolások között viszont magasabb azok aránya, akik még tanulnak, munka mellett vagy nappali tagozaton. A végzett szakiskolások körében gyakorlatilag 2014-re minimálissá válik a tanulók aránya (lásd 3. ábra). Mivel feltételezzük, hogy nem az iskolatípus, hanem az érettségi léte vagy nem léte jelenti a foglalkozási státuszban a legfőbb választóvonalat, ezért azt is megnéztük, hogy 2010 óta hány szakiskolában végzett fiatal szerezte meg az érettségit (ez a szakiskolai minta 13%-a), majd érettségizettekre és nem érettségizettekre is megismételtük az elemzést. Gyakorlatilag az arányok változatlanok maradtak, az érettségizettek számának minimális növekedése nem befolyásolta az egyes csoportok nagyságát.

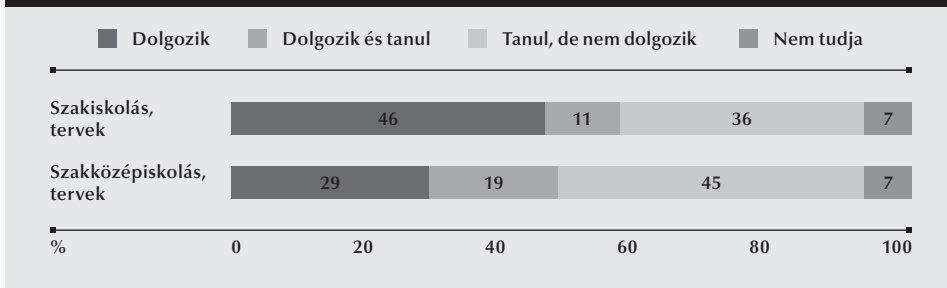
3. ábra: A szakközép-, illetve szakiskolában végzett hallgatók foglalkozási státusza 2012-ben és 2014-ben, %, N₂₀₁₂=500, N₂₀₁₄=300

A korábbi tervekkel összehasonlítva, elsősorban a szakközépiskolások tanulási elképzelései nem valósultak meg: közülük 23 százalékponttal többen szerettek volna továbbtanulni, akár munka mellett is, mint ahányan ezt végül megtették. A szakiskolások közül hozzávetőleg annyian kerültek a munkapiacra, ahányan tervezték, igaz, a tervezettnél ők is ritkábban tanultak tovább. Kérdés, hogy az inaktívak köre mely csoportból került ki inkább: a dolgozni vagy a tanulni akarók köréből? A közös cella-értékeket vizsgálva elmondható (lásd 2. és 4. ábra), azok tervei valósultak meg leginkább, akik a munkába állást tervezték (a tervezők 70%-a valóban dolgozott 2012-ben), ugyanakkor ebből a csoportból kerültek ki legnagyobb arányban az inaktívak is (22%). Akik továbbtanulást terveztek, de ez valamilyen nem következett be, azok inkább álltak munkába, és kevesebb körükben az inaktív.

A nem dolgozók és nem tanulók belső megoszlását tekintve 2012-ben azt tapasztalható, hogy a gyeseen, gyeden lévők aránya mindkét mintában alacsony (1-3%), a végzett szakiskolások esetében valamelyest magasabb, bár körükben 35%, míg a szakközépiskolásnál 50% a nők aránya. A két alminta közötti eltérést a munkanélküliek aránya okozza, amely a szakiskolásoknál magasabb. Ez utóbbi mutató 2014-re már ha-

4. ábra: A szakközép-, illetve szakiskolai végzős diákok terveinek megvalósulása 2012-ben, %, N=497

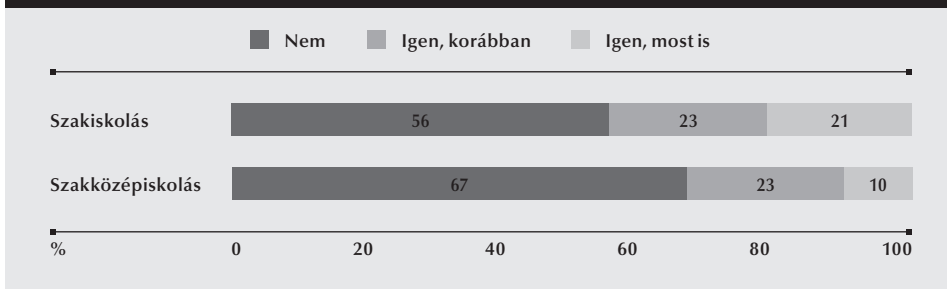

sonló nagyságú (7-8%) a két csoportban.²⁶ Az inaktívakon belüli eltérést a családok alapítók okozzák: a szakiskolások körében magasabb a gyesen, gyeden lévők aránya (10%), mint a szakközépfiskolásoknál (4%).

Az adatfelvétel adott időpontban zajlott, a munkanélküliségi arányok emiatt csak pillanatképet tükröznek. Ezért arra is rákérdeztünk, hogy a válaszadó a végzés utáni évek során volt-e valaha is munkanélküli. Az ily módon mért munkanélküliség általi érintettség természetesen sokkal nagyobb, mint a munkanélküliek pillanatnyi aránya. A válaszadók 39%-a jelezte 2012-ben, hogy volt már munkanélküli: a szakközépfiskolások harmada, a szakiskolások 45%-a nyilatkozott így a végzést követő két évről.

A fiatalok átlagosan 6,3 hónapot töltöttek állás nélkül (szórás 4,8). A munkanélküliség hosszában sem a képzési típus, sem a nemenkénti összetétel alapján nem találtunk szignifikáns összefüggést.

5. ábra: A munkanélküliségben érintett szakközép- és szakiskolások 2010 és 2012 között, %, N=497

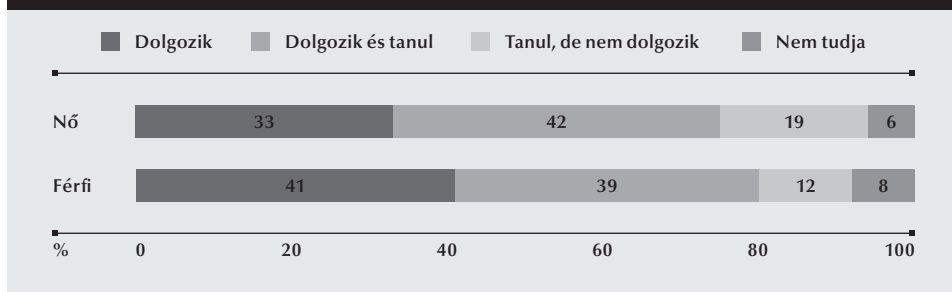
²⁶ A két adatfelvétel esetszáma eltér, az is előfordulhat, hogy a válaszmegtagadók körében éppen a munkanélküliek száma magasabb.

NEMEK SZERINTI KÜLÖNBSÉGEK

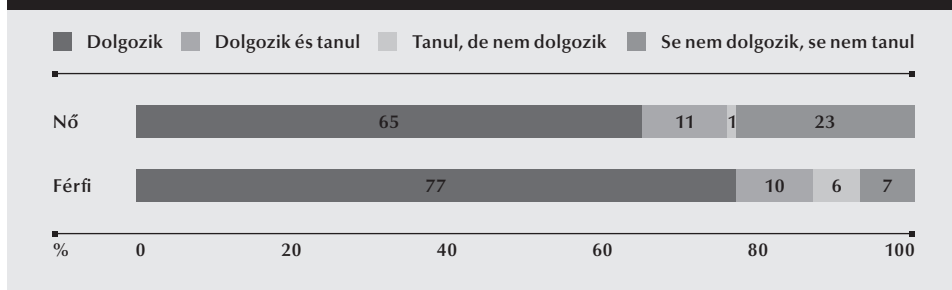
Nemek szerint 2012-ben nem tapasztaltunk szignifikáns eltérést a foglalkozási státuszban, mindkét csoportban minden második fiatal dolgozott, 17% volt a se nem dolgozó, se nem tanulók aránya és 32%-uk tanult. Egyetlen minimális különbséget találtunk: míg a fiúk 5%-a dolgozott és tanult is, addig ez a mutató a lányoknál magasabb volt (9%). A munkanélküliség megtapasztalása sem hozott szignifikáns eltérést a két nem között. A végzést követő két évben hasonló nagyságrendben váltak munkanélkülivé a fiúk és a lányok (bár a lányok körében 4 százalékponttal alacsonyabb ez az arány.) A valós státuszukhoz képest a végzős diákok eredeti elképzelései teljesen mások voltak. A lányok gyakrabban terveztek továbbtanulást, mint a fiúk. A két csoport között 10 százalékpontnyi az eltérés ebben. Láthatjuk azonban, hogy ezek a tervek nemigen valósultak meg, 20%-kal kevesebben tanultak végül tovább a lányok körében, mint az azt szándékozókat (lásd 6. ábra).

Nemek szerint 2014-re már jelentős, szignifikáns különbség van a foglalkozási státuszban. A fiúk körében magasabb az aktívak és a munka mellett tanulók aránya is, míg a lányok körében magasabb az inaktivitás, amit leginkább a gyerekvállalás magyaráz. A nappali tagozaton tanulók aránya viszont mindkét csoportban hasonló (lásd 7. ábra).

6. ábra: A végzős diákok tervei nemek szerint, 2010, %, N=497

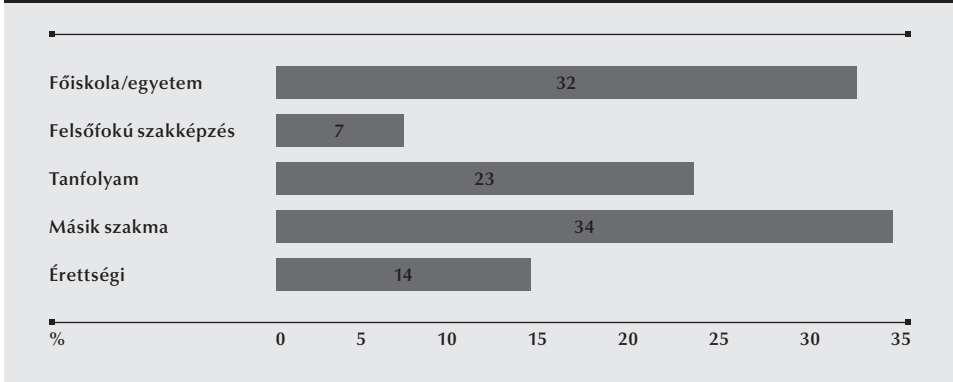
7. ábra: A végzett diákok foglalkozási státusza 2014-ben, nemek szerint, %, N=300

TANULÁSI MINTÁZATOK

A végzett szakmunkások 60%-a tanult valamit 2010 és 2014 között, jelenleg a válaszadók 14%-a vesz részt valamilyen képzésben. Közülük minden ötödik fiatal került a felsőoktatásba, vagy tanult egy másik szakmát. A felsőfokú szakképzést választók aránya 7%, míg tanfolyami képzésre a fiatalok 23%-a járt. A tanulmányok kisebb része (14%) irányult az érettségi megszerzésére (lásd 8. ábra).

8. ábra: A végzett diákok további tanulási tevékenysége 2014, %
(a tanulási aktivitást mutatók száma=180)

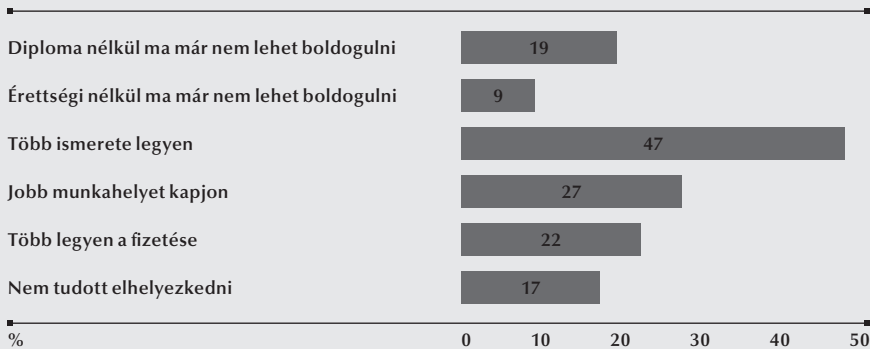
A fiatalok körében a tanulás legfőbb indoka az volt, hogy több ismeretet kívántak elsajátítani, ugyanakkor sokakat ennél konkrétabb célok hajtottak: a jobb munkahely 27%-ukat, a magasabb fizetés 22%-ukat. A válaszadók egy része viszont a „papír” megszerzése érdekében tanult tovább, mert úgy vélte, érettségi vagy felsőfokú végzettség nélkül nem tud majd elhelyezkedni. A válaszadók 17%-a pedig éppen azért tanult tovább, mert nem tudott elhelyezkedni (lásd 9. ábra).

A motivációk együttes választásait faktoranalízis segítségével is megvizsgáltuk.²⁷ A válaszok három csoportba rendeződtek, melyben az első faktorba a jobb munkahely, több fizetés került, illetve a diploma nélkül nem lehet ma már boldogulni opció. A második faktort elsősorban a nem tudott elhelyezkedni válasz dominálta, de kisebb súllyal itt is megjelent a jobb munkahely, a több fizetés, valamint az érettségi nélkül nem lehet boldogulni választás. A harmadik faktorban csak az érettségi megítélése szerepelt magas súllyal. Vagyis összességében elkülöníthető két nagy csoport: akik egy jó pozícióból szeretnének még jobbra kerülni, illetve egy rosszabb pozícióból jobbra.

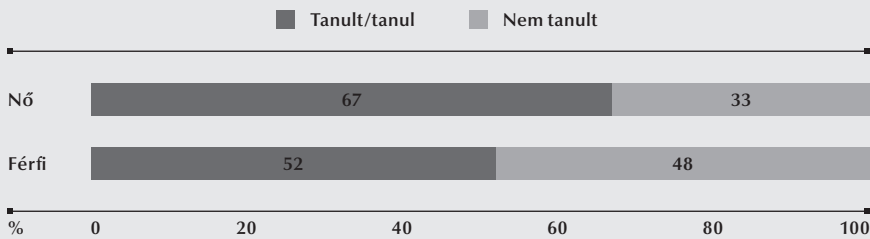
A tanulási motiváció és a képzés formája több ponton is összefüggést mutat, így a másik szakmát tanulók 29%-a mondta azt, azért tette, mert nem tudott elhelyezkedni,

²⁷ A modell magyarázó ereje: 61%. Faktorsúlyok: 1. faktor: több fizetés, 584; jobb munkahely 0,690; diploma nélkül nem lehet boldogulni 0,483; nem tudott elhelyezkedni -0,487; 2. faktor: nem tudott elhelyezkedni 0,442; több fizetés 0,371; jobb munkahely 0,371; érettségi nélkül nem lehet boldogulni 0,339. 3. faktor: érettségi nélkül nem lehet boldogulni 0,772.

9. ábra: A végzett diákok további tanulási tevékenységének motivációi, 2014, %
(a tanulási aktivitást mutatók száma=180)

10. ábra: A végzett diákok további tanulási tevékenysége, nemek szerint, 2014, %, N=300

a tanfolyami tanulóknál ez az arány 7%, míg a felsőoktatásba belépőknél 5%. Vagyis a szakmaváltást nagyobb eséllyel szüli a kényszer.

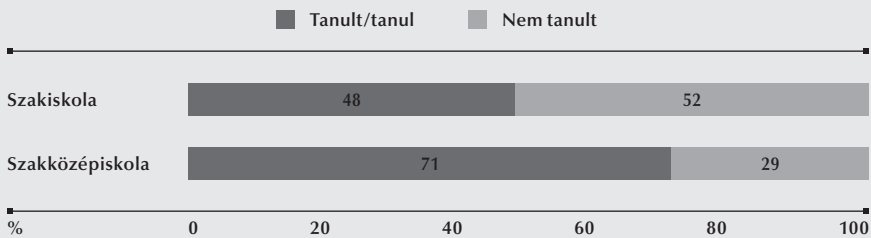
Az adatokból jól látható, hogy a férfiak magasabb tanulási aktivitást mutatnak, mint a nők. Míg a nők körében csak minden második, addig a férfiaknál háromból kettőn tanultak tovább.

Habár a tervek tekintetében a nők voltak aktívabbak, a megvalósításban már korántsem. Viszont azt is megkérdeztük a válaszadóktól, hogy a későbbiekben terveznek-e tanulást, és erre a nők szintén gyakrabban válaszoltak igennel. A nemek közötti különbség a családalapításból is ered, a nők körében magasabb az aránya azoknak, akiknek már van gyermekük, így a tanulás valószínűleg egy késleltetett tevékenység lesz, esetleg megmarad a tervek szintjén.

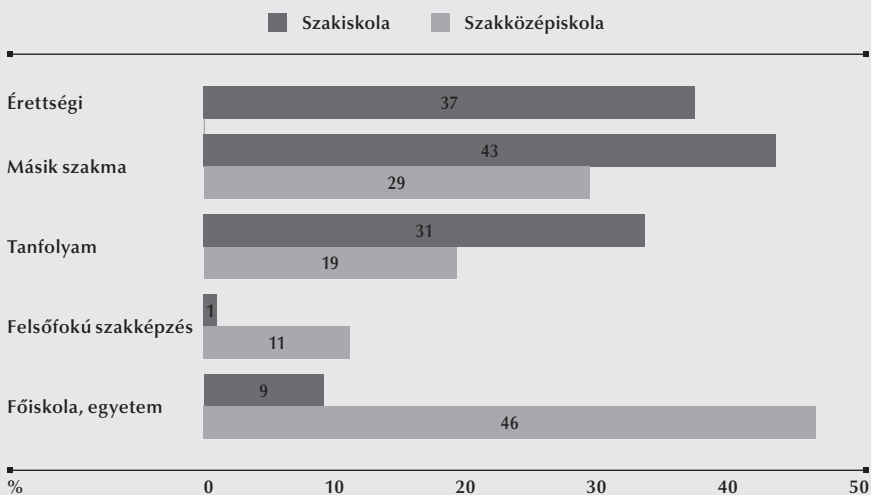
A tanulás motivációiban és abban, hogy mit tanultak, nincs szignifikáns különbség a nemek között. Csupán egy figyelemre méltó eltérést tapasztaltunk. A nők gyakrabban válaszolták azt, hogy azért tanultak, mert nem tudtak elhelyezkedni (24%).

Mind a tanulás gyakoriságában, mind annak típusában, mind a motivációkban különbségeket mutatnak a két képzési típusban végzettek: míg a szakközépiskolások

11. ábra: A végzett diákok további tanulási tevékenysége, képzési típus szerint, 2014, %, N=300

12. ábra: A végzett diákok további tanulási tevékenysége, képzési típus szerint, (a válaszadó több képzésben is részt vehetett), %, N=180

71%-a tanult tovább a végzést követően, addig a szakiskolásoknál 48% ez az arány (lásd 11. ábra). (Megjegyezzük, hogy ez a mutató a szakiskolások körében igen magas.)

Emellett azt is ki kell emelnünk, hogy a vizsgált időszakban a nem tanulók körében is magas azok aránya, akik valamilyen formális vagy nem formális tanulást terveznek.²⁸ A tanulási aktivitást nem mutató szakközépiskolások fele, a szakiskolások kétharmada tervezi, hogy fog tanulni még a jövőben.

Míg a szakiskolások körében egy másik szakma, az érettségi megszerzése és valamilyen tanfolyami képzés a leggyakoribb tanulási tevékenység, addig a szakközépis-

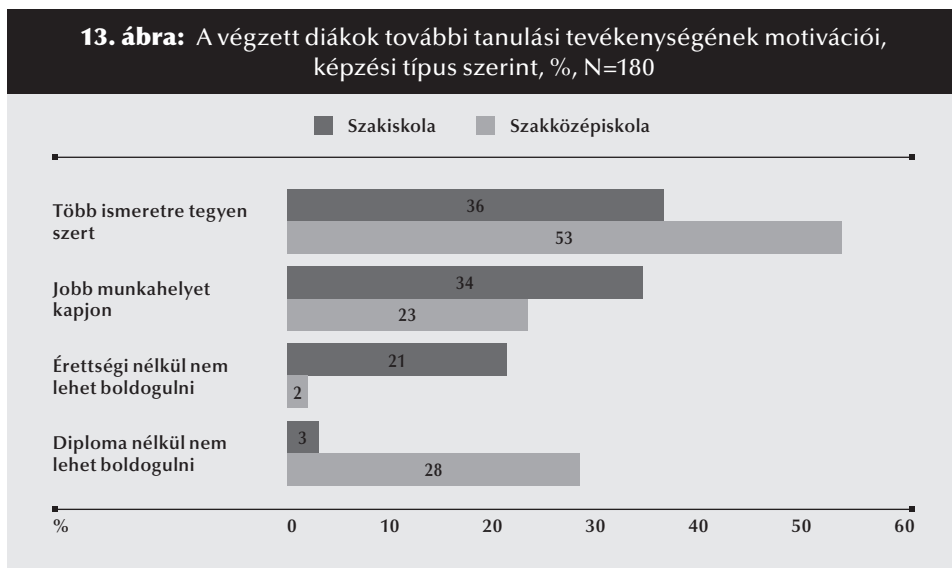
²⁸ A kérdés a konkrét tervekre kérdezett rá, tehát azt is megkérdeztük, mit akar tanulni, nem csak az általános tanulási tervekről érdeklődünk.

kolásoknál ez egyértelműen a felsőfokú továbbtanulás. Körükben is gyakori még egy másik szakma elsajátítása (lásd 12. ábra).

A motivációk tekintetében a két képzési típusban végzettek között a legnagyobb különbség abban van, ki hogyan ítéli meg a végzettségek hasznát. Míg a végzett szakiskolások úgy vélik, hogy érettségi nélkül nem boldogulhatnak, addig a végzett szakközépiskolások azt gondolják, diploma nélkül nem lehetnek sikeresek. Vagyis mindkét csoport a sajátjához képest egy szinttel magasabb végzettségre vágyik. Az is látható az adatokból, hogy mindkét csoport számára fontos ugyan a több ismeret megszerzése tanulás révén, de ez a végzett szakközépiskolások számára lényegesebb, míg a szakiskolások inkább vélik úgy, hogy a tanulás a jobb munkahely megszerzésének lehetőségét adja (lásd 13. ábra).

A tanulási tevékenység és a válaszadó elképzelése is szoros kapcsolatot mutat. Az a fiatal, aki pályaválasztásakor olyan foglalkozást képzelt el magának, amely felsőfokú végzettséghez köthető, gyakrabban tanul tovább, mint az, akié nem köthető magasabb végzettséghez. Azoknak, akik megjelöltek valamilyen foglalkozást a pályaválasztás során, ami felsőfokú végzettséget igényelt, 87%-a tanult tovább a végzést követően.

A képzési típus és a nemenkénti hovatartozáson túl más tényezők is összefüggnek a tanulási tevékenységgel. Így, mint azt korábban említettük, a szülők iskolázottsága is. Mind az apa, mind az anya iskolázottsága azt jelzi (utóbbi erősebben), minél magasabb ennek szintje, annál valószínűbb, hogy gyermeke továbbtanul. Míg az alacsony iskolázott (általános iskolát végzett vagy szakmunkás) anyák gyermekeinek fele végez valamilyen továbbtanulási tevékenységet, addig az érettségizetteknel ez a mutató 69%, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél pedig már 72%.

MILYEN OKOK VALÓSZÍNŰSÍTIK A TANULÁST?

Igyekeztünk arra is választ kapni, miben különböznek azok, akik jelenleg tanulnak (vagy korábban, a szakmaszerzés után továbbtanultak) azoktól, akiknek nem. Milyen okokkal magyarázható a tanulás? Több modellt is készítettünk, amelyekbe az alábbi változókat vontuk be: az apa és anya iskolai végzettsége, a képzési típus (szakközép- vagy szakiskola), a tanuló lakóhelye a szakképzés alatt (településtípus szerint: főváros, nagyváros, kisváros, község), a tanult szakma (szakmacsoport), biológiai nem és a későbbi foglalkozásról alkotott elképzelések az általános iskola végén (kell-e hozzá felsőfokú végzettség vagy sem).

Az első modellben függő változónk először a jelenlegi tanulói státusz volt, míg a másodikban az, hogy a végzés óta tanult/tanul-e a válaszadó. Az elemzést bináris logisztikus regresszióval végeztük el. A multikollinearitás (ahogy az előzőekben már láthattuk, a tanulással több változó is szoros kapcsolatban van, és ezek a változók egymással is kapcsolatban állnak) miatt, a változókat a Wald-teszt alapján szelektáltuk²⁹.

A 2012-es adatfelvétel adatai alapján a tanulásra hatást gyakorló változók magyarázó ereje igen csekély (lásd *1. táblázat*). A végzett fiatalok továbbtanulására 2012-ben a szülők iskolázottsága hatott legjobban (az viszont már nem egyértelmű, hogy melyik szülőé). Az egyik modellben inkább az apa, míg a másikban inkább az anya végzettsége a meghatározó. Az is látható, hogy döntően az érettségi jelenti a választvonalat, vagy-

1. táblázat: A tanulás logisztikus regressziós modellje a 2012-es adatfelvétel alapján, N=5009

JELENLÉGI TANULÁS	ESÉLYHÁNYADOS	WALD	SZIGNIFIKANCIA
Gazdasági és szolgáltatási szakmacsoport	0,70	10,8	0,001
Anya iskolázottsága (ref.: alapfok)		13,0	0,001
érettségi	-1,00	12,9	0,000
felsőfok	-0,84	8,1	0,004
(Konstans)	0,05	0,5	0,811
<i>Előrejelzési hatékonyság: 66%; Nagelkerke pszeudó-R²: 6%</i>			
MÚLTBÉLI ÉS JELENLÉGI TANULÁS	ESÉLYHÁNYADOS	WALD	SZIGNIFIKANCIA
Alminta (szakiskola)	0,40	3,5	0,060
Apa iskolázottsága (ref.: alapfok)		13,6	0,001
érettségi	-1,40	15,2	0,000
felsőfok	-1,00	6,9	0,018
Gazdasági és szolgáltatási szakmacsoport	0,57	7,8	0,005
(Konstans)	0,80	3,8	0,051
<i>Előrejelzési hatékonyság: 60%; Nagelkerke pszeudó-R²: 8%</i>			

29 A modell kialakításában Kovács (2014) és Bartus (2003) írásait hasznosítottuk.

is a felsőfok és az érettségi közül inkább az utóbbi a meghatározó. A szülők iskolázottsága mellett a tanult szakmacsoport hatása is érzékelhető, a gazdasági, szolgáltatási szakmákat tanult fiatalok körében nagyobb az esélye a továbbtanulásnak, mint a más szakmákat tanulók között. A továbbtanulás esélyét növeli az is, ha szakközépiskolában végzett a fiatal.³⁰

A 2014-es adatfelvétel adataiból képzett modelleknek már magasabb (gyenge-közepes) a magyarázóereje, bár a bevont változók közül csak igen kevés maradt benne (lásd 2. táblázat). Az adatfelvétel időszakában tanulói státuszban lévők esetében a középiskola képzési típusa, az anya iskolai végzettsége, a tanuló középiskolai lakóhelye és neme azok a dimenziók, amelyek magyarázzák a válaszadó státuszát. Ezekből is az első hatása érvényesül leginkább. Vagyis a szakközépiskolában végzettek nagyobb eséllyel tanulnak tovább, mint azok, akik szakiskolában szereztek szakmai bizonyítványt (továbbá azok a fiatalok is, akiknek anyjuk legalább érettségivel rendelkezik). A nem és a lakóhely hatá-

2. táblázat: A tanulás logisztikus regressziós modellje³⁰
a 2014-es adatfelvétel alapján, N=300

JELENLÉGI TANULÁS	ESÉLYHÁNYADOS	WALD	SZIGNIFIKANCIA
Alminta: szakközépiskola (ref.: szakiskola)	1,7	12,6	0,000
Anya iskolázottsága: érettségi vagy magasabb (ref.: alapfok)	1,0	7,5	0,006
Lakóhely típusa (ref.: község)		9,9	0,041
főváros	0,7	1,6	0,200
megyeszékhely	0,4	0,7	0,375
nagyváros	-0,4	0,4	0,532
kisváros	-1,2	4,9	0,026
Nem: férfi (ref.: nő)	0,7	3,3	0,067
(Konstans)	-3,4	54,0	0,000
<i>Előrejelzési hatékonyság: 86% Nagelkerke pszeudó-R²: 25%</i>			
MÚLTBÉLI ÉS JELENLEGI TANULÁS	ESÉLYHÁNYADOS	WALD	SZIGNIFIKANCIA
Nem: férfi (ref.: nő)	1,0	8,7	0,003
Alminta: szakközépiskola (ref.: szakiskola)	0,8	15,7	0,000
Elképzelt foglalkozás felsőfokú végzettséget igényel (ref.: nem kell hozzá felsőfokú végzettség)	1,9	14,1	0,000
Anya iskolázottsága: van érettségije (ref.: nincs érettségije)	0,49	3,2	0,071
(Konstans)	-1,0	15,0	0,000
<i>Előrejelzési hatékonyság: 69% ; Nagelkerke pszeudó-R²: 22%</i>			

30 *Modell: logisztikus regresszió; -2 Log.* Ha az esélyhányados értéke 1-nél nagyobb, akkor a független változó annak a valószínűségét növeli, hogy a válasz-referenciakategóriával szemben az adott válaszkategóriát választja a megkérdezett, ha az érték 1-nél kisebb, akkor csökken ez az esély.

sa már kisebb, de még szignifikáns. A férfiak, valamint a fővárosban és megyeszékhelyeken élők nagyobb eséllyel tanultak 2014-ben, mint a nők és a kisebb településeken élők. Fontos kiemelni a lakóhely esetében, hogy itt nem az adatfelvétel, hanem a szakképzésbe járás időpontja szerinti lakóhelyről van, a jelenlegi lakóhelynek nincs hatása a tanulásra.

Azt is megvizsgáltuk, amennyiben nemcsak a jelenlegi tanulói státuszt vesszük figyelembe, hanem a végzés óta eltelt időszakot is, és ebben az időintervallumban vizsgáljuk a tanulási tevékenységet, akkor változik-e bármely változó magyarázó ereje vagy a modell összetétele. A 2. táblázat második része mutatja ezt a modellt. Látható, hogy más a magyarázó változók összetétele az előbbihez képest, megmarad a középiskola képzési típusa, a válaszadó neme és az anyja iskolázottsága, ugyanakkor még másik mutatóval, a tervezett foglalkozással egészül ki. Nagyobb az esélye a tanuláshoz, ha a válaszadó szakközépiskolában végzett, ha férfi, és ha a kamaszkorában elképzelt foglalkozása felsőfokú végzettséget igényelt. Ez utóbbi azért is érdekes, mert míg az előbbi modellben a származás szerinti iskolázottság volt meghatározó, addig ez utóbbiban az egyéni karrierelképzelések érvényesülnek, és a modell összetevői közül ennek a hatása a legnagyobb mértékű.

ÖSSZEZÉS

Írásunkban egy longitudinális kérdőíves vizsgálat adatai alapján elemeztük a végzett szakmunkások pályautóját. Az adatfelvétel a 2010-es szakmaszerzést követően két időpontban vizsgálta a válaszadók munkaerő-piaci pozícióját (2012-ben és 2014-ben). A vizsgálatban olyan végzett szakmunkástanulók vettek részt, akik szakközépiskolában vagy szakiskolában tanultak, így összehasonlíthatuk az érettségizett és az érettségivel nem rendelkezők pályáját. Összességében azt tapasztaltuk, hogy míg 2012-ben a végzett szakmunkásoknak csak a fele volt a munkapiacra, addig 2014-re jelentősen megnövekedett az aktív aránya: a válaszadók háromnegyede dolgozott. A szakképzettség megszerzése tehát nem jelent közvetlen munkapiaci kimenetet. A képzésből kikerülők jelentős arányban folytatnak további tanulmányokat a jobb foglalkozási státusz megszerzésének vagy az elhelyezkedés reményében.

A vizsgálatba bevont két almintát jelentős különbségeket mutat a további pályautakban. Míg a szakközépiskolában végzők esetében a felsőfokú továbbtanulás a leggyakoribb, a szakiskolásoknál egy másik szakmai végzettség megszerzése dominál. Az elhelyezkedés sikerességében is van eltérés a két csoport között: a szakiskolában végzettek körében nagyobb a munkanélküliség általi érintettség.

Nemcsak alminták, hanem nemek alapján is számottevő eltéréseket tapasztaltunk. A lányok körében a családalapítás, gyerekvállalás miatt 2014-re jelentősen növekedett az inaktív aránya. Ők azok, akik eredeti elképzeléseiket gyakrabban adják fel, vagy odázzák el, mivel többségükben tanulási terveiket nem sikerült valóra váltaniuk. Kérdés, hogy a kezdeti, korai inaktív státusz később nem rontja-e majd elhelyezkedési esélyeiket.

A nyomon követési időszakban mutatott tanulási aktivitásban is jelentős különbségek vannak. A végzett szakközépiskolások körében gyakoribb a továbbtanulás (mindenféle képzésben). Emellett azt tapasztaltuk, hogy míg 2012-ben inkább a fiatal családi háttere (szülő iskolázottsága), addig 2014-re főként a fiatal karrierelképzelése határozta meg a tanulást.

HŐRICH BALÁZS: A TANULT SZAKMÁBAN VALÓ ELHELYEZKEDÉS ESÉLYEI ÉS TAPASZTALATAI

PROBLÉMAFELVETÉS

A szakmával rendelkezők elhelyezkedési esélyeivel viszonylag széles körben foglalkoznak, több kutatási eredmény is elérhető (Makó-Bárdits, 2014; Makó, 2014). Arról azonban már jóval kevesebbet tudunk, hogy a szakmát szerzők mekkora arányban tudnak a tanult szakmájukban elhelyezkedni, illetve milyen tényezők befolyásolják a szakmában történő elhelyezkedést. Ez a kérdés azért is lényeges, mert a szakiskolai rendszer átalakítása során az eddigieknél nagyobb szerepet kap a külső gyakorlati (munka)helyen történő képzés, mely adott esetben a munka világába történő belépést jelentheti.

A tanulmányban ismertetett adatok több kutatási hullám eredményein alapulnak. Az első szakaszban összesen 2534 (1175 szakközépiskolás, 1359 szakiskolás) 2010-ben szakmai vizsgát szerzett diák töltötte ki a kérdőívet. A diákok nagyjából 40%-a adta meg az elérhetőségét. Közülük 2012-ben 513 diákot sikerült telefonon elérni, míg 2014-ben 300 sikeres megkeresés volt.³¹

Tanulmányunk három részre tagolódik. Először meghatározzuk, hogy mekkora a szakmájukban maradtak csoportjának mérete, ezt követően leírjuk, hogy a fontosabb társadalmi-demográfiai változók szerint melyek a legfontosabb eltérések a szakmájukban maradt csoport és a szakmán kívül elhelyezkedettek között. Végül meghatározzuk azokat a legfontosabb tényezőket, melyek a szakmában maradást befolyásolják.

SZAKMÁJUKBAN ELHELYEZKEDŐK

Először is megkíséreljük felvázolni a szakmájukban elhelyezkedő csoport méretét. Ez első látásra könnyű feladat, ám a felvételekben alkalmazott módszerek sokrétűsége mégis többféle választ ad a kérdésre. Először a legegyszerűbb megközelítéssel kezdjük: megnézzük a 2012-es és 2014-es felvétel pillanatképét: milyen aktivitási státuszt jelöltek meg a megkérdezettek, illetve a munkahellyel rendelkezők esetében munkakörük mennyiben kapcsolódott eredeti szakvégzettségükhöz. A második megközelítésben végignézzük, hogy a 2014-es adatfelvétel visszaemlékezései alapján hogy alakult az elhelyezkedés dinamikája, illetve az egyes fordulópontokon bekövetkezett változás miként viszonyult a négy évvel ezelőtti szakvégzettséghez. Végezetül a négy évet összefoglalóan tekintjük át, azaz meghatározzuk, mekkora az a csoport, amelynek minden tagjára igaz, hogy legalább egyszer a négy év során az eredeti szakmájában helyezkedett el.

Ahogy a kötet egy korábbi tanulmányában láttuk,³² 2012-ben a végzett hallgatók 51%-a dolgozott (ebből 6%-nyian tanultak is a munkavégzés mellett), 32%-uk pedig kizárólag tanult. Két évvel később már 76%-nyian voltak a munkaerőpiacon, miközben

31 Az alacsony esetszámok miatt a tanulmányban szereplő táblák adatait tizedespontosság nélkül prezentáljuk.

32 Lásd Fehérvári Anikó: Szakmunkás fiatalok pályakövetése, 2010–2014, jelen kötet 2. tanulmánya

a tanulók aránya 10%-ra zsugorodott (lásd *1. táblázat*). A 2012-es felvétel idején az eredetileg tanult szakmában 31%-nyian dolgoztak (20%-uk szakmán kívül), 2014-ben ez az arány 43%-ra nőtt (33%-uk szakmán kívül). Az, hogy folytattak-e tanulmányokat az eredeti, 2010-es szakmaszerzést követően érdemben nem növeli, és nem is csökkenti annak az esélyét, hogy valaki szakmájában helyezkedik-e el vagy sem – ezek alapján úgy tűnik, lényegében az első, vagy legalábbis az életpálya korai elhelyezkedési tapasztalatán múlik a szakmában maradás.

1. táblázat: Végzett hallgatók aktivitása és szakmán belül történő elhelyezkedése 2012-ben és 2014-ben, %, N=513 és 300

	2012	2014
Szakmában dolgozik	28	41
Szakmán kívül dolgozik	16	31
Tanul és a szakmában dolgozik	3	2
Tanul és szakmán kívül dolgozik	4	2
Tanul	32	10
Nem dolgozik, nem tanul	18	14
Összesen	100	100

Ezt erősíti az is, hogy azokban az esetekben, ahol a szakmabeli munkavállalás mellett tanulmányi tevékenységet is folytatnak, szinte minden esetben az eredeti szakmával rokon területen tanul az illető – ha pedig szakmán kívül helyezkedett el, akkor a jelenlegi tanulmányok tárgya is nagy valószínűséggel a korábbi szakmától eltérő lesz. Azoknál a hallgatóknál azonban, ahol a főtevékenység a tanulás volt, nagyobb arányban találjuk azokat, akik az eredeti szakmával rokon területen folytattak további tanulmányokat (2012-ben 62%, 2014-ben 68%).

A 2014-es adatfelvételi hullám során a 2012-ben alkalmazott módszertől eltérően igyekeztünk képet kapni az elmúlt négy év, azaz a hallgatók szakmaszerzése óta eltelt évek tevékenységeiről. Megkértük a hallgatókat, életrajzszerűen idézzék fel, pontosan mettől-meddig, mit csináltak (dolgoztak, tanultak, inaktívak voltak, stb.), amennyiben dolgoztak, mennyiben kapcsolódott ez szakmájukhoz, illetve hol volt ez a munkahely (településen, megyén belül, másik megyében, külföldön). Az elmúlt négy év során a végzett hallgatók közel háromnegyede (74%) legfeljebb három tevékenységről számolt be, így meglehetősen statikusnak tűnik a pályaképek többsége. Az alábbi táblázatban összefoglaltuk, hogy milyen aktivitás volt jellemző a megkérdezettekre az egyes tevékenységi ciklusokban (lásd *2. táblázat*). A szakmaszerzést követően a hallgatók 40%-a állandó, bejelentett munkahelyen helyezkedett el, további 9%-uk alkalmi munkát vállalt. Közel 29%-uk tanulói státusban maradt, 21%-uk munkanélkülivé vált. Azok (a megkérdezettek 81%-a), akik az első tevékenységük óta váltottak, többségében szintén a munkaerőpiac felé orientálódtak (61%), miközben a tanulás iránt érdeklődők aránya kisebb lett (16%). A harmadik hullám során (a válaszadók 49%-nak volt ilyen) a hallgatók kétharmada fordult a munkavállalás felé, további tanulmányok folytatása (úgy, hogy a szakmaszerzés óta egyébként nem tanult) pedig már csak minden huszadik válaszadót érintett.

2. táblázat: Aktivitás tevékenységi hullámonként, %, N=300

	1. TEVÉ- KENYSÉG	2. TEVÉ- KENYSÉG	3. TEVÉ- KENYSÉG	4. TEVÉ- KENYSÉG	5. TEVÉ- KENYSÉG	6. TEVÉ- KENYSÉG	7. TEVÉ- KENYSÉG	8. TEVÉ- KENYSÉG	9. TEVÉ- KENYSÉG	10. TEVÉ- KENYSÉG
Állandó bejelentett munka	40	53	56	59	58	38	50	56	67	50
Alkalmi munka	9	8	10	9	7	12	10	19	–	50
Közmunka	<1	2	<1	4	3	3	3	4	–	–
Munkanélküli	21	16	23	25	21	43	35	6	23	–
Tanuló	29	18	6	3	7	4	3	15	11	–
Egyéb inaktív	1	5	5	–	4	–	–	–	–	–
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Tevékenységre fordított időszak hossza (átlag, hó)	22	19	12	10	7	7	5	6	6	4
Csoportméret	100	81	49	26	18	11	6	4	2	2

Kumulatívan összesítve az adatokat (azaz az adott tevékenységet megelőző tevékenységet is beszámítva, amennyiben az nem változott a későbbiekben) talán jobban látható a pályautak statikussága (lásd 3. táblázat). Gyakorlatilag a negyedik tevékenységi hullámra beáll az a kép, ami érdemben azóta sem változott, magyarul a többségnek maximum három váltópontja volt az elmúlt négy év során. Az is látható, hogy a foglalkoztatottak aránya lényegében a harmadik, a munkanélküliek aránya lényegében a második fordulópontot követően eldőlt.

3. táblázat: Időben kumulált tevékenységek, %, N=300

	1. TEVÉ- KENYSÉG	2. TEVÉ- KENYSÉG	3. TEVÉ- KENYSÉG	4. TEVÉ- KENYSÉG	5. TEVÉ- KENYSÉG	6. TEVÉ- KENYSÉG	7. TEVÉ- KENYSÉG	8. TEVÉ- KENYSÉG	9. TEVÉ- KENYSÉG	10. TEVÉ- KENYSÉG
Állandó bejelentett munka	40	56	62	65	66	64	64	66	66	66
Alkalmi munka	9	7	8	7	6	6	6	6	5	6
Közmunka	<1	2	<1	2	2	2	2	2	2	2
Munkanélküli	21	13	12	10	8	10	10	9	9	8
Tanuló	29	20	13	11	12	12	11	12	11	11
Egyéb inaktív	1	4	6	6	6	6	6	6	6	6
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Munkavégzés összesen	49	64	70	73	74	72	72	73	73	74
Ebből teljesen az eredeti szakmához kapcsolódott	52	43	42	41	40	40	39	40	40	40
Ebből részben az eredeti szakmához kapcsolódott	15	19	20	20	18	19	18	17	18	19

Felmerül a kérdés, e dinamikus megközelítésben igazolni tudjuk-e korábbi állításunkat, miszerint az, hogy az elhelyezkedés a pályaut mely szakaszában következik be, kihatással van arra, hogy szakmán belül vagy szakmán kívül helyezkedik-e el a megkérdezett. A kumulatív adatokból látszik, hogy míg rögtön a szakmaszerzést követően elhelyezkedők 52%-a teljes mértékben, 15%-a részben az eredeti szakmához kapcsolódva helyezkedik el, addig a következő hullámban ezek az arányok 43%-ra, illetve 19%-ra módosulnak, és lényegében változatlanok maradnak, hiába nézünk későbbi fordulópontokat (lásd 4. táblázat). A munkaerőpiacra újonnan belépők szakmai kötődéseiből szintén levonhatjuk azt a következtetést, hogy szakmaszerzést követően minél hamarabb kell elhelyezkedni ahhoz, hogy szakmában maradjon az illető – egy kitérővel tarkított pályakép jelentősen csökkenti ennek esélyét.

4. táblázat: Munkaerőpiacra belépők munkájának kötődése az eredeti szakmához – kumulatív és tevékenységi hullámok szerint, %, N=300

	TELJESEN KÖTŐDIK A MUNKA AZ EREDETI SZAKMÁHOZ		RÉSZBEN KÖTŐDIK A MUNKA AZ EREDETI SZAKMÁHOZ		EGYÁLTALÁN NEM KÖTŐDIK A MUNKA AZ EREDETI SZAKMÁHOZ	
	ÚJ BELÉPŐK	KUMULATÍV HÁNYAD	ÚJ BELÉPŐK	KUMULATÍV HÁNYAD	ÚJ BELÉPŐK	KUMULATÍV HÁNYAD
1. tevékenység	52	25	15	7	33	16
2. tevékenység	40	28	21	12	39	24
3. tevékenység	36	29	20	14	44	27
4. tevékenység	38	30	24	15	38	28
5. tevékenység	29	30	12	13	60	31
6. tevékenység	28	29	21	14	51	30
7. tevékenység	24	28	0	13	76	31
8. tevékenység	42	29	6	12	52	31
9. tevékenység	25	29	38	13	38	31
10. tevékenység	25	30	34	14	41	30

Összesítve: a fenti táblázatból kiolvasható, hogy szakmaszerzést követően a teljes vizsgálati csoport negyede, a 2014-es felmérés idején pedig 30%-a dolgozott olyan munkakörben, mely teljesen kapcsolódott az eredeti szakmához. Ezen felül számba vehetjük azokat is, akiknek a munkája csak részben kötődik szakmájukhoz: ők a szakmaszerzést követően a teljes minta 7%-át, a 2014-es vizsgálat idején a megkérdezettek 14%-át adták. Azaz, ha a két csoportot együtt kezeljük, akkor a szakmaszerzés után durván a hallgatók harmada, 4 évvel később pedig 43%-a dolgozott többé-kevésbé a szakmájában.

A szakmán belül maradás kicsit kedvezőbb képet mutat akkor, ha az elmúlt négy év munkavállalásait együtt kezeljük. Eszerint a minta 35%-ával egyszer sem fordult elő, hogy munkát vállalt volna eredeti szakmájában (a csoportban benne vannak azok is, akik nem is vállaltak munkát ez idő alatt), 18%-uk legalább egyszer olyan munkakört töltött be, mely részben kapcsolódott szakvégzettségéhez. A megkérdezettek közel

fele, 47%-a legalább egyszer el tudott helyezkedni – akár állandó, bejelentett munkán, akár alkalmi munkát vállalva – szakmájában az elmúlt négy év során.

Összefoglaltuk a fenti három modell alapján számolt csoportméreteket (lásd 5. táblázat). Látható, hogy az első, a statikus kérdések alapján kialakított csoportok gyakorlatilag megegyeznek azzal, amit a fordulópontok végigkövetése során számoltunk. Ugyanakkor, talán nem volt hasztalan a számítás abból a szempontból, hogy a szakmán belül maradás egy befolyásoló tényezőjét máris sikerült azonosítanunk, nevezetesen, hogy a korábbi elhelyezkedés növeli a szakmában maradás esélyeit.

A harmadik modellben, ami az elmúlt négy évet összesítve veszi figyelembe, a csoportméretek értelemszerűen már jelentősen különböznek a másik két modelltől. Az elemzés további részében a második és harmadik modell csoportjait vizsgáljuk részletesebben (a második modellre a továbbiakban *eredménymodell*ként, a harmadik modellre összesített modellként hivatkozunk a táblázatokban).

5. táblázat: Szakmájukban elhelyezkedők aránya az eltérő számítások szerint, %, N=300		
		2014
Statikus pillanatfelvétel modellje	Szakmában dolgozik és mellette tanul	43
	Szakmán kívül dolgozik és mellette tanul	33
	Tanul, inaktív	24
Fordulópontok végig követésének modellje (eredménymodell)	Szakmában dolgozik	43
	Szakmán kívül dolgozik	31
	Tanul, inaktív	26
Négy év egészét figyelembe vevő modell (összesített modell)	Legalább egyszer, részben vagy teljesen szakmában dolgozott	65
	Szakmán kívül maradt	35

SZAKMÁN BELÜL ÉS SZAKMÁN KÍVÜL ELHELYEZKEDŐK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Ebben a fejezetben bemutatjuk, milyen különbség mutatható ki a szakmán belül és azon kívül elhelyezkedők között demográfiai, családi állapot jellemzői; iskolai előmenetel; területi aspektusok; a saját szakmával kapcsolatos percepciók, valamint karrierjellemzők szerint. A fejezet leíró jellegű, azaz egyelőre csak indirekt magyarázatok feltárását célozzuk meg.

Mielőtt azonban rátérnénk az egyes csoportok összehasonlítására, érdemes a minta alapjellezőit is rögzítenünk. Látható, hogy a szakiskolában végzettek nagyobb aránya helyezkedett el szakmájában, akár ha a jelenlegi állását, akár az elmúlt négy évet összesítve vizsgáljuk (lásd 6. táblázat). Ugyanakkor ez nem a szakmán kívüli elhelyezkedés vonzerejéből, hanem az iskolai pályafutás folytatásából következik.

A legnagyobb megtartóereje az agrár szakmacsoportba tartozó szakmáknak van – a mezőgazdasági, élelmiszeripari szakmát tanultak 62%-a dolgozik jelenleg is szak-

6. táblázat: Jelenleg és valaha szakmájukban elhelyezkedők alminták szerint, 2014, %, N=300

EREDMÉNYMODELL*				
	SZAKMÁBAN DOLGOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	TANUL, INAKTÍV	ÖSSZESEN
Szakközépiskolai minta	37	32	31	100
Szakiskolai minta	50	30	20	100
ÖSSZESÍTETT MODELL**				
	LEGALÁBB EGYSZER A SZAKMÁBAN DOLGOZOTT	SZAKMÁN KÍVÜL MARADT	ÖSSZESEN	
Szakközépiskolai minta	59	41	100	
Szakiskolai minta	72	28	100	

* $\chi^2(2) = 6,711, p < 0,035$; ** $\chi^2(1) = 5,374, p < 0,020$

7. táblázat: Jelenleg szakmájukban elhelyezkedők alminták és szakmacsoportok szerint, 2014, %, N=300

EREDMÉNYMODELL*					
		SZAKMÁBAN DOLGOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	TANUL, INAKTÍV	ÖSSZESEN
Szakközépiskolai almintá*	Humán szakmacsoport	14	31	55	100
	Műszaki szakmacsoport	50	26	24	100
	Gazdasági-szolgáltatási szakmacsoport	36	37	27	100
	Agrár szakmacsoport	60	40	0	100
Szakiskolai almintá**	Humán szakmacsoport	50	25	25	100
	Műszaki szakmacsoport	46	39	15	100
	Gazdasági-szolgáltatási szakmacsoport	49	22	29	100
	Agrár szakmacsoport	62	25	13	100

* $\chi^2(6) = 18,368, p < 0,005$; ** $\chi^2(6) = 6,658, p < 0,354$

májában. Itt is megjegyzendő ugyanakkor, hogy nem arról van szó, hogy más szakmacsoportokhoz képest kisebb arányban vállalnának más területen állást, hanem arról, hogy erről a szakmaterületről választották legkisebb arányban a továbbtanulást, vagy váltak inaktívvá (lásd 7. táblázat). Az agrárszakmákkal ellentétes tendencia figyelhető meg a humán szakmacsoport esetében: csak minden negyedik megkérdezett maradt a szakmájában, és közel 50%-uk vonult ki a munkaerőpiacról 2014-re. Bár 95%-os konfidencia-intervallumon belül nem szignifikáns az összefüggés, de hasonló tendenciát látunk akkor is, ha az elmúlt négy év legalább egyszeri szakmában történő munkavállalásait vizsgáljuk. Fontos, hogy bár e két összefüggés az egész mintán érvényes, ugyanakkor ez kifejezetten a szakközépiskolát végzettek hatását tükrözi.

A szakmájukban munkát vállalók körében 2014-ben több férfit (68%), a tanulók, inaktívok között arányaiban több nőt találunk (60%). Az egyes korcsoportok eloszlása nem különbözik a szakmán belül, a szakmán kívül és a tanulók, inaktívok között. A szülők iskolai végzettségének leginkább a tanulói, inaktív státuszra van befolyása: míg a tanulók, inaktívok körében a szakmunkás apák és anyák alul-, a diplomás apák és anyák felülreprezentáltak. Annak, hogy van-e a szülőknek valamilyen szakmája, illetve ha van, ugyanaz-e, mint a megkérdezettnek, nincs érdemi hatása, ahogy lényegében a szülők 2010-es aktivitásának sem. A négy évtől ezelőtt mért anyagi helyzetnek sincs befolyása arra, hogy a szakmát szerzők szakmájukban helyezkedtek-e el vagy sem. Nem meglepő, hogy a tanulók, inaktívok körében jóval magasabb arányban találjuk azokat, akik már családot alapítottak (26% szemben a teljes minta 10%-ával).

A családi háttér, a demográfiai alapadatok nem mutatnak szignifikáns összefüggést a szakmában maradásra abban az esetben, ha azt nem a 2014-es állapotokra, hanem a szakmaszerzés óta eltelt évekre összesítve vonatkoztatjuk.

Jellemző, hogy azok körében, akik eredeti szakmájukon kívül helyezkedtek el és dolgoztak 2014-ben, magasabb arányban találjuk azokat a megkérdezetteket, akik már elköltöztek a szülői házból. Az inaktívok, tanulók körében a legalacsonyabb ez az arány. Ha az elmúlt négy év szakmai kötődéseit vizsgáljuk, akkor látható, hogy a szakmán belül legalább egyszer munkát vállalók körében minden második megkérdezett albérletben lakik (azok közül, akik elköltöztek a szülői házból), míg azok jelentős része, akik szakmájukban sosem helyezkedtek el, már saját lakásban élnek 2014-ben.

Feltételezhető, hogy a magyarországi regionális fejlettségbeli különbségek arra is kihatnak, hogy a szakmát szerző fiatalok szakmájukban maradnak-e vagy sem. Ott, ahol a helyi munkaerőpiac nagyobb, könnyebb a saját szakmában elhelyezkedni, ahol viszont korlátozottabbak az elhelyezkedési lehetőségek, a munkát vállaló fiatalok könnyebben váltanak szakmát. A 2010-es, illetve 2014-es lakóhelyek regionális, településtípus illetve fejlettségi besorolásai³³ szerint megvizsgáltuk a felvetést, amit részben igazolni is lehet. Településtípus, a település társadalmi-gazdasági és infrastrukturális elmaradottsága, illetve a leghátrányosabb helyzet szerint nem mérhető különbség. Ugyanakkor jellemző, hogy a jelenleg szakmájukban dolgozók körében magasabb a nyugat-dunántúliak aránya, míg az inaktívok, tanulók körében jelentősen kiemelkednek azok, akik a közép-magyarországi régióban élnek jelenleg³⁴ (lásd 8. táblázat). Jellemző az is, hogy a magas munkanélküliséggel terhelt települések lakóit nagyobb arányban találjuk meg a szakmaelhagyók között.

Feltételeztük, hogy az iskolai előmenetelnek, az iskolai sikereknek és kudarcoknak érdemi befolyása lesz arra, egy-egy végzős hallgató szakmájában marad, vagy más területen igyekszik elhelyezkedni. Hipotézisünk jószerével nem állta meg a helyét. Azon kevéssé csodálkozhatunk, hogy az általános iskolai tanulmányoknak (tanulmányi átlag, bukás, évisméltés) évekkal később nincs szerepe. Az azonban meglepő,

33 A 240/2006. (XI. 30.) Korm. rendelet melléklete alapján a településeket besoroltuk „a társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból elmaradott”, illetve „az országos átlagot legalább 1,75-szeresen meghaladó munkanélküliségű” települések közé. Azokat a településeket, melyek mindkét feltételnek megfeleltek (leghátrányosabb helyzetű települések), szintén külön vizsgáltuk.

34 A lokális munkaerő-piaci jellemzők kistérségi szinten is jelentős különbségeket mutatnak. A kutatás mintája a regionális szint alatti kategóriák eltéréseinek kimutatására nem volt alkalmas. Feltételezhető, hogy akár kistérségi szinten jelentős különbségek lennének kimutathatóak.

8. táblázat: A lakóhely regionális elhelyezkedése és munkaerő-piaci helyzete, 2014, %, N=300

EREDMÉNYMODELL					
		SZAKMÁ- BAN DOL- GOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	TANUL, INAKTÍV	ÖSSZESEN
Régió*	Észak-Magyarország	10	20	15	15
	Észak-Alföld	16	19	9	15
	Dél-Alföld	14	12	12	13
	Közép-Magyarország	23	19	42	27
	Közép-Dunántúl	12	13	14	13
	Nyugat-Dunántúl	16	9	3	10
	Dél-Dunántúl	9	8	5	8
Magas munkanél- küliség**	Nem jellemző	88	76	86	84
	Jellemző	12	24	14	16
Összesen		100	100	100	100

* $\chi^2(12) = 25,056, p < 0,015$; ** $\chi^2(2) = 6,099, p < 0,047$

hogy sem a szakiskolai, szakközépiskolai tanulmányi eredmények, sem pedig a (2010-ben mért) osztálytársakhoz képest szubjektív tanulmányi önbesorolás (jobb vagy rosszabb tanuló a többieknél) nem mutatott kapcsolatot a szakmában maradással, sem az idei évre, sem pedig az elmúlt négy év összesített munkavállalásaira vonatkozóan. Ugyanígy nem találtunk érdemi hatást a szakmában maradás és aközött a személyes értékelés között, hogy mennyire sikerült megtanulnia szakmáját a gyakorlat szempontjából (szintén 2010-ben mért kérdés). Az nem meglepő, hogy azoknál a megkérdezetteknek, akik idén tanulnak, vagy inaktív státuszban vannak, az érettségi átlaga magasabb a munkavállalói státuszban lévőknek (hiszen valószínűsíthetően felsőfokú intézményben végzik tanulmányaikat). Az azonban meglepő, hogy azok, akik jelenleg szakmájukban dolgoznak, szakelméleti felkészültségüket 2010-ben inkább közepesnek értékelték, és arányaiban kevesen voltak közöttük, akik szerint felkészültségük nagyon jó lenne. Jellemző továbbá az is, hogy a szakmájukban legalább egyszer elhelyezkedők körében magasabb arányban találjuk azokat, akik iskolai tanulmányaik alatt szakmát váltottak – itt az iskolai korrekció hatása mindenképpen pozitívnak tekinthető.

Az természetesen triviális, ha valaki – akár rögtön a szakmaszerzést követően, akár a későbbiekben – a szakmai gyakorlati helyén el tudott helyezkedni, az hozzájárul ahhoz, hogy szakmában is maradhasson (lásd 9. táblázat). Ha az összefüggés irányát megfordítjuk, ugyanakkor az is leolvasható, hogy azok közül, akik kaptak állást gyakorlati helyükön, 38%-uk ma már nincs a szakmában, azaz korántsem kizárólagos ez a hatás.

Várható, hogy a szakmájukban dolgozók körében nagyobb arányban találjuk azokat, akik közelebb érzik magukhoz szakmájukat, másoknak is ajánlanák a szakmájukat, magasabbra értékeli presztízsét, és/vagy ma is ugyanúgy döntenének szakmaválasztásukat illetően, ahogy tették négy évvel ezelőtt. Nos, ezek a feltételezések csak módjával állják meg helyüket. Ha azoknak az arányát nézzük, akik ajánlanák

9. táblázat: Elhelyezkedés a gyakorlati helyen, 2014, %, N=300

EREDMÉNYMODELL			
EDDIGI MUNKAHELYEI KÖZÜL VAN OLYAN, AMELYIKEN SZAKMAI GYAKORLATON VOLT AMIKOR A SZAKMÁT TANULTA?*	LEGALÁBB EGYSZER A SZAKMÁBAN DOLGOZOTT	SZAKMÁN KÍVÜL MARADT	ÖSSZESEN
Igen	27	7	100
Nem	73	93	100
Összesen	100	100	100

* $\chi^2(1) = 16,860, p < 0,000$

a megkérdezett szakmájukat barátjuknak, testvérüknek, akkor a szakmán belül maradtak között arányaiban több, a szakmaelhagyók közt arányaiban kevesebb ilyen megkérdezettet találunk. Ugyanakkor érdekes, hogy 2010 és 2014 között a kérdéssel kapcsolatban egyáltalán nem változott a megkérdezettek véleménye (azaz a gyakorlati tapasztalatok nem befolyásolták a válaszukat). 2010-ben a megkérdezettek egységesen (legalábbis a későbbi szakmában maradást tekintve) gondolkodtak arról, hogy szakmájuk mennyire tartozik a jó/rossz szakmák közé. A szakmában maradás ténye befolyásolja ezt a véleményt: akik szakmájukban maradtak, 2012-ben pozitívabbnak ítélik meg szakmájukat a szakmától eltávolodókhöz képest, ráadásul, két évvel később még szélesebbre nyílt ez az olló (lásd *10. táblázat*). Míg 2010-ben a később szakmában elhelyezkedők, illetve attól eltávolodók többsége ugyanazt a szakvégzettséget szereznek meg, amiről bizonyítványt kaptak, két évvel később a szakmában dolgozók többségében erősödött ez a gondolat, még két évvel később viszont jelentősen kiábrándultabbnak tűnnek saját szakmájukat illetően. A szakmájukat elhagyók véleménye szintén 2014-re változott meg jelentősen, idén már közel hattizedük szívesebben tanult volna más szakmát (lásd *11. táblázat*).

Nem mérhető – a későbbi szakmán belül vagy azon kívül történt elhelyezkedés tükrében – különbség 2012-ben abban, hogy a megkérdezettek mennyi esélyt adtak a sikeres elhelyezkedésnek. Minden második megkérdezett úgy véli, nem lehet előre tudni, és közel ugyanilyen arányban voltak azok is, akik biztosra vették vagy valószínűsítették, hogy sikeresen tudnak belépni a munkaerőpiacra. Ha összevetjük a 2014-ben megkérdezettek 2010-es szándékát, azt látjuk, hogy a megkérdezettek mintegy nyolctizede vagy a szakmájában, vagy a tanult szakmához hasonló munkakörben szeretett volna elhelyezkedni. Jellemző, hogy azoknak, akik az azóta eltelt négy év során egyszer sem tudtak szakmájukban elhelyezkedni, 49%-a eredetileg a tanult szakmát célozta meg, további 21%-a pedig ahhoz valami hasonlót (lásd *12. táblázat*).

Négy évvel a megkérdezésük előtt az akkor végzett szakmaszerzők szűk többsége úgy vélte, *inkább nehéz* vagy *nagyon nehéz* elhelyezkedni a frissen megszerzett szakmában. Valamivel kedvezőbb az esélyekkel kapcsolatban azoknak a véleménye, akiknek a következő négy év során legalább egyszer sikerült szakmájukban munkát vállalni. Két évvel később – minden bizonnyal az első sokk hatására – már pesszimistábbak voltak a vélemények, míg újabb két év elteltével valamelyest könnyebbnek látták az elhelyezkedési lehetőségeket (lásd *13. táblázat*). Még azok véleménye is kedvezőbb

10. táblázat: Szakmaértékelés (Hova sorolná be szakmáját?),
2012 és 2014, %, N=252 és 300

EREDMÉNYMODELL					
		SZAKMÁ- BAN DOL- GOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	TANUL, INAKTÍV	ÖSSZESEN
2010*	Az elit szakmák közé	2	0	13	4
	Az átlagnál jobbak közé	50	38	40	44
	A nagy átlagba	44	51	40	45
	Az átlagnál rosszabbak közé	3	7	7	5
	A legrosszabb szakmák közé	1	4	0	2
Összesen		100	100	100	100
2014**	Az elit szakmák közé	9	1	6	6
	Az átlagnál jobbak közé	42	29	47	47
	A nagy átlagba	45	58	40	40
	Az átlagnál rosszabbak közé	4	7	4	4
	A legrosszabb szakmák közé	0	5	3	3
Összesen		100	100	100	100

* $\chi^2(8) = 25,446, p < 0,001$; ** $\chi^2(8) = 20,266, p < 0,009$

11. táblázat: Visszamenőleg milyen szakmát választana?,
2010, 2012 és 2014, %, N=2987, 253 és 300

EREDMÉNYMODELL					
		SZAKMÁ- BAN DOL- GOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	TANUL, INAKTÍV	ÖSSZESEN
2010*	Másik szakmát választana	39	42	21	35
	Ugyanazt a szakmát választaná	61	58	79	65
Összesen		100	100	100	100
2012**	Másik szakmát választana	26	39	16	28
	Ugyanazt a szakmát választaná	74	61	84	72
Összesen		100	100	100	100
2014***	Másik szakmát választana	42	58	31	44
	Ugyanazt a szakmát választaná	58	42	69	56
Összesen		100	100	100	100

* $\chi^2(2) = 9,132, p < 0,010$; ** $\chi^2(2) = 9,828, p < 0,007$; *** $\chi^2(2) = 12,729, p < 0,002$

12. táblázat: Elhelyezkedési szándék, 2010, %, N=255

ÖSSZESÍTETT MODELL			
HA MUNKÁBA SZERETNÉL ÁLLNI, MILYEN ÁLLÁST FOGSZ KERESNI MAGADNAK?*	LEGALÁBB EGYSZER A SZAKMÁBAN DOLGOZOTT	SZAKMÁN KÍVÜL MARADT	ÖSSZESEN
Valamit a tanult szakmában	66	49	60
A tanult szakmához hasonló	21	21	21
Mindegy, hogy mit, csak legyen állása	11	17	13
Még nem tudja	3	13	6
Összesen	100	100	100

* $\chi^2(3) = 13,848, p < 0,003$ **13. táblázat:** Mennyire lehet ma elhelyezkedni a szakmájában?, 2010, 2012 és 2014, %, N=300, 246 és 300

ÖSSZESÍTETT MODELL				
		LEGALÁBB EGYSZER A SZAKMÁBAN DOLGOZOTT	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	ÖSSZESEN
2010*	Nagyon könnyen	10	2	7
	Inkább könnyen	41	35	40
	Inkább nehezen	39	50	42
	Nagyon nehezen	10	13	11
Összesen		100	100	100
2012**	Nagyon könnyen	4	1	3
	Inkább könnyen	20	13	18
	Inkább nehezen	38	29	34
	Nagyon nehezen	38	56	45
Összesen		100	100	100
2014***	Nagyon könnyen	4	6	5
	Inkább könnyen	37	17	30
	Inkább nehezen	40	44	41
	Nagyon nehezen	19	33	24
Összesen		100	100	100

* $\chi^2(3) = 9,161, p < 0,027$; ** $\chi^2(3) = 8,831, p < 0,032$; *** $\chi^2(3) = 14,246, p < 0,003$

lett (bár alapvetően továbbra is kedvezőtlen), akik eddig nem tudtak szakmájukban elhelyezkedni. A 2014-ben mért eredményekkel analóg válaszokat kapunk akkor is, ha csak azokat tekintjük szakmában maradónak, akik a felvétel idején is abban dolgoztak. Jellemző, hogy míg a szakmában dolgozók mindössze 12%-a nyilatkozott úgy, hogy állását szülői, rokonai segítségével szerezte meg, addig ez az arány a szakmán kívül dolgozók esetében 30%.

Az iskolában megszerzett szakmai tudás természetesen azok körében hasznosul, akik jelenleg is szakmájukban dolgoznak. A szakelméleti tudás és gyakorlati ismeretek döntő részének hasznosításáról a szakmában dolgozók mintegy 60%-a számolt be, némileg a szakmai gyakorlat hasznosságát jobban hangsúlyozva. A szakmán kívül dolgozók az iskolai képzés során szerzett szakmai tudást javarészt használhatatlannak értékelik (lásd 14. táblázat).

14. táblázat: Munkájában mennyire veszi hasznát annak, amit az iskolában..., 2014, %, N=222

EREDMÉNYMODELL				
		SZAKMÁBAN DOLGOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	ÖSSZESEN
...szakelméletből tanult?*	Teljesen	26	2	16
	Nagyobb részben	33	2	20
	Fele részben	17	7	13
	Kisebb részben	21	26	23
	Semennyire sem	3	63	28
Összesen		100	100	100
...szakmai gyakorlaton tanult**	Teljesen	35	5	23
	Nagyobb részben	26	7	18
	Fele részben	14	3	9
	Kisebb részben	16	23	19
	Semennyire sem	9	62	31
Összesen		100	100	100

* $\chi^2(4) = 119,634, p < 0,000$; ** $\chi^2(4) = 92,174, p < 0,000$

15. táblázat: Munkakör, 2014, %, N=222

EREDMÉNYMODELL				
		SZAKMÁBAN DOLGOZIK	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	ÖSSZESEN
2014*	Szakmunkás	58	23	44
	Betanított vagy segédmunkás	19	45	30
	Nem fizikai alkalmazott	12	17	14
	Vezető	4	3	4
	Családi vállalkozás	2	1	1
	Köz munkás	3	3	3
	Egyéb	2	8	4
Összesen		100	100	100

* $\chi^2(6) = 33,485, p < 0,000$

Általában igaz, hogy azok, akik eredeti szakmájukban tudtak elhelyezkedni, magasabb munkakörben foglalkoztatottak – körükben a szakmunkások aránya 58%, míg a szakmájukon kívül dolgozók között csupán 23%. A betanított vagy segédmunkások hányada az előbbi csoportban 19%, míg utóbbiban 45% (lásd 15. táblázat).

Nem váratlan, hogy a szakmájukban elhelyezkedők elégedettebbek munkahelyükkel azzal kapcsolatban, hogy mennyire felel meg szakképzettségüknek, azokhoz képest, akik nem szakmájukban helyezkedtek el. Az elégedettségben mért különbség megfigyelhető a kereseti igények, a munkahelyi körülmények, illetve a munkatársakkal kapcsolatos elvárások mentén is – a szakmájukban dolgozók javára. A fizetésekben a 2014-es felvétel alapján nem tapasztalható szignifikáns különbség a szakmában dolgozók és a szakmán kívül dolgozók között, ugyanakkor az látható, hogy 2012-höz képest a szakmán belül elhelyezkedők jövedelemi viszonyai kedvezőbbek lettek (lásd 16. táblázat).

A fejezet fő tanulságait összegezve: a szakmában maradók körében magasabb arányban találjuk a szakiskolai végzettségűeket, a férfiakat, illetve azokat, akik még nem teremtettek maguknak önálló egzisztenciát. A szakmaelhagyók negyede olyan

16. táblázat: Jelenlegi munkahelye megfelel-e..., 2014, %, N=137				
ÖSSZESÍTETT MODELL				
		SAKMÁBAN DOLGOZIK	SAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK	ÖSSZESEN
...szakképzettségének?*	Egyáltalán nem	3	57	26
	Inkább nem	4	22	11
	Inkább igen	23	11	18
	Teljesen	70	11	45
Összesen		100	100	100
...kereseti igényeinek?***	Egyáltalán nem	3	17	9
	Inkább nem	23	29	26
	Inkább igen	40	39	39
	Teljesen	34	15	26
Összesen		100	100	100
...munkakörülményekkel kapcsolatos elvárásainak?***	Egyáltalán nem	1	3	2
	Inkább nem	6	17	11
	Inkább igen	36	38	36
	Teljesen	78	40	51
Összesen		100	100	100
...munkatársakkal kapcsolatos igényeinek?****	Egyáltalán nem	1	5	3
	Inkább nem	2	3	2
	Inkább igen	18	32	25
	Teljesen	79	58	70
Összesen		100	100	100

* $\chi^2(3)=121,893, p<0,000$; ** $\chi^2(3)=20,201, p<0,000$; *** $\chi^2(3)=12,519, p<0,006$; **** $\chi^2(3)=13,032, p<0,005$

településen lakik, ahol az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliség jellemző. Az iskolai előmenetelnek, sikereknek, kudarcoknak jószerével nincs befolyása arra, hogy valaki szakmájában, vagy azon kívül helyezkedett-e el. A középiskolában megszerzett tudás – és annak inkább gyakorlati elemei – a szakmában maradók többsége számára jól hasznosul, ugyanakkor a szakmán kívül munkát vállalók számára inkább inkompatibilis tudásként jelentkeznek. A gyakorlati hely által felkínált munkalehetőség bár fontos, de korántsem kizárólagos tényezője a szakmában maradásnak. Míg a szakmában maradók magasabb presztízsűnek értékelik szakmájukat, a szakterületet váltók inkább alulértékelik azt. Mindemellett igaz, hogy a szakmában dolgozók négytizede is ma már másik szakmát tanulna. Az eredeti szakmától eltérő tevékenységet végzők többsége szintén a szakvégzettségének megfelelő állást kereset magának, így nem csoda, hogy a négy évvel ezelőtti elhelyezkedéssel kapcsolatos várakozásokban e csoport családott nagyobb. Jellemző, hogy az álláskeresésénél a protekció, a szülői, rokonai segítség a szakmaelhagyók körében felértékelődik. Végezetül, míg a szakmában maradók többsége szakmunkát, addig a szakmaelhagyók zöme betanított vagy segédmunkát végez. Bár a fizetések között nem mutatható ki érdemi különbség, a szakmabeliek a munkavégzés különböző dimenzióival elégedettebbek.

SAKAMÁBAN TÖRTÉNŐ ELHELYEZKEDÉST BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

A korábbiakban statikusan végignéztük, milyen különbségeket lehet tenni azok között, akik eddigi pályafutásuk során legalább egyszer, illetve 2014-ben szakmájukban dolgoztak, vagy azon kívül maradtak. A következőkben – figyelembe véve az eddig vizsgált háttérjellemzőket – három kérdésre keressük a választ: mely tényezők befolyásolják azt, hogy valaki 2014-ben az eredeti, 2010-ben megszerzett szakmájában dolgozik (1), mely tényezők befolyásolják azt, hogy valaki legalább egyszer az eredeti szakmájában dolgozik (2), és végezetül, mely tényezők határozzák meg azt, hogy valaki első munkahelyeként, rögtön a szakmaszerzést követően szakmájában tud elhelyezkedni (3). Magyarázómodellként minden esetben logisztikus regressziós modellt alkalmazunk, illetve minden modellt lefuttatunk a teljes mintára, illetve a szakiskolai, szakközépiskolai almintákra külön-külön is.

Logisztikus regressziós modellünk szerint két tényező befolyásolja, hogy jelenleg ki dolgozik szakmájában. Egyrészt, amennyiben a megkérdezett lakóhelyét az országos munkanélküliségi rátát jelentősen meghaladó munkanélküliség jellemzi, a szakmában történő elhelyezkedés esélye több mint felére esik vissza. Másrészt a 2010-es, azaz a szakmaszerzés idején mért álláskeresési szándék is szerepet játszik a kérdésben: azok között, akik a tanult szakmában, vagy legalább ahhoz hasonló munkakörben kívántak elhelyezkedni, öt-hétszeres a négy évvel később regisztrálható siker esélye azokhoz képest, akik még nem tudták, mit akarnak csinálni, vagy szakmaspecifikumtól független állás betöltésére törekedtek (lásd *17. táblázat*).

A lakóhelye, illetve a szakmaszerzés idején mért elhelyezkedési szándék határozza meg, hogy valaki a szakmaszerzés óta legalább egyszer a szakmájában helyezkedett-e el. Ugyanakkor egy harmadik tényezőt is regisztrálhatunk, még pedig azt, hogyan vélekedett 2010-ben arról, mennyire nehéz/könnyű elhelyezkednie a szakmájában. A többiekhez képest legalább 11-szer nagyobb eséllyel tudtak legalább egyszer szak-

17. táblázat: Jelenleg (2014) szakmában dolgozik, logisztikus regressziós modell, teljes minta, N=253

	ESÉLYHÁNYADOS	WALD	SZIGNIFIKANCIA
2014-es lakóhely magas munkanélküliséggel sújtott	0,407	5,289	0,021
Munkakeresési szándék 2010-ben (ref.: nem tudja még)		8,782	0,032
valamit a tanult szakmában	7,474	6,634	0,010
a tanult szakmához hasonló	5,148	4,046	0,044
mindegy, csak legyen állása	4,013	2,686	0,101
Konstans	4,013	5,622	0,018

Előrejelzési hatékonyság: 59%, Nagelkerke pszeudó-R²: 9%, Modell-szignifikancia: 0,000

18. táblázat: Az elmúlt négy év során legalább egyszer a szakmában helyezkedett el, logisztikus regressziós modell, teljes minta, N=253

	ESÉLYHÁNYADOS	WALD	SZIGNIFIKANCIA
2014-es lakóhely magas munkanélküliséggel sújtott	0,365	6,617	0,010
Munkakeresési szándék 2010-ben (ref.: nem tudja még)		11,279	0,010
valamit a tanult szakmában	6,762	10,008	0,002
a tanult szakmához hasonló	5,934	7,529	0,006
mindegy, csak legyen állása	3,569	3,476	0,062
Milyen könnyen lehet elhelyezkedni szakmájában (2010) (ref.: nagyon nehezen)		8,144	0,043
nagyon könnyen	11,179	4,618	0,032
inkább könnyen	1,064	,017	0,896
inkább nehezen	0,662	,793	0,373
Konstans	0,493	1,174	0,279

Előrejelzési hatékonyság: 72%, Nagelkerkepszeudó-R²: 15%, Modell-szignifikancia: 0,000

májukban dolgozni, akik úgy vélték, *nagyon könnyen* el lehet helyezkedni szakmájukban (lásd *18. táblázat*).

Annak esélyét, hogy valaki rögtön a szakmaszerzést követően szakmájában helyezkedik el – és nem tanul tovább, nem lesz inaktív, nem kezd el más területen dolgozni – három tényező befolyásolja: melyik képzési típusban végzett, milyen szakmacsoportba tartozik szakmája, illetve szakmai gyakorlati helyén kapott-e állásajánlatot (lásd *19. táblázat*). Eredményeink szerint a szakiskolások mintegy háromszor nagyobb eséllyel helyezkednek el rögtön a szakközépiskolában szakmát szerzőkhöz képest. Hasonló mértékben növekednek azok esélyei, akik valamilyen gazdasági-szolgáltatási szakmát szereztek meg – bármelyik másik szakmacsoportban végzetekhez képest (amik között nincs szignifikáns különbség az esélyeket illetően). Ha az elmúlt négy év során a megkérdezett dolgozott azon a munkahelyen, ahol a szakmai gy-

korlati képzését kapta, az értelemszerűen szintén növeli a szakmabeli elhelyezkedés valószínűségét.

Modelljeinket lefutattuk a szakközépiskolásokra leválogatott mintán is – ugyanakkor értékelhető eredményeket nem kaptunk. A szakiskolások esetében már több, szignifikánsan befolyásoló háttérváltozót jegyezhetünk fel abban az esetben, ha azt vizsgáljuk, az elmúlt négy év során előfordult-e, hogy a szakmában sikerült elhelyezkedni. A modell szerint a szakiskolások szakmában történő elhelyezkedésének esélyét

19. táblázat: Szakvégzettség megszerzését követően rögtön a szakmában helyezkedett el, logisztikus regressziós modell, teljes minta, N=300

	ESÉLYHÁNYA-DOS EXP(B)	WALD	SZIGNIFIKAN-CIA
Minta – szakiskolai almintá (ref.: szakközépiskolai almintá)	3,146	14,672	0,000
Szakmacsoport (ref.: műszaki szakmacsoport)		13,688	0,003
humán szakmacsoport	2,357	3,351	0,067
gazdasági-szolgáltatási szakmacsoport	3,510	13,502	0,000
agrár szakmacsoport	2,534	2,961	0,085
Munkahelyei között volt-e olyan, ahol szakmai gyakorlaton volt (2014) – volt (ref.: nem volt)	2,752	9,355	0,002
Konstans	0,069	56,594	0,000

Előrejelzési hatékonyság: 78%, Nagelkerkepszeudó-R²: 158%, Modell-szignifikancia: 0,000

20. táblázat: Az elmúlt négy év során legalább egyszer a szakmában helyezkedett el, logisztikus regressziós modell, szakiskolai minta, N=136

	ESÉLYHÁNYA-DOS EXP(B)	WALD	SZIGNIFIKAN-CIA
Szakmacsoport (ref.: gazdasági-szolgáltatási szakmacsoport)		8,822	0,032
humán szakmacsoport	0,174	4,247	0,039
műszaki szakmacsoport	0,236	6,846	0,009
agrár szakmacsoport	0,833	0,041	0,840
Van-e a megkérdezettnek gyereke (2014) – nincs (ref.: van)	5,956	7,056	0,008
Elköltözött-e más településre 2010 óta – nem (ref.: igen)	3,676	5,469	0,019
Ugyanazt a szakmát választaná-e újra (2014) – igen (ref.: nem)	7,229	12,718	0,000
Változtatott-e menet közben szakmát (2010) – igen (ref.: nem)	7,131	8,262	0,004
Konstans	1,037	0,003	0,955

Előrejelzési hatékonyság: 79%, Nagelkerkepszeudó-R²: 32%, Modell-szignifikancia: 0,000

növeli, ha gazdasági-szolgáltatási szakmacsoportba tartozó szakmát sikerült megszerzeni (a humán és a műszaki szakmában végzettekkel szemben látható az esély növekedése), ha nincs gyereke a megkérdezettnek, ha nem költözött el arról a településről, ahol 2010-ben élt, illetve ugyanazt a szakmát választaná újból, vagy ha még az iskolai pályafutása alatt korrigált szakmaválasztásában (lásd 20. táblázat).

JELLEMZŐ PÁLYAUTAK

Végezetül nézzük meg, milyen jellemző pályautakat lehet felvázolni, melyek végállomása a szakmában, illetve szakmán kívül elhelyezkedés. A mintába került 300 megkérdezett összesen 100 egyedi utat járt be, figyelembe véve az elmúlt négy év összes fordulópontját. Ha csak a legjellemzőbb utakat vizsgáljuk, összesen 21-féle pályaképet különböztethetünk meg, ez az összes vizsgált eset közel háromnegyedét fedi le. Ennek mintegy fele, azaz az összes pályakép 34%-a végződik szakmában történő elhelyezkedéssel, és közel háromtizede, azaz az összes pályakép 21%-a torkollik szakmán kívül történő munkavállalásba. Jellemző, hogy a szakmában történő elhelyezkedés inkább tartalmaz egyenes vonalú, magyarán fordulópont nélküli, vagy legalábbis kevés fordulóponttal tarkított életutakat, mint a szakmán kívül történő elhelyezkedések (lásd 21. táblázat).

21. táblázat: Főbb pályautak, 2014, %, N=215			
PÁLYAÚT	%	SZAKMÁBAN DOLGOZIK 2014-BEN	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK 2014-BEN
Szakmában dolgozik a végzés óta	14	14	–
Szakmán kívül dolgozik a végzés óta	9	–	9
Tanuló a végzés óta	8	–	–
Tanuló, majd a szakmában helyezkedik el	6	6	–
Munkanélküli, majd a szakmában helyezkedik el	5	5	–
Tanuló, majd a szakmán kívül helyezkedik el	3	–	3
Szakmán kívül dolgozik, majd a szakmában helyezkedik el	3	3	–
Munkanélküli, majd a szakmán kívül helyezkedik el	2	–	2
Rövid időszakokra tud elhelyezkedni (szakmában), egyébként munkanélküli	2	–	–
Tanuló, majd munkanélküli, majd szakmában helyezkedik el	2	2	–
Szakmában dolgozik, majd inaktív	2	–	–
Szakmában dolgozik, majd szakmán kívül helyezkedik el	2	–	2
Szakmában dolgozik, majd tanuló	2	–	–
Tanuló, majd munkanélküli, majd szakmán kívül helyezkedik el	2	–	2

21. táblázat: Főbb pályautak, 2014, %, N=215

PÁLYAÚT	%	SZAKMÁBAN DOLGOZIK 2014-BEN	SZAKMÁN KÍVÜL DOLGOZIK 2014-BEN
Munkanélküli, majd tanuló, majd szakmában helyezkedik el	2	2	–
Szakmában dolgozik, majd tanuló, majd szakmán kívül helyezkedik el	2	–	2
Szakmában dolgozik, majd munkanélküli, majd szakmában helyezkedik el	1	1	–
Szakmában dolgozik, majd munkanélküli, végül inaktív	1	–	–
Munkanélküli, majd tanuló, majd munkanélküli	1	–	–
Szakmán kívül dolgozik, végül inaktív	1	–	–
Tanuló, majd szakmán kívül dolgozik, majd szakmán belül helyezkedik el	1	1	–
Munkanélküli, majd szakmában dolgozik, majd ismét munkanélküli, végül szakmán kívül helyezkedik el	1	–	1
Összesen	72	34	21

ÖSSZEGZÉS

A tanulmány első részében azonosítottuk, hogy a különböző megközelítések alapján mekkora lehet a szakmában maradók csoportja. A statikus modell szerint két évvel a szakmaszerzést követően az eredetileg tanult szakmában 31%-nyian dolgoztak (további 20%-uk szakmán kívül), 2014-ben (négy évvel a szakmaszerzés után) ez az arány 43%-ra nőtt (további 33%-uk szakmán kívül). Megállapítottuk azt is, hogy a szakmaszerzést követő minél hamarabbi elhelyezkedés növeli a szakmában maradás esélyét. Ha az elmúlt négy év munkavállalásait együtt kezeljük, akkor azt látjuk, hogy a minta 35%-ával egyszer sem fordult elő, hogy munkát vállalt volna eredeti szakmájában, 18%-uk legalább egyszer olyan munkakört töltött be, mely részben kapcsolódott szakvégtetéséhez. A megkérdezettek közel fele, 47%-a legalább egyszer el tudott helyezkedni – akár állandó, bejelentett munkán, akár alkalmi munkát vállalva – szakmájában az elmúlt négy év során. Vagyis összességében azt láttuk, hogy a szakmaszerzést követő negyedik évben tízből valamivel több mint négy megkérdezett dolgozik az eredeti szakmájának megfelelő munkakörben. A végzettek kétharmadára volt jellemző az, hogy a végzést követően valamikor előfordult, hogy dolgozott valamennyi időt a tanult szakmában.

A következő fejezetben azt vizsgáltuk, hogy milyen különbség mutatható ki a szakmán belül és azon kívül elhelyezkedők között demográfiai, családi állapot jellemzői; iskolai előmenetel; területi aspektusok; a saját szakmával kapcsolatos percepciók, valamint karrierjellemzők szerint. A fejezet fő tanulságait összegezve megállapíthatjuk, hogy a szakmában maradók körében magasabb arányban találjuk a szakiskolai végzettségűeket, a férfiakat, illetve azokat, akik még nem teremtettek maguknak önálló

egzisztenciát. A szakmaelhagyók negyede olyan településen lakik, ahol az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliség jellemző. Az iskolai előmenetelnek, sikereknek-kudaroknak jószerevével nincs befolyása arra, hogy valaki szakmájában, vagy azon kívül helyezkedett-e el. A gyakorlati hely által felkínált munkalehetőség bár fontos, de korántsem kizárólagos tényezője a szakmában maradásnak. Míg a szakmában maradók magasabb presztízssűnek értékelik szakmájukat, a szakterületet váltók inkább alulértékelik azt. Jellemző, hogy az álláskeresésénél a protekció, a szülői, rokoni segítség a szakmaelhagyók körében felértékelődik. Fontos kiemelni, hogy míg a szakmában maradók többsége szakmunkát, addig a szakmaelhagyók zöme betanított vagy segédmunkát végez. Bár a fizetések között nem mutatható ki érdemi különbség, a szakmabeliek a munkavégzés különböző dimenzióival elégedettebbek.

Végezetül az utolsó fejezetben megpróbáltuk azonosítani azokat a tényezőket, melyek befolyásolják, hogy valaki a szakmájában helyezkedik el-e vagy sem. A szakmában való elhelyezkedés esélyét külső és belső (objektív és szubjektív) tényezők egyaránt befolyásolják. Ha valaki gazdasági érelemben depressziós térségben lakik, szignifikánsan kisebb az esélye a szakmában történő elhelyezkedésnek. Emellett azonban meghatározó az is, hogy valaki mennyire ambicionálta a szakmában történő elhelyezkedést. A szakma elhagyása csak az esetek kisebb részében jelent felfelé mobilizációt, nagyobb részben szakképzettséget kevésbé igénylő (betanított és segédmunkási) pozíciók elfoglalását jelenti. A szakma elhagyása felértékeli a kapcsolatháló szerepét a munkakeresésben. Végül megmutatkozott az is, hogy az iskolai korrekció és a megfelelő szakmaválasztás pozitívan hat a szakmában való elhelyezkedés esélyeire.

FEHÉRVÁRI ANIKÓ: AZ ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉS VÉGZŐS TANULÓINAK CSALÁDI HÁTTERE

Az előrehozott szakképzés egy rövid intermezzója volt a rendszerváltás utáni magyar szakképzés történetének. Ugyanakkor igen tanulságos volt, hiszen előrevetítette a későbbi változásokat. A már nem hatályos 1993-as közoktatási törvény 2009-es változtatása³⁵ hozta létre az előrehozott szakképzést. A korábbi képzéshez képest 3 évre rövidült a képzési idő, a csökkentés pedig alapvetően a közismereti órák számának megnyirbálását jelentette. Akkor még csak bizonyos szakmákban indíthattak képzést az iskolák, a kevésbé elméletorientált, elméleti felkészültséget nem igénylő szakmákban, viszont mára már minden szakiskolai képzés *előrehozottá* vált, és rendszerszinten csökkent a közismereti képzés aránya. 2011-ben készült egy kutatás, amely az előrehozott szakképzésbe belépő évfolyamokat vizsgálta. A kutatók akkor azt állapították meg, hogy főként a kistelepülési, gyenge általános iskolai tanulmányi eredménnyel rendelkezők számára jelentősen vonzó alternatívát ez a képzés, és a résztvevők legfőbb előnyként a rövid képzési időt jelölték meg (Lannert, 2012).

Jelen tanulmány az előrehozott szakképzésben végzős tanulók családi hátterét, demográfiai jellegzetességeit, illetve korábbi iskolai útját mutatja be a 2014 tavaszán végzett kvantitatív kutatási adatok alapján. A minta 105 iskolája rétegzett véletlen mintavételi eljárással került kiválasztásra. Az iskolák régiók szerint jól reprezentálják az előrehozott szakképzést folytató összes oktatási intézményt. Az önkéntes, személyes lekérdezésen alapuló kérdőívet 2493 végzős (11. évfolyamos) diák töltötte ki. (A minta leírását lásd részletesebben a mellékletben.) Az írás igyekszik választ adni arra a kérdésre, hogy milyen társadalmi csoportok gyermekei, milyen céllal választják/kerülnek be az előrehozott szakképzésbe. Feltételezésünk az, hogy a 2+2 éves szakiskolai képzéshez képest alacsonyabb társadalmi státuszú családok gyermekei választják ezt a képzést, akik jelentős korábbi iskolai kudarcokkal rendelkeznek. A tanulmány először a tanulók demográfiai és családi jellemzőit tekinti át, majd az általános iskolai eredményességet és a pályaválasztás fontosabb mozgatórugóit.³⁶ Referenciaként használjuk az ugyanebben az időpontban felvett közel 6500 11. évfolyamos középiskolás kérdőíves adatait, amelyben gimnáziumi, szakközépiskolai és szakiskolai tanulók is megkérdezésre kerültek.³⁷

35 A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 2009. évi XLIX. törvénnyel történő módosításával egy újabb képzési forma, az előrehozott szakképzés jelent meg a szakiskolai képzés rendszerében, amelyet a módosított törvény 27. §-ának (4) bekezdése határoz meg: „A szakiskolai nevelés és oktatás – azoknak, akik alapfokú iskolai végzettséggel rendelkeznek – megszervezhető kizárólag szakképzési évfolyamokon, a szakképzés követelményeinek és – legalább a teljes képzési idő egyharmadában az általános műveltséget megalapozó pedagógiai szakasz követelményeire épülő –, a szakképzés gyakorlásához szükséges elméleti és gyakorlati tudáselemek átadásával.”

36 Az elemzésben használt módszerek: keresztábra, melyet khi-négyzet próbával teszteltünk, a kapcsolat erősségét kontingencia együttható segítségével mértük; a családi háttérindex kialakításához a lineáris regresszió lépcsőzetes (*stepwise*) és faktoranalízis főkomponens elemzés módszerét használtuk. Az index értékeinek többváltozós elemzését variancia analízissel teszteltük, a kapcsolat erősségét az Eta értékkel mértük. A tanulmányban bemutatott adattáblák csak szignifikáns összefüggéseket tartalmaznak.

37 Az adatfelvétel a TÁMOP 3.1.1. 4.1. iskolai eredményesség témakörében valósult meg. Témavezető: Szemerszki Marianna. Az adatfelvételt a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet készítette.

DEMOGRÁFIAI MUTATÓK, CSALÁDI HÁTTÉR

Az országos beiskolázási trendek azt mutatják, hogy az ezredfordulóra drasztikusan leesett a szakiskolák beiskolázási száma, a középszály és az alsóközépszály inkább érettségit adó képzésbe íratta be gyermekeit, mintsem szakiskolákba. (Lásd erről még a kötetben *Fehérvári-Híves* írását.) Ugyanakkor azt is láthatjuk a lányos és a fiús szülők taníttatásában is különbség van, hiszen a lányok évtizedek óta nagyobb arányban tanultak érettségit adó képzési programokon. A szakiskolákban a tanulók kétharmada fiú, hagyományosan kevesebb a nőknek kínált szakma, a lányok száma a képzésben. A fiús szülők munkapiaci szempontból biztosabb elhelyezkedést kínáló szakképzést választják, míg a lányos szülők inkább érettségit adó képzésbe, gimnáziumba íratták gyermekeiket. (Azt is jeleznünk kell, hogy a szakképzésben mindig is szűkös volt a lányoknak kínált szakmák száma.) Tehát a mégis szakiskolai képzésbe kerülő lányok a legalacsonyabban iskolázott háttérűek. Az idősoros adatokból az is jól látható, hogy miközben a szakközépiskolákban tartósan hasonló (egyenlők) a nemi arányok, addig a szakiskolások körében növekszik a lányok aránya, a gimnazisták körében pedig csökken (lásd *1. táblázat*). Vagyis a gimnáziumokból egyre inkább kiszorulnak – vélhetően az alacsonyabb státuszú – lányok, és a kevésbé magas státuszú fiúk is inkább az érettségit adó képzéseket választják a szakiskola helyett, ami a gimnázium felértékelődését jelzi.

1. táblázat: Középfokon (nappali tagozaton) tanulók száma és a lányok aránya

ISKOLÁZOTTSÁG	1970	1990	2000	2010	2011	2012
Szakiskolás	223 238	222 204	120 330	129 421	129 440	117 543
Ebből lányok aránya	24,3	34,9	38,2	36,4	36,5	37,4
Szakközépiskolás	110 303	168 445	239 300	240 364	233 122	224 214
Ebből lányok aránya	48,6	51,0	49,1	48,2	48,2	48,5
Gimnazista	122 988	123 427	178 500	198 700	195 169	189 526
Ebből lányok aránya	66,9	66,4	59,2	58,0	57,6	57,3

Forrás: Statisztikai Tájékoztató, Oktatási Évkönyv, 2012/2013., Budapest, 2013.

Az előrehozott szakképzésben tanulók körében még inkább a fiúk felé toldott el a képzés, mivel adataink szerint a végzős diákok 69%-a fiú és csak 31%-uk lány. Természetesen ezt az eltolódást a szakmakínálat is okozhatta, mivel az előrehozott szakképzésben csak bizonyos szakmákat oktathatnak.

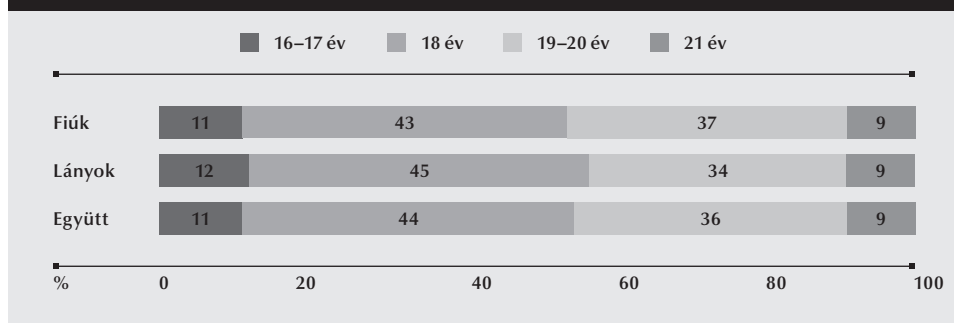
A végzős tanulók életkorátalaga 18,7 év, az életkorok szórása 1,3 év. Többségük 18 éves, de jelentős az aránya a 21 éves vagy idősebb diákoknak is (lásd *1. ábra*). Nemek szerint nincs jelentős eltérés az adatokban, ami azt is jelzi, hogy akár fiúról, akár lányról van szó, az előrehozott szakképzésben olyanok tanulnak, akiknek iskolai útjai kerülőkkel, kudarcokkal terheltek.

Nemcsak nemek szerint, de településtípusok alapján is jellegzetes különbségek vannak a szakiskolások továbbtanulásában, hiszen ebbe a képzési típusba főként a kis-településen élők kerültek. Nincs ez másképp az előrehozott szakképzésben sem (lásd 2. ábra). Sőt erre a képzésre még inkább igaz, mivel a diákok közel fele községben él. Összehasonlítva a 11. évfolyamos középiskolás felmérés adataival, azt tapasztaljuk, hogy az átlag szakiskolások 43%-a lakik községekben és 8%-uk a fővárosban. Vagyis az előrehozott szakképzéshez képest kisebb mértékben magasabb a községiek és alacsonyabb a budapestiek aránya.

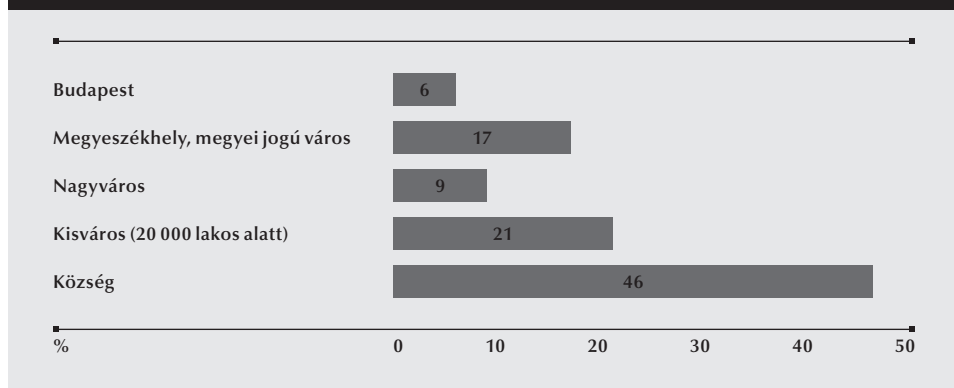
Érdekes, hogy az életkor és a lakóhely településtípusa összefügg, mivel a nagyvárosiak körében magasabb az idősebbek aránya, amely arra utalhat, hogy több iskolai kudarc után szereznek szakképzettséget. A kistelepüléseken élő fiatalok körében ez a jelenség ritkább. Vagyis a községekben élők iskolai továbbhaladása simább utat mutat.

A diákok csak alig több mint fele él teljes családban (57%-uk), 32%-uk nyilatkozta azt, hogy elváltak vagy különélnek a szülők, 10%-uknak pedig valamelyik szülője elhunyt. A teljes családok felbomlását mutatja az az adat is, hogy a tanulók 41%-ának van féltestvére. A szakiskolai tanulók körében is ugyanazok a települési jellemzők figyel-

1. ábra: A 3 éves előrehozott szakképzésben 2014-ben végző diákok életkoreloszlása, %, N=2436

2. ábra: A 3 éves előrehozott szakképzésben 2014-ben végző diákok lakóhelyi eloszlása, %, N=2493

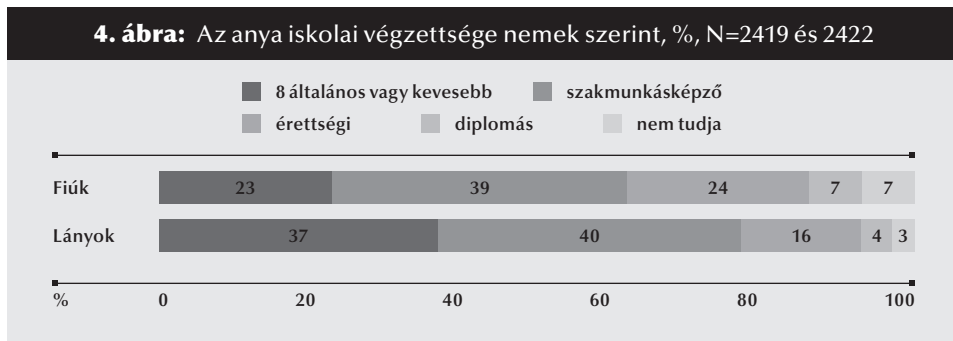
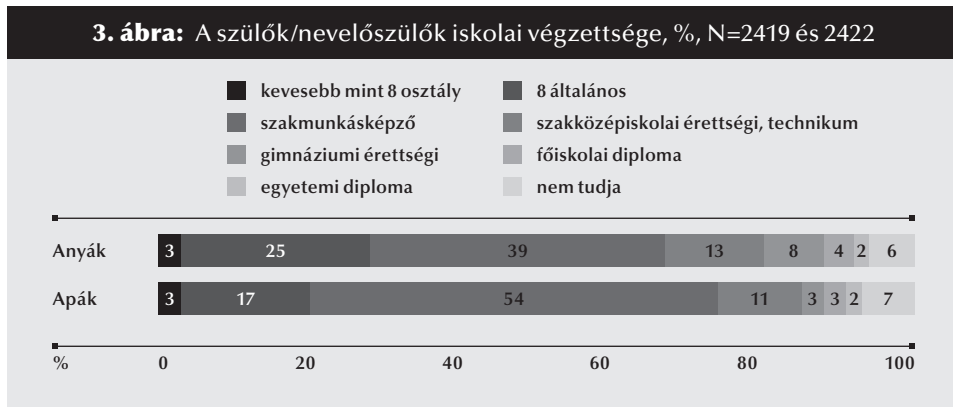

hetők meg, mint a társadalom egészében: a városokban nagyobb a csonka családok aránya, mint a kistelepüléseken. Míg a fővárosban és a nagyvárosokban csak a családok 48%-a ép, addig a kisvárosokban 58%, a községekben pedig 63% ez az arány.

A szakiskolás tanulók többsége maga is szakmunkás, főként az apákra jellemző ez, míg az anyáknál gyakrabban fordul elő magasabb iskolai végzettség. Ez egyébként egy jellegzetes házassági minta is, és e fejezet elején bemutatott iskolaválasztási tendenciákkal is összefügg, a nők gyengébb tanulmányi eredménnyel is gyakrabban tanulnak tovább érettségig, főként gimnáziumban, mint a fiúk. Az anyák között a két véglet (csak alapkörű iskolai végzettség vagy magasabb iskolai végzettség) is gyakoribb, mint az apák között (lásd 3. ábra).

Az imént említett továbbtanulási mintázatot erősíti meg a szülő iskolázottságának nemek szerinti bontása (lásd 4. és 5. ábra). A lányok szüleinek rendre szignifikánsan alacsonyabb az iskolázottsága, mint a fiúké, vagyis csak az alacsonyabb státuszú családok lányai kerülnek a szakiskolába, az előrehozott szakképzésbe.

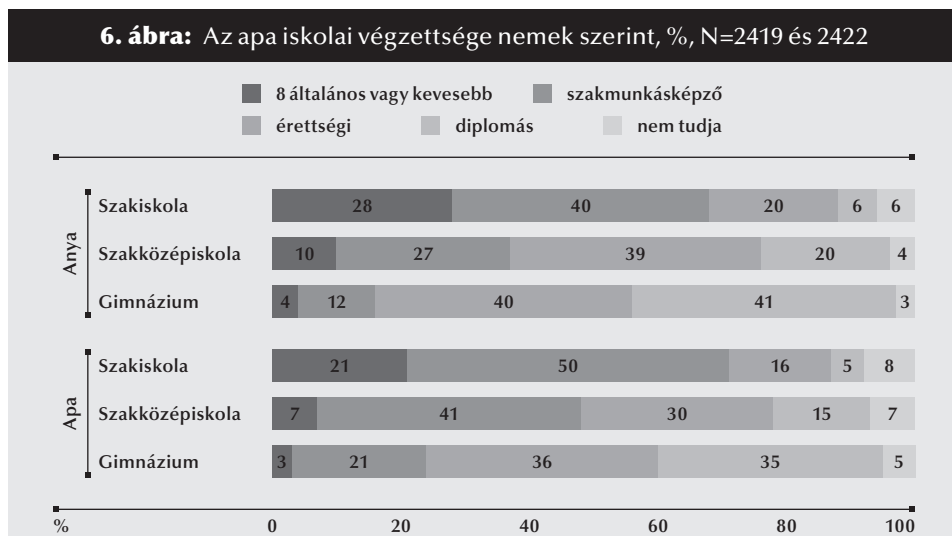
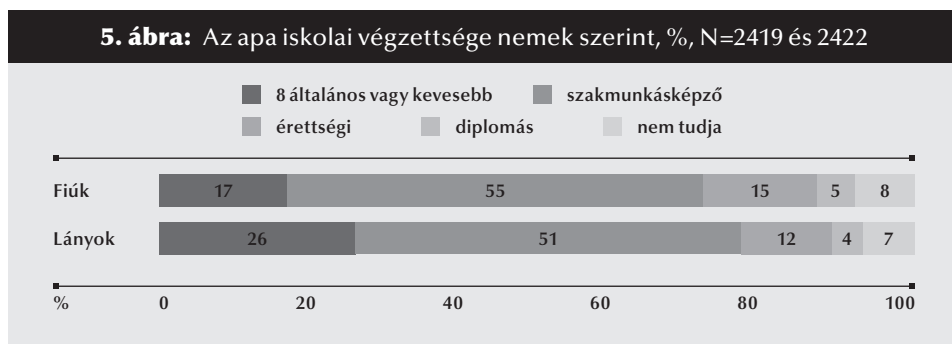
Összehasonlítva a többi a 11. évfolyamos középiskolás szüleinek adataival, az előrehozott szakképzésbe járók szülei hasonló iskolázottsági jellemzőkkel bírnak, mint más szakiskolás tanulók (lásd 6. ábra). Ugyanakkor az ábrából is jól látszik, hogy a középiskolásokon belül a szakiskolások szülei körében vannak a legalacsonyabban iskolázottak a legmagasabb arányban.

Az iskolázottság szoros összefüggést mutat a szülők foglalkozási státuszával. Minél magasabb végzettségű a szülő, annál biztosabb, hogy aktív dolgozó.³⁸ Összességében az apák aktivitása magasabb, mint az anyáké, de ez főként az alacsonyabb végzettségi fokokra jellemző (lásd 7. ábra). A magasabb végzettségi szinteken az anyák aktivitása eléri (érettséginél), sőt meghaladja (a diploma esetében) az apákét.

Az aktív apák és anyák között a legnagyobb különbség a vállalkozók arányában tapasztalható. Míg az apák körében 15% a vállalkozó, addig az anyáknál fele ekkora, 7% ez az arány. Figyelemre méltó, hogy mindkét szülőnél szinte azonos a közmunkások aránya 5–6%,³⁹ amely magasabb az országos átlagnál.

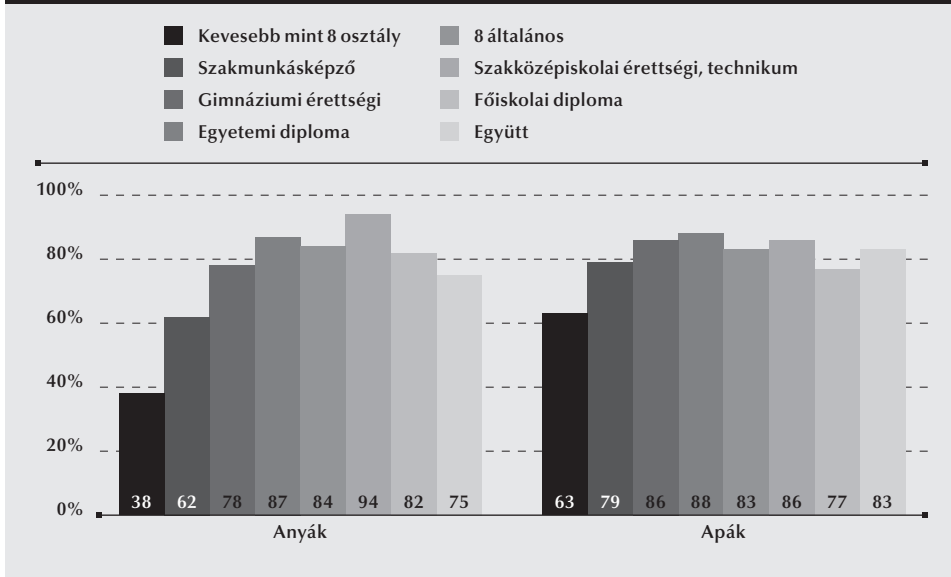
A 11. évfolyamos középiskolások adataival összevetve az tapasztalható, hogy az átlag szakiskolás szülei körében (10% és 24%) a legmagasabb az inaktív szülők aránya a gimnazistákhoz (7,5% és 11,6%) és a szakközépiskolásokhoz képest (8,5% és 16,6%).

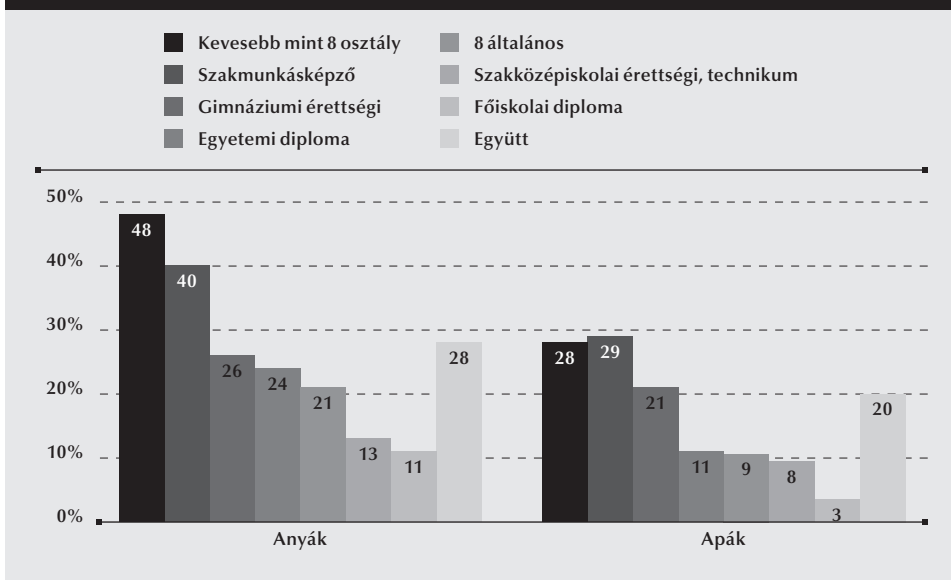
38 Ide soroltuk az alkalmi és a közfoglalkoztatást is.

39 2014 január–március három havi gyorsjelentés szerint a foglalkoztatottak száma 4 millió 78 E fő, ebből közmunkás 176,3 E fő. <http://www.ksh.hu/foglalkoztatottsag>

7. ábra: Dolgozó szülők aránya iskolázottságuk szerint, %, N=2419 és N=2422

8. ábra: Munkanélküliség előfordulása az elmúlt két évben a szülők iskolázottsága szerint, %, N=2419 és 2422

Az előrehozott szakképzésben tanulókhoz képest (12% és 23,5%) viszont az átlag szakiskolás adatai csak az apák esetében mutatnak eltérést, két százalékponttal magasabb az inaktívak aránya előrehozott szakképzésben. A közmunkások aránya is hasonlóan alakul az előrehozott szakképzésben tanulók körében, mint az átlag szakiskolásoknál (6% körüli az arányuk).

Az előrehozott szakképzésben tanuló lányok szülei a foglalkoztatottság területén is szignifikáns eltérést mutatnak. A lányos apák körében 13%, míg az anyáknál 30% az inaktívak aránya. Ugyanez a fiúknál 11% és 20%. De nemcsak az inaktívok, hanem a vállalkozók arányában is nagy a különbség. A lányok szüleinél 9% és 4% a vállalkozó apák és anyák aránya, a fiúknál 15% és 6%.

A két szülő foglalkoztatási státuszát együttesen vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a diákok 8%-ának egyik szülője sem dolgozik, 28%-uknak csak az egyik szülője dolgozik, 63%-uk esetében mindkét szülő aktív. A kétkeresős családok területi megoszlása erős regionális különbségeket mutat. A nyugat-dunántúliak körében a legmagasabb és az észak-magyarországi, illetve dél-dunántúli régiókban a legalacsonyabb az aktívok aránya.

Az előző kérdés a kérdés időpontjában jellemző foglalkoztatási státuszt mérte fel, emellett azt is megvizsgáltuk, hogy az elmúlt két évben érintette-e a szakiskolások szüleit a munkanélküliség⁴⁰ (lásd 8. *ábra*). Míg az apák körében 19%-os ez az arány, addig az anyák esetében 28%-os. Összességében a családok 38%-a gyarapította a munkanélküliek számát az elmúlt két évben.

Ahogy az aktivitás, úgy a munkanélküliség előfordulása is kapcsolatban áll az iskolai végzettséggel. Láthatjuk, hogy minél magasabb az egyén iskolázottsága, annál kevésbé érintett a munkanélküliség által, emellett az anyák minden iskolázottsági szinten hátrányban vannak az apákhoz képest. Az alacsony iskolázottak között minden második anyát érintett az elmúlt két évben a munkanélküliség, de még a felsőfokú végzettségűek körében is tízből egynél magasabb ez az arány.

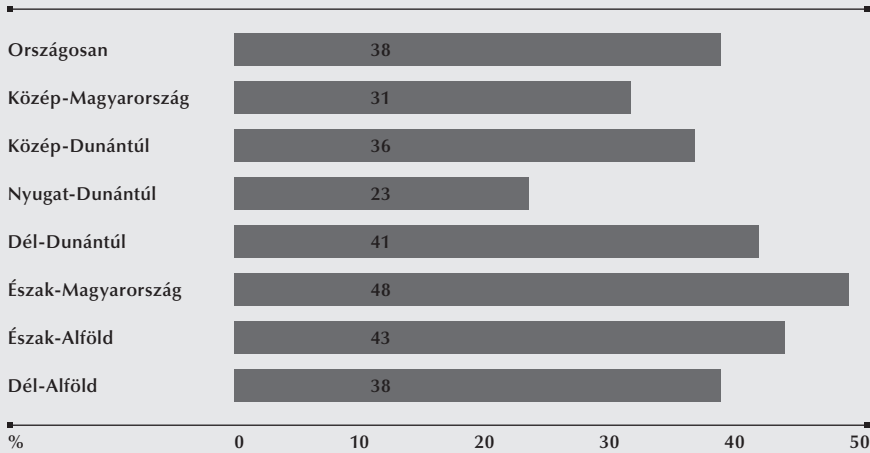
Az adatok nemcsak az iskolázottság, hanem a diákok neme és lakóhelye alapján is jelentős eltéréseket mutatnak (lásd 9. *ábra*). A regionális eltérések az országhoz hasonlóak, bár nem megegyezők, mivel nem a közép-magyarországi régióban a legalacsonyabb azoknak a diákoknak az aránya, akik megismerkedtek a családjukon belül a munkanélküliséggel, hanem a nyugat-dunántúli régióban. Észak-Alföldön és Észak-Magyarországon viszont a legmagasabb a munkanélküliséggel való érintettség.

Az iskolázottsági, a foglalkozási és most a munkanélküliségi adatok is azt erősítik meg, hogy az előrehozott szakiskolai képzésben tanuló lányok alacsonyabb társadalmi státusszal rendelkeznek, mint a fiúk. A munkanélküliséggel való érintettség a lányok családjában szignifikánsan magasabb (43%), mint a fiúkban (37%).

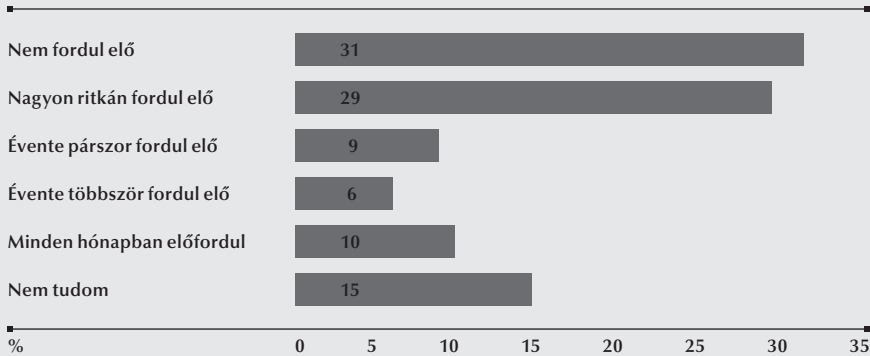
Az előrehozott szakképzésben tanulók családjának anyagi helyzetét többféle – objektív, szubjektív – mutatóval igyekeztünk mérni, amelyekből aztán egyetlen indexet képeztünk. A családok lakhatási körülményeire utal az a tény, hogy a tanulók 86%-a rendelkezik saját szobával. Szintén objektív mutatóként kezelhetjük azt a kérdést is, hogy a diákok mekkora arányban végeznek munkát, kereső tevékenységet a tanulás mellett (a szakmai gyakorlaton kívül). Minden második tanuló időnként dolgozik, míg

40 Regisztrált és nem regisztrált munkanélküliek egyaránt.

9. ábra: Munkanélküliség előfordulása az elmúlt két évben az iskola településének régiója szerint, %, N=2493

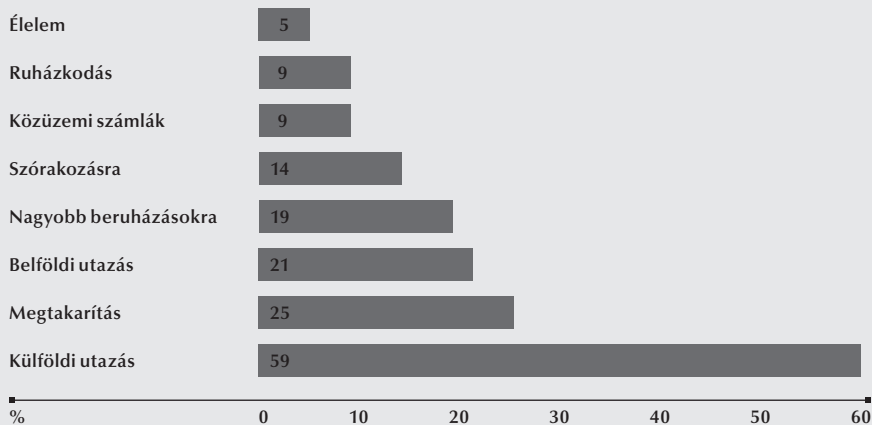
10. ábra: Előfordul-e, hogy a család pénzzavarba kerül a hó végén?, %, N=2493

a diákok 13%-a végez rendszeres kereső tevékenységet. Valószínűleg nem túlzás azt feltételezni, hogy egy részük ezt kényszerűségből teszi a tanulás mellett.

A család szubjektív anyagi helyzetére utalnak azok a kérdések, amelyek a családban előforduló pénzzavar gyakoriságát mérik fel, valamint azt, hogy mire nem tudnak elegendő pénzt költeni (lásd 10. és 11. ábra). Szintén ilyen mutató a család anyagi helyzetét összességében firtató kérdés, vagyis az, hogy a tanuló egy hétfokú skálán hová helyezi el családját. A szubjektív megítélések szerint hozzávetőleg a családok 30%-át tekinthetjük jómódúnak, ahol nem fordul elő pénzzavar a családjában, és még akár külföldi nyaralásra is gondolhatnak. Egytizedüket tekinthetjük szegénynek, akiknek minden hónapban problémát okoz a pénz beosztása. Ők azok, akiknek élelemre,

11. ábra: Az alábbiak közül mire nem jut elég pénz a családban?
– többet is említhettek, %, N=2493

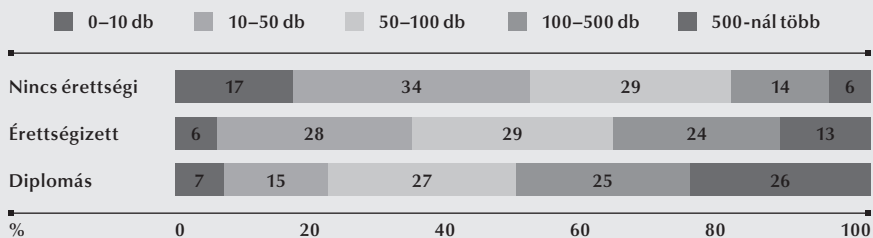

ruházkodásra és közüzemi számlák kifizetésére sem telik. A családok egynegyede-egyötöde él hónapról hónapra, ők azok, akiknél ugyan nem havi rendszerességgel fordul elő pénzzavar, de megtakarítani nem tudnak, és nagyobb beruházásra (tartós fogyasztási cikk vásárlására) már nem telik.

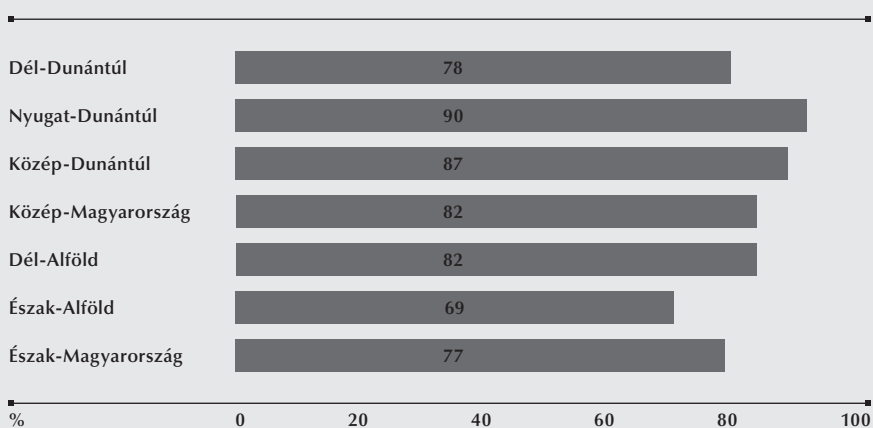
A tanuláshoz szükséges kulturális javakkal való ellátottságot is vizsgáltuk. Ebben a kérdéskörben néztük a családok és a válaszadó számítógéppel/laptopmal, okostelefonnal és internet-hozzáféréssel való ellátottságát. A tanulók fele rendelkezik számítógéppel és okostelefonnal is. Míg ez utóbbival 77%-uk, az előbbivel csak 57%-uk. [Valószínűleg a telefon inkább számít státuszszimbólumnak, mint a számítógép, ráadásul az utóbbi időben robbanásszerűen terjed a mobil (telefon, tablet) eszközök használata.] Ugyanakkor a családok 68%-ában van otthon számítógép, és 79%-ában internet-hozzáférés. Az internethasználók aránya hasonló, mint az országos átlag, ez 2013-ban 76% volt.⁴¹ Ugyanakkor a számítógép-ellátottság jóval alatta marad az országos átlagnak, a KSH 2012-es adatai szerint 100 családra 84 számítógép jutott.⁴² Mindkét eszköz szoros kapcsolatot mutat a szülők iskolázottságával. Minél magasabb végzettséggel rendelkezik a szülő, annál valószínűbb, hogy számítógép és internet-hozzáférés is található a válaszadó otthonában. (Mindkét esetben egyébként az anya iskolázottsága mutat erősebb kapcsolatot, magasabb a contingency coefficients értéke.) Míg az érettségizett és felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők (anyák) körében 90%-os az internet-hozzáférés, addig a szakmunkásoknál 80%, az alacsonyabb iskolát végzeteknél 70%, a még alacsonyabb végzettségűeknél csak 56% ez az arány. A számítógép-ellátottság nem

41 NMHH – http://nmhh.hu/dokumentum/162930/lakossagi_internethasznalat_kutatasi_osszefoglalo_2013.pdf
42 http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc003.html

12. ábra: A családban elérhető könyvek száma az apák iskolázottsága szerint, %, N=2209

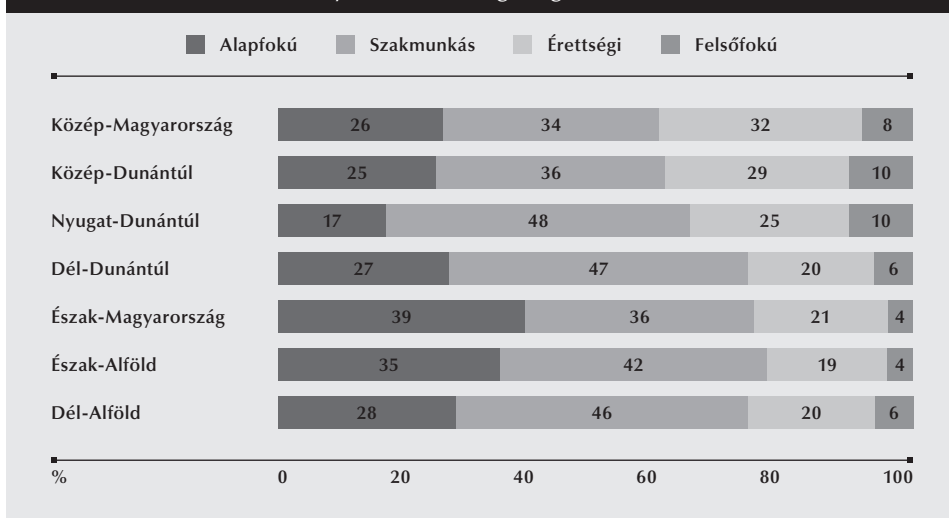

13. ábra: Internet-hozzáférés a válaszadó régiója szerint, %, N=2493

mutat ekkorra szóródást, ott a felsőfokúak körében 75%, míg az alapfokot sem elérő végzettségűeknél 64% ez az arány.

Szintén a tanuláshoz szükséges fontos kulturális javak a családban hozzáférhető könyvek száma (lásd 12. ábra). A válaszadók családjainak 15%-ában tíz vagy annál kevesebb könyv van otthon. 32%-uk 10-50, 28%-uk 50-100, 17%-uk 100-500 és mindössze 8%-uk jelezte, hogy 500-nál több könyvük van. Ezek az arányok hozzávetőleg hasonlóak, mint az Országos kompetenciamérés tanulói háttérkérdőívében mértek (saját számítás alapján). A 2012-es mérésben a szakiskolások 54%-ánál a könyvek száma nem haladta meg az 50 darabot. (A teljes OKM mérésben csak fele ekkora ennek a csoportnak az aránya, vagyis a családok háromnegyede több mint 50 könyvvel rendelkezik.) A könyvek száma szoros kapcsolatot mutat a szülők iskolázottságával. Minél magasabban iskolázott a szülő, annál több könyv van otthon a családban. De még a diplomás szülők esetében is csak minden második családban fordul elő, hogy száz-nál több könyv érhető el a válaszadó számára.

14. ábra: Az anya iskolázottsága régiók szerint, %, N=2493

Vagyis a tanulásban segítséget nyújtó kulturális javak egyértelműen a szülők iskolázottságával függenek össze. Emellett az internet-hozzáférés erőteljes területi különbségeket is mutat, amely természetesen az iskolázottság és a gazdasági fejlettség területi különbségeinek hatásából is fakadhat (lásd 13. ábra). Régiók szerint, Nyugat-Dunántúlon a legmagasabb az internet-hozzáférés, míg Észak-Alföldön a legalacsonyabb.

Településtípusok szerint is különbözik a hozzáférés, míg a fővárosban és a nagyobb városokban 82–85%-os, addig a kisvárosokban és községekben 76–78%-os.

A szülők iskolázottság szerinti megoszlása szignifikáns területi különbségeket mutat, ugyanakkor ezen a területen is az anya végzettsége tűnik meghatározóbbnak (lásd 14. ábra). Az észak-magyarországi és észak-alföldi régióban a legmagasabb az alacsony iskolázottak aránya, míg a nyugat- és közép-dunántúli, illetve a közép-magyarországi régióban élnek a magasabb iskolázott családok.

A régiók és a településtípusok szerinti adatokból kiemelhetjük továbbá, hogy Közép-Magyarországon és a fővárosban inkább az alacsonyabb státuszú családok gyermekei kerülnek be az előrehozott szakképzésbe. Az adatokból nem rajzolható ki egyértelmű települési lépcső, amely az iskolázottság, vagy az anyagi helyzet tekintetében alakítja a különböző kategóriák sorrendjét: a fővárosi és a közép-magyarországi adatok a nagyvárosi adatokkal megegyezők, és kissé elmaradnak a nyugat-dunántúliakétól.

GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS STÁTUSZ INDEX

A nemzetközi kutatásokban egyre inkább megszokott a szocioökonómiai háttérre vonatkozó adatok együttes kezelése, vagyis egyetlen index alkotása, amely a diák családi háttérére vonatkozik. Írásunkban mi is megkíséreljük ennek az indexnek a megalkotását. Az index összetevői: a szülők foglalkozási státusza, a szülők iskolai végzettsége és a család vagyoni, gazdasági helyzete. Habár a nemzetközi irodalom a család anyagi

helyzetét főként a vagyoni helyzettel azonosítja (OECD, 2001), arra hivatkozva, hogy ez jobban mutatja az anyagi helyzetet, vizsgálatunkban a relatív jövedelmi helyzetet is figyelembe vesszük.

A szülők foglalkozási státuszára vonatkozóan számos nemzetközi standardizálás létezik (Ganzeboom–Graaf–Treiman, 1992; Ganzeboom–Treiman, 1996), és e standardok összehasonlító elemzésére vonatkozóan is sok tanulmány olvasható (Ganzeboom, 2010). Mivel e kérdőíves vizsgálatban csak igen egyszerű módon rögzítettük a szülő foglalkozási státuszát (alkalmazott, vállalkozó, alkalmi munkás, közmunkás), így nincs lehetőségünk a részletesebb indexelésre (hány beosztottja van, illetve mi a konkrét foglalkozása). A szülők foglalkozásának státuszindexe két összetevőből áll: az apa foglalkozási indexe, az anya foglalkozási indexe (0: munkanélküli, 1: közmunkás, alkalmi munkás, 2: alkalmazott, 3: vállalkozó). Az összetevőkből 0–100 közötti indexet hoztunk létre.

A szülők iskolai végzettségénél a végzettségeket rangsoroltuk 0–4 között, ahol a 0 az alapfokú végzettség hiányát, az 1 az alapfokú végzettséget, a 2 a szakiskolai/szakmunkás végzettséget, a 3 az érettségit, míg a 4 a felsőfokú végzettséget jelenti. (A főiskolai és az egyetemi végzettség elkülönítését nem tartottuk szükségesnek a kis elemszám miatt.) A szülők iskolázottsági indexe is két elemből áll: az apa iskolázottsága, az anya iskolázottsága. Ugyanakkor az indexben az anya iskolázottsága dupla súllyal szerepel, mivel külön-külön tesztelve (lineáris regresszió, stepwise módszer) a két szülő iskolázottságát bizonyítást nyert, hogy az anya iskolázottsága szorosabb kapcsolatot mutat gyermeke iskolai útjával (iskolaválasztás, bukás), mint az apáé.⁴³ Az összetevőkből 0–100 közötti indexet hoztunk létre.

Az anyagi helyzet indexelésénél két úton indultunk el. Az első esetben a válaszadó szubjektív értékelését vettük figyelembe, erre három kérdés irányult (a családban előforduló pénzzavar gyakorisága, a milyen fogyasztási típusra nem jut pénz a családban, illetve a család anyagi helyzetét összességében megítélő hétfokú skála). Skála-transzformációval a három kérdéskört egy lineáris skálára helyeztük, majd a három összetevőből egy skálát képeztünk, így szintén 0–100 közötti indexet alkottunk.

A másik út a nemzetközi mérésekben is használatos főkomponens elemzésből indult ki, melyben figyelembe vettük a családban elérhető fogyasztási cikkeket, szolgáltatásokat: internet-hozzáférés, számítógép/laptop, okostelefon, valamint a tanulás otthoni feltételeit biztosító dolgokat, így pl. van-e a diáknak saját szobája, illetve a kulturális javak nagysága (könyvek száma). Emellett használtuk az előzőekben már ismertetett szubjektív értékelő válaszokat is. A faktoranalízis révén az eredeti 22 változóból 10 jött létre. (A modell magyarázó ereje 71%.) A redukció azt is megmutatta, hogy a szubjektív értékelő válaszok elkülönültek a kulturális javaktól és szolgáltatásoktól, a könyvek száma és az internet-hozzáférés/számítógép/okostelefon is külön faktorokat képez.

Így az anyagi helyzet mutatójából két indexünk jött létre, az egyikben szerepet játszanak a kulturális javak, míg a másikban nem. Azt is megvizsgáltuk, hogy milyen belső kapcsolatot mutatnak az index összetevői, és azt tapasztaltuk, hogy míg a kul-

43 A szülők foglalkozásánál nem tapasztalható ilyen eltérés, így ott a két szülő foglalkozása azonos súllyal szerepel az indexben.

turális javak nélküli anyagi helyzet index a foglalkozással mutat erősebb szignifikáns kapcsolatot, addig a kulturális javakkal korrigált anyagi index az iskolai végzettséggel.

A három komponensből (foglalkozás, iskolázottság, anyagi helyzet) képeztünk két különböző indexet, az anyagi helyzet kulturális javakkal korrigált és anélküli változatát. Az így létrejött intervallum skálát variancia analízissel teszteltük. Azt vizsgáltuk meg (a nem, a régió, a szakmacsoport és az általános iskolai bukás változókat bevonva az elemzésbe), hogy a két index közül melyik az, amely szignifikáns és szorosabb kapcsolatot mutat az említett nominális változókkal.

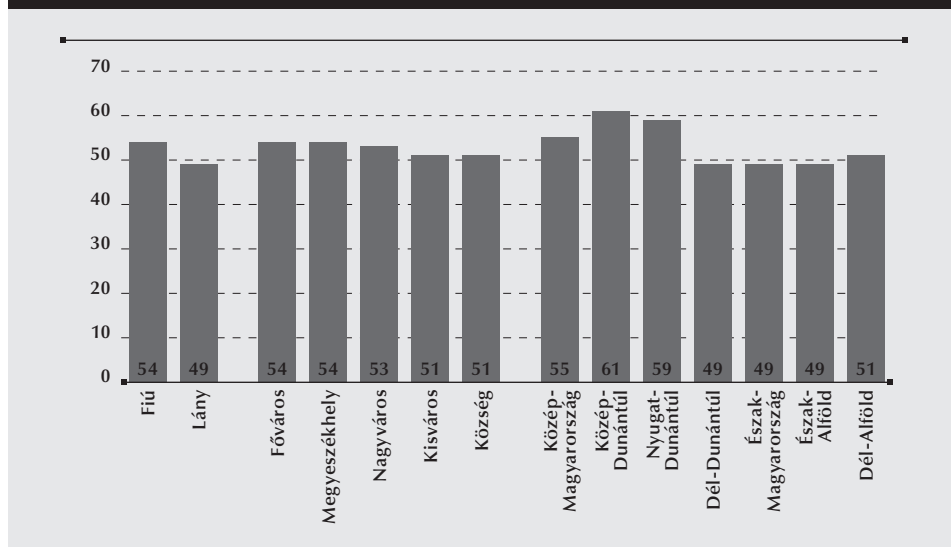
Mindkét indexünk szignifikáns kapcsolatot mutatott a bevont változókkal, ugyanakkor a négy tesztből három esetben erősebb a kapcsolat a kulturális javak nélküli indexben, mint a kulturális javakkal korrigált indexben. Így a későbbiekben ezt az indexet használjuk majd az elemzésben.

A válaszadók 23%-ánál hiányzott a családi háttérindex értéke, ebből az esetek 14%-ában egy komponens egyetlen eleméről volt szó (vagy az anya vagy az apa foglalkozási háttéréről nem volt információ, a többi komponens minden adata megvolt). Ezekben az esetekben a hiányzó értékeket úgy pótoltuk, hogy az egyik szülő adatát vettük figyelembe. Össességében így a családi háttérindex a válaszadók 86%-ában rendelkezésre áll.

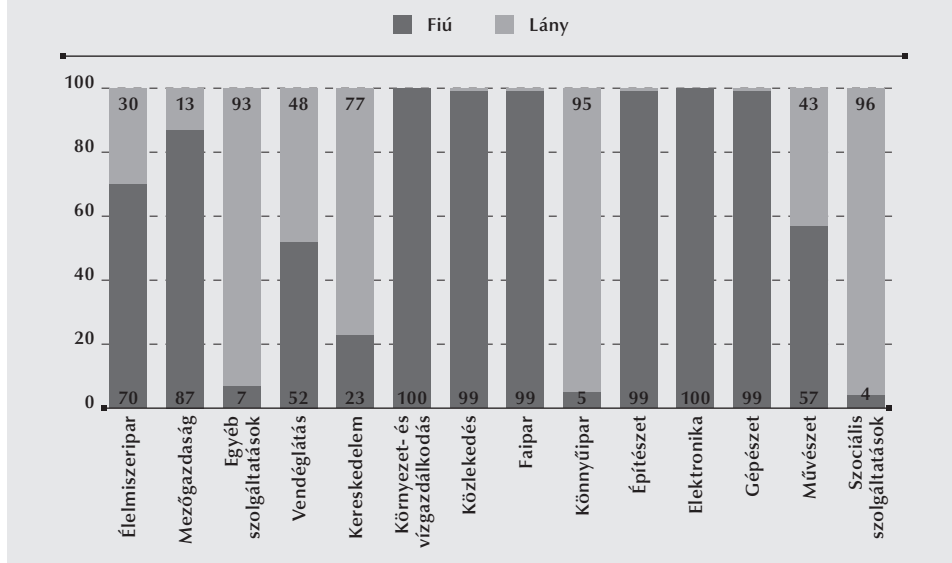
A családi háttérindex átlagos értékei szignifikáns különbséget mutatnak a válaszadó neme, régiója és lakóhelyének típusa szerint (lásd 15. ábra).

Nemek szerint látható, hogy az előrehozott szakképzésben tanuló lányok alacsonyabb státusszal rendelkeznek, mint a fiúk. Régiók szerint hasonló, de nem ugyanolyan térkép rajzolódik ki, mint az országos átlag. Dunántúl (Dél-Dunántúl nélkül) és Közép-Magyarország előnye megfigyelhető, de ez utóbbi elmarad a dunántúli régióktól. Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön és Dél-Dunántúlon élnek a legkedve-

15. ábra: A családi háttérindex átlaga a válaszadó neme és lakóhelye szerint, %, N=2092

16. ábra: A tanult szakmacsoport megoszlása nemek szerint, %, N=2277

zötlenebb családi háttérű diákok. A településtípus szerinti átlagok is az országoshoz hasonlóak, de nem azonosak, mivel a főváros relatív hátránya figyelhető meg a megyeszékhelyekhez képest, valamint a községek és kisvárosok között sincs jelentős különbség. Ez azt valószínűsíti, hogy a közép-magyarországiak, a fővárosiak és a kisvárosiak körében a többiekhez képest nem azonos az előrehozott szakképzésbe kerülők csoportja, mind a három típusból az alacsonyabb státuszú családokból érkeztek ebbe a képzési formába.

A TANULT SZAKMA

Az előrehozott szakképzésben csak bizonyos szakmacsoportokban indult képzés, általában olyanokban, amelyek nem túl elméletigényesek. A 21-féle szakmacsoportból 14 található meg a kérdőíves kutatásunkban. Az egyes szakmacsoportokban igen eltérő a végzős diákok aránya. A legtöbben a vendéglátás, idegenforgalomban (23%), a kereskedelemben (15%) és a gépészetben (21%) tanulnak. A legalacsonyabb tanulói létszámokat (1-1%) a művészeti, a szociális szolgáltatások és a környezet- és vízgazdálkodás szakmákban tapasztaltunk.

A tanult szakma igen szoros kapcsolatot mutat a családi háttérrel és a tanuló nemével (lásd 16. ábra). A 14 szakmacsoport közül 9 egyértelműen lány vagy fiú szakma. A környezet- és vízgazdálkodás, a közlekedés, a faipar, a gépészet, az elektronika területeken szinte egyáltalán nem tanul lány, míg szociális szolgáltatások, könnyűipar és egyéb szolgáltatások szakmákat viszont fiúk nem tanulnak. Többségében szintén lányos szakmáknak tekinthető a kereskedelmi szakmacsoport, míg többségében fi-

úsnak az élelmiszeripar és a mezőgazdaság. Két olyan szakmacsoport van, amelyben a nemek aránya kiegyenlítettebb: a vendéglátás, idegenforgalom és a művészet.

A tanult szakmacsoportok a családi háttérindex szerint is szignifikánsan különböznek egymástól. Míg a könnyűipari, művészeti, kereskedelmi, élelmiszeripari, építészeti szakmákat az átlagosnál alacsonyabb státuszú családok gyermekei tanulják, addig a közlekedés és elektronika szakmákat a magasabb státuszúak.

A tanult szakma összefüggést mutat a diákok lakóhelyével is: a mezőgazdasági, élelmiszeripari és könnyűipari szakmákban tanulók fele községekben lakik. Míg a vendéglátás, idegenforgalom tipikusan városi szakma, a fővárosiak fele ezt tanulja, de a megyeszékhelyeken szintén magas ennek a szakmacsoportnak a népszerűsége.

A családi háttérindex és a nemek szerinti arányok figyelembe vételével a további elemzésre alkalmas hat kategóriát alkottunk: ipari szakmák (fiú, magasabb státuszú szakmák – gépészet, elektronika, közlekedés, faipar, környezet- és vízgazdálkodás), építészet (fiú, alacsonyabb státuszú), mezőgazdaság és élelmiszeripar (inkább fiú, átlagos státuszú), könnyűipar (lány, alacsony státuszú; ide került a művészet is, pl. bőrdíszműves), szolgáltatások (inkább lány, átlagos státuszú szakmák – szociális szolgáltatások, egyéb szolgáltatások, kereskedelem), vendéglátás és idegenforgalom (vegyes, magasabb státuszú).

ÁLTALÁNOS ISKOLAI ÚT, PÁLYAVÁLASZTÁS

A korábbi iskolai út feltérképezése három főbb kérdéskörrel történt: az iskolával és a tanulással kapcsolatos emóciók, a tanulmányi kudarcok és sikerek, valamint a pályaválasztás.

Az iskolai eredményességet nemcsak kognitív, hanem érzelmi, pszichológiai tényezők is befolyásolják. (Józsa–Fejes, 2012; Molnár–Korom, 2013) A vizsgálatunkban egyrészt a tanuló iskolai közérzetéről érdeklődtünk, másrészt arról, hogy volt-e kedvenc tantárgya, amiből szubjektív megítélése alapján kiemelkedő teljesítményt nyújtott.

Az előrehozott szakiskolai tanulók több mint fele (54%) nagyon jól érezte magát az általános iskolában. További 35%-uk inkább jól érezte magát, 7%-uk viszont inkább nem jól. Mindössze 4% azok aránya, akik egyáltalán nem érezték jól magukat az általános iskolájukban. (A későbbiekben látni fogjuk, hogy az iskolai közérzet a középiskolában már rosszabbá válik.) Az általános iskolai emóciókat kutató kérdésre különböző válaszokat adók csoportjainak családi háttérindex átlaga szignifikánsan különböző. A magasabb státuszú szülők gyermekei jobban érezték magukat az általános iskolában, mint az alacsonyabbaké. Azoknak, akik jól érezték magukat az általános iskolában 53 pont volt az átlagos családi háttérindexe, míg akik nem érezték jól magukat, azoknak 49 pont. Lakóhelyi eltéréseket ez az adat nem mutat. Nemek szerint a lányok körében – 3 százalékponttal – magasabb azok aránya, akik kevésbé jól érezték magukat.

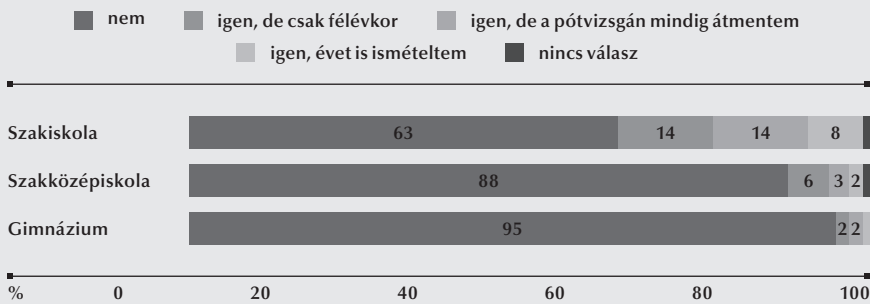
Az önbizalomra, a szubjektív megítélésre utal az a kérdés, hogy volt-e olyan tantárgy, amelyből kiemelkedő eredményt ért el az általános iskolában. A válaszadók 45%-a jelölt meg legalább egy tárgyat. A kérdés az előző közérzetre vonatkozó témával is szoros összefüggést mutat. Azok, akik nagyon jól érezték magukat az általános iskolában, nagyobb valószínűséggel jelölték még azt is, hogy valamiből kiváló eredményt értek el. Nemek szerint eltérő eredményt kapunk, a fiúk 50%-a, míg a lányok 43%-a választott

igenlően a kérdésre. Családi háttér alapján is különböznek a vélemények, a magasabb státuszú családok gyermekei körében nagyobb gyakorissággal jelölték meg valamilyen tantárgyat, mint az alacsonyabb státuszú családokból jövők.

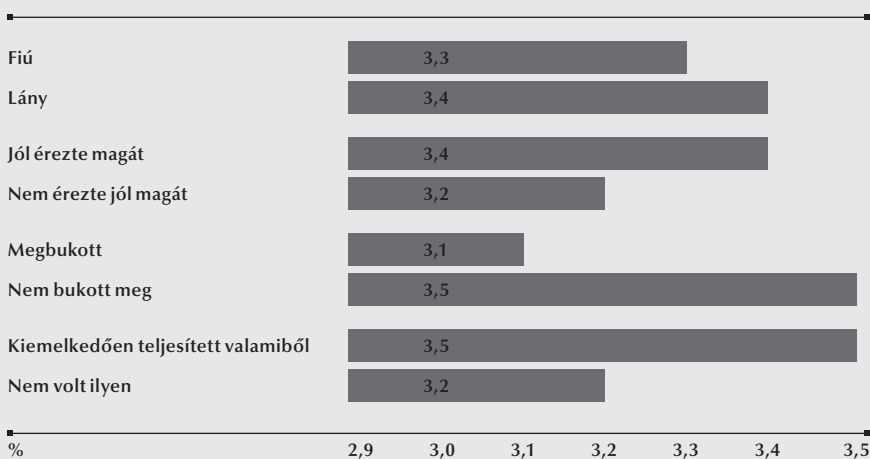
A valamilyen tantárgyat megjelölők leggyakrabban a testnevelést említették. Ugyanakkor ebben is felfigyelhetünk nemek szerinti különbségekre. Míg a fiúk a sport mellett a matematikát, történelmet, informatikát említették, addig a lányok a rajzot, a magyart, az angolt és az éneket.

Az előrehozott szakképzésbe járók 69%-a egyszer sem bukott meg az általános iskolában, 13%-ukkal előfordult, hogy félévkor megbuktak. A diákok 9%-a év végén megbukott, de a javító vizsgán átment, és ugyanennyi azok aránya is, akiknek egyszer vagy többször évet kellett ismételniük. Összehasonlítva a 11. évfolyamosok országos eredményével látható, hogy az előrehozott szakképzésbe járók, a többi szakiskoláshoz hasonló kudarcokkal terhelt általános iskolai utat futottak be (lásd 17. ábra).

17. ábra: Általános iskolai bukás képzési típus szerint, 11. évfolyam, %, N=6364

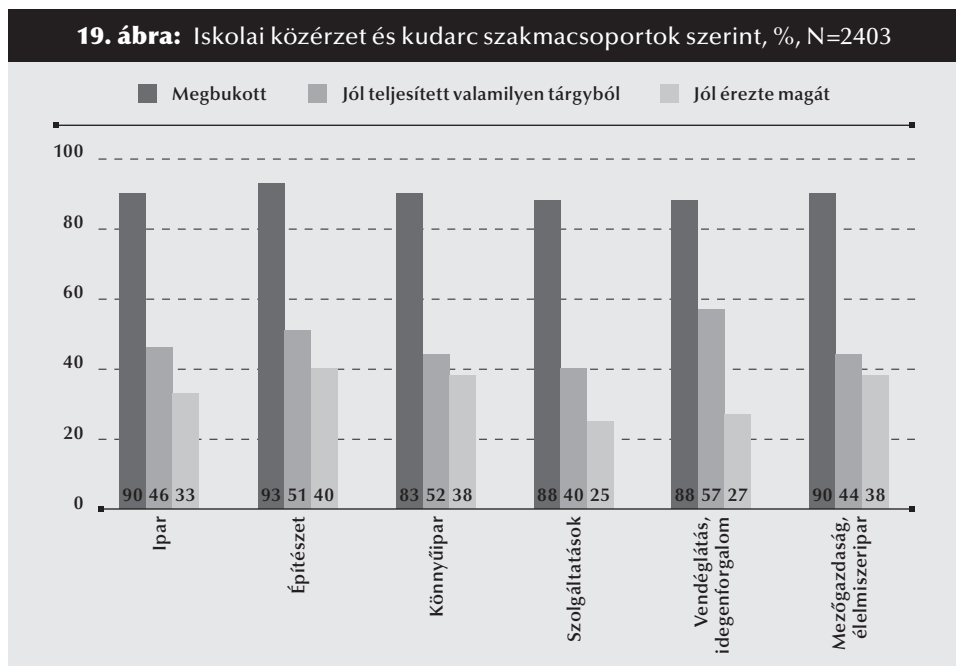
18. ábra: Általános iskolai átlag nemek, bukás és iskolai közérzet szerint, N=2277

Visszatérve az előrehozott szakképzésben részt vevők elemzésére, a fiúkat (33%) többször érte kudarc, mint a lányokat (28%). A bukások előfordulása régiók szerinti eltéréseket is mutat. Nyugat-Dunántúlon csupán a tanulók egyötöde bukott meg az általános iskolában, míg a többi régióban gyakrabban, a legtöbbször a közép-dunántúli régióban fordult ez elő (27%). Lakóhely szerint is különbségeket tapasztaltunk, míg a fővárosiak és a nagyvárosiak körében 37% és 42% volt a bukások aránya, addig a kisvárosokban és községekben élők körében csak 29%-os. A családi háttér szintén összefüggést mutat a bukási arányokkal. Átlagosan 4 ponttal magasabb családi háttérindexszel rendelkeznek azok a diákok, akik nem buktak meg általános iskolai pályájuk során. Ezek az adatok is azt erősítik meg, hogy területileg más-más a képzésbe érkezők rekrutációs bázisa.

A válaszadók életkorával összevetve azt tapasztaljuk, hogy a 21 éves vagy annál idősebbek körében nem gyakoribb a bukások aránya, mint a többiekénél, vagyis a túlkoros diákok nem feltétlenül az általános iskolai évisméltések miatt nem szereztek korábban végzettséget. Látni fogjuk, hogy inkább szakiskolai útnál tettek szert olyan kanyarokra (bukás, szakmaváltás), melyek túlkorosságukat indokolják.

A szakiskolások átlagosan 3,4-es eredményt értek el az általános iskola befejezésekor. (Ez az országos tanulói vizsgálat eredményeihez hasonló, ott a szakiskolások szintén 3,4-es átlagot mutatnak, a szakközépiskolások 3,9-es, míg a gimnazisták 4,3-as átlagot produkálnak). Az előrehozott szakképzésben tanulók 7%-ának elégséges (2,0 és 2,5 közti átlag), 59%-ának közepes (2,6 és 3,5 közti átlag), 32%-ának jó (3,6 és 4,5 közti átlag), míg 2%-ának jeles volt a bizonyítványa. Az általános iskolai eredmény szoros összefüggést mutat a válaszadó nemével, iskolai közérzetével és kudarcával is (lásd 18. ábra). Leginkább ez utóbbi az, amely nagyobb eltérést okoz, mivel azok a tanulók,

akik általános iskolai pályájuk során valamikor megbuktak, 8. évfolyam végén átlagosan csak 3,1-es eredményt értek el, míg a többiek átlaga ennél magasabb volt (3,5). Emellett a lányok jobb átlagot értek el, mint a fiúk, és azok is jobban teljesítettek, akik úgy érzik, hogy valamilyen tantárgyból kiemelkedőt nyújtottak, illetve jól érezték magukat iskolájukban.

A családi háttér is szignifikáns összefüggést mutat a 8. évfolyam végi átlageredménnyel. Annál magasabb átlagot ért el a tanuló, minél magasabb a családi háttérindexe.

Szakmacsoportok szerint az élelmiszeripari tanulók 8. évfolyam végi átlaga volt a leggyengébb (3,1), a közlekedési szakmákat tanulóké sem sokkal különbözik ettől (3,2), míg a legjobb tanulók (3,5) az elektronika, egyéb szolgáltatás, könnyűipar szakmákba kerültek be az általános iskolából.

Főként a könnyűipari szakmákat tanulók nem érezték jól magukat az általános iskolában, és a szolgáltatási szakmákat tanulók között vannak a legtöbben azok, akiknek nem volt olyan tárgyuk az általános iskolában, melyről szubjektíve azt gondolják, hogy jól teljesítettek benne (lásd 19. ábra). Az építészeti szakmacsoportba járók buktak meg a leggyakrabban (40%-uk), míg a szolgáltatások és vendéglátás, idegenforgalom szakmák tanulóit érintették a kudarcok a legkevésbé.

PÁLYAVÁLASZTÁS

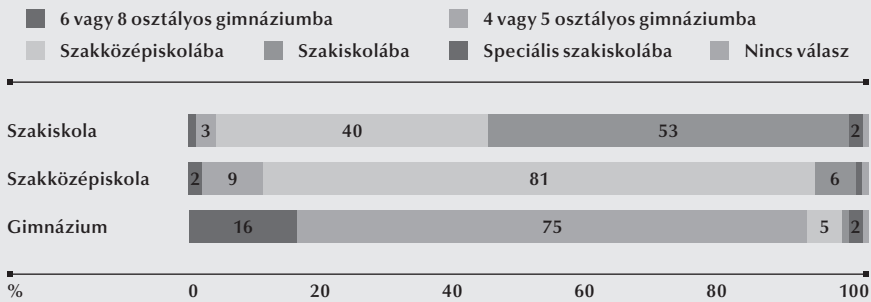
Az előrehozott szakképzés diákjainak kétharmada az általános iskola befejezése után első helyen szakiskolába jelentkezett. A máshova jelentkezők: 5%-a gimnáziumba, 27%-a szakközépiskolába, 1%-a pedig más intézménybe szeretett volna menni. Az országos 11. évfolyamos tanulói vizsgálat adataival összehasonlítva azt tapasztaljuk, hogy az előrehozott szakképzést választók nagyobb arányban akartak szakiskolában továbbtanulni, mint a szakiskolások általában, mivel a szakiskolások felének volt csak elsődleges preferenciája ez a képzési típus, a többiek inkább szakközépiskolában szerettek volna továbbtanulni (lásd 20. ábra).

A 18 éves vagy fiatalabb válaszadók körében csak 24% azok aránya, akik első helyen magasabb presztízsű oktatási intézménybe jelentkeztek, mint ahol most végezni fognak. A 19–20 évesek körében viszont már 43%, míg a 21 évesek vagy idősebbek körében pedig 53% ez az arány. Ez azt jelzi, hogy a társaiknál idősebb diákok többsége úgy került be az előrehozott szakképzésbe, hogy lejjebb kellett adniuk eredeti elképzeléseiket.

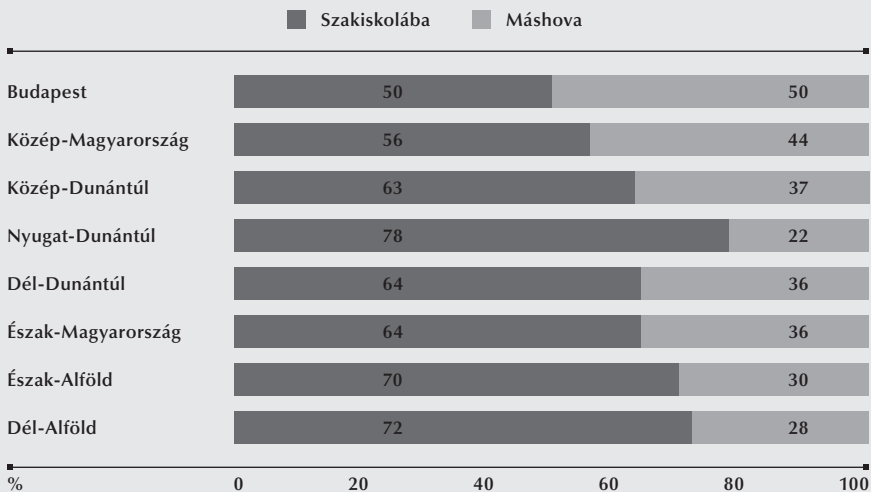
Az életkor mellett erőteljes regionális különbségeket is mutat a pályaválasztás. A családi háttérindex mutatóinál is szembesülhettünk azzal, hogy az egyes régiókban más-más társadalmi státuszú csoportok választják (vagy kerülnek) a szakiskolai képzést. A válaszadók jelentkezési preferenciái is ezt erősítik meg (lásd 21. ábra).

Az ábrából jól látható, hogy míg a nyugat-dunántúliak számára ez a képzés elsődleges preferenciát jelentett, addig a közép-magyarországiak (és kiemeltük külön a fővárosiakat) nem igazán ezt a képzést képzelték el maguknak. A fővárosiak körében minden második diák más képzésben szeretett volna tanulni. Ez a különbség presztízkülönbséget is jelez. Vagyis Nyugat-Dunántúlon inkább tartják ezt jó színvonalú képzésnek – különben a magasabb társadalmi státuszú családok gyermekei nem választották volna ezt a képzést –, mint a budapestiek, ahol a nyugat-dunántúliakhoz

20. ábra: Az általános iskola után milyen képzéstípusba szeretett volna a leginkább járni, képzési típus szerint, %, N=6364

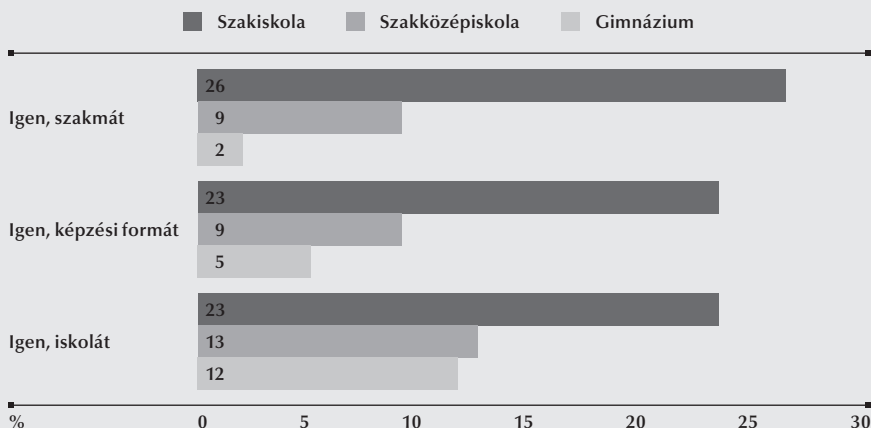
21. ábra: Az 1. helyen szakiskolába jelentkezők régiók szerint, %, N=2403

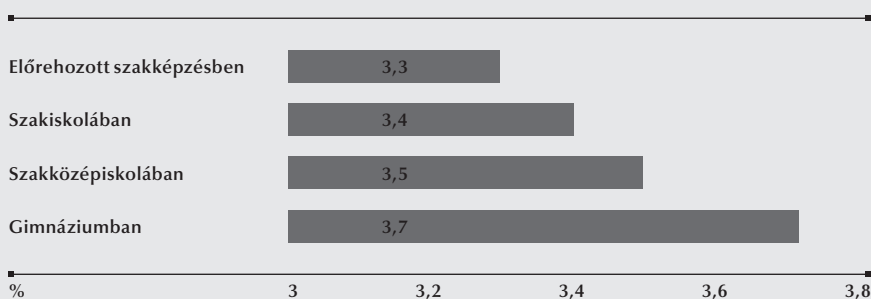
képeket azonos vagy alacsonyabb státuszú családok gyermekei járnak ebbe a képzési formába. A regionális különbségek hátterében a lokális, szakmai, munkaerő-piaci pozíció különbségei is meghúzódhatnak.

Az előrehozott szakképzést nem éppen választják, inkább odakerülnek a diákok. A válaszadók 4%-a gimnáziumban, 22%-a szakközépiskolában, 45%-a pedig szakiskolában (hagyományos 2+2 képzésben) kezdte meg tanulmányait, és mindössze 29% volt azoknak az aránya, akik eredetileg is az előrehozott szakképzésbe jelentkeztek. A 11. évfolyamos országos tanulói vizsgálat adataival összevetve az látható, hogy a szakiskolások körében fordul elő leggyakrabban mind az iskola, mind a képzési típus, mind a szakmaváltás, 23–26%-uk nem az eredeti választásuknak megfelelő képzésben tanult 11. évfolyamon. Ugyanakkor az adatok azt is mutatják, hogy az előreho-

22. ábra: Váltott-e iskolát, képzési típust, szakmát a tanulmányai megkezdése óta, képzési típus, %, N=6480

23. ábra: A 8. évfolyam végi tanulmányi átlag aszerint, hogy milyen képzésben tanult az általános iskola befejezése után, %, N=2260

zott szakképzésben tanulók körében a váltók aránya még a szakiskolásokhoz képest is extrém módon magas (lásd 22. ábra).

Szoros összefüggést mutat a válaszadó családi háttérindexével, a 8. év végi tanulmányi átlagával és a később tanult szakmájával is, hogy milyen képzésbe került a tanuló az általános iskola befejezése után.

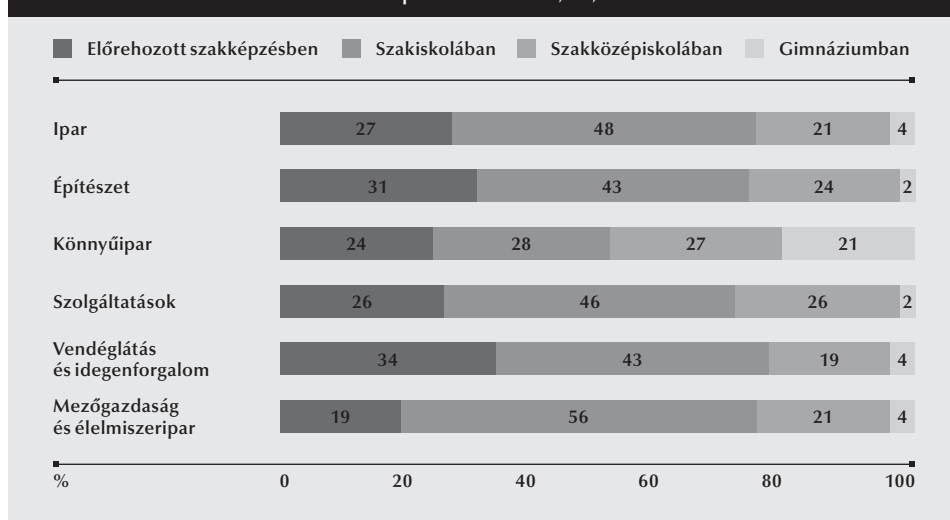
Mínél magasabb státuszú családban él a tanuló, annál valószínűbb, hogy nem elsődleges preferenciája volt az előrehozott szakképzés. Így a gimnáziumi tanulmányokat kezdő fiatalok átlagos családi háttérindexe 56 pont, a szakközépiskolát elkezdőké 53, míg a szakiskolában tanulóké 52. Azoknak a legalacsonyabb a családi háttérindexe, akik eleve az előrehozott szakképzésben kezdték meg tanulmányaikat.

Ugyanilyen lépcsőzetességet figyelhetünk meg a 8. évfolyam végi átlageredményekben is. A magasabb presztízsű képzésekbe jelentkezők jobb tanulmányi ered-

ményt produkálnak, mint az alacsonyabb presztízsű képzésekbe jelentkezők. Így a gimnáziumot elkezdők átlaga 3,7, a szakközépiskolásoké 3,5 volt, de még a két szakiskolai képzés között is van egytizednyi különbség az átlagokban a 2+2-es képzés javára (lásd 23. ábra).

A tanuló később tanult szakmája (vagyis az a szakma, amelyben végzett) szintén szoros kapcsolatot mutat a pályáúttal. Az előrehozott szakképzésben a legtöbben a vendéglátás és idegenforgalmi szakmacsoportot választották, míg a mezőgazdaság és élelmiszeripari szakmák esetében inkább csak odakerültek a diákok, kevésbé beszélhetünk igazi választásról (lásd 24. ábra). Külön kiemelendő a könnyűipari szakma, amelyre leginkább jellemző az, hogy az előrehozott szakképzés gyűjtőhely, itt szinte azonos arányú az átjárás mindhárom képzési típusból, az összes szakmacsoportot fi-

24. ábra: Milyen képzéstípusban tanult az általános iskola befejezése után szakmacsoportok szerint, %, N=2370

gyelemben véve ebben a legnagyobb a gimnáziumi képzésből érkezők aránya. Valószínű, hogy a könnyűipar e gyűjtő jellegzetessége összefügg azzal a már ismertetett sajátossággal, hogy a lányos szakmák száma igen csekély, így az érettségit adó képzésből kihullók ide kerülnek.

A pályaválasztásban döntően a szülők segítettek a gyermekeiket (55%), és minden harmadik tanuló egyedül döntötte el, hogy mit akar tanulni az általános iskola után. Emellett kisebb arányban barátok, rokonok, ismerősök segítettek a pályaválasztási döntést. Az általános iskolák, az ott tanító tanárok csak nagyon kis mértékben játszottak szerepet ebben a döntésben (4%). Habár a döntést sokan egyedül hozták meg, mégis amikor arról érdeklődtünk, hogy ki adott tanácsot a szakmaválasztásban, az derült ki, hogy a többség a szüleire támaszkodott. A válaszadók 85%-a kapott javaslatot szüleitől a pályaválasztásra.

A tanulók választásában az első helyen a szakma áll, vagyis minden második diák azért választotta iskoláját, mert itt tanulhatta az adott szakmát. A második legfonto-

sabb szempont a lakóhely közelsége, minden harmadik tanuló jelölte be ezt. Minden negyedik tanuló számára jelent fontos szempontot a kapcsolat, vagyis ők azért választották iskolájukat, mert testvérük, barátjuk is idejárt. Hasonló gyakorisággal jelölték be a diákok az elhelyezkedési lehetőséget, vagyis azt, hogy ebből az iskolából könnyebb az elhelyezkedés. Az iskolaválasztási szempontok fényében ítéljük meg tehát azt a kérdést, hogy azoknak, akik nem választották ezt az iskolát vagy képzést, hanem csak idekerültek, 54%-uk tanult hasonló szakmát, 46%-uk viszont gyökeresen eltérőt tanult előzetes terveihez képest. Ez az arány az összes válaszadóra vetítve 16%-ot teszi ki, vagyis ennyien vannak azok, akik kényszerűségből kerültek, sodródtak a képzésbe. Ez a csoport szakmák és nemek alapján is jól behatárolható, főleg a lányok és a könnyűipari, szolgáltatási szakmákban tanulók azok, akiknek eredeti elképzeléseikhez képest nagyot kellett váltaniuk és teljesen más területet tanulniuk.

Mint korábban már ismertettük, a tanulók 29%-a eredetileg is az előrehozott szakképzést választotta, vagyis tudatosan döntött e képzési forma mellett. A tanulók 72%-a azért döntött így, mert ezt a képzést rövidebb idő alatt el lehetett végezni. A tanulmányi idő rövidülése volt az egyetlen markáns elsődleges választás. A rangsorban második helyen több szempont is vetélkedik: már 9. évfolyamon is van szakmai gyakorlat (34%), könnyebb elhelyezkedés (18%), könnyebb elvégezni (16%), csak ilyen formában volt tanulható az adott szakma (13%), kevesebb az elmélet, a közismeret (11%). Vagyis a válaszokban megjelenik egyrészt egy gyakorlatorientált szempont, másrészt egy munkapiaci szempont, harmadrészt pedig egyfajta kényszer is. Ez utóbbi valószínűleg annak köszönhető, hogy az iskolák egy része idejekorán megszüntette a 2+2 éves képzést bizonyos szakmacsoportokban, és csak az előrehozott szakképzésben kínált tanulási lehetőséget.

ÖSSZEGLZÉS

Írásunk egy 2014 tavaszán zajlott kérdőíves vizsgálat kapcsán az előrehozott szakképzés végzős tanulóinak körében azt elemezte, hogy mely társadalmi csoportok gyermekei kerülnek ebbe a képzésbe, milyen demográfiai, családi háttér és korábbi iskolai út jellemzőkkel bírnak az itt tanuló diákok, illetve milyen célokkal választották ezt a képzést.

Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet 2011-ben végzett vizsgálatokor azt tapasztalták a kutatók, hogy inkább a kistelepülési, gyengén teljesítő tanulók választják ezt a képzési formát, leginkább a kedvező képzési idő miatt. A 2014-es kutatás részben megerősíti ezeket az állításokat. Ugyanakkor az adatok nem támasztják alá teljesen azt a feltételezésünket, hogy ebben a képzésben csak a legalacsonyabb társadalmi státuszú családok gyermekei találhatók. Összehasonlító adatként használtuk fel az ugyanebben az időszakban felvett 11. évfolyamos középiskolások adatbázisát, melyben a szakiskolások adatait hasonlítottuk az előrehozott szakképzésben tanulók adataihoz. Az eredmények azt mutatták, hogy valóban felülreprezentált a kistelepüléseken élők körében az előrehozott szakképzés, a fővárosiak körében viszont alulreprezentált, ugyanakkor az átlag szakiskoláshoz képest nem nagymértékű ez az eltérés, általában érvényes ez a szakiskolásokra. A szülők iskolázottságában és foglalkoztatottságában sem találtunk jelentős különbséget, ez utóbbiban az előrehozott szakkép-

zésben tanulók szülei csekély mértékben kedvezőtlenebb mutatókkal rendelkeznek. A korábbi iskolai teljesítmény alapján sincsenek számottevő eltérések az előrehozott és a hagyományos szakiskolai csoportok között. A korábbi iskolai út azonban már különböző. Az átlag szakiskoláshoz képest az előrehozott szakképzésben többen vannak az irányváltók.

Az előrehozott szakképzésbe járók kevesebb mint harmada választotta ezt a képzést, a többség valamilyen másik képzési típusból került ide, főként szakközépiskolából, szakiskolából, ritkábban gimnáziumból. Ezeket a váltásokat az eredmények alapján tekinthetjük egyrészt pályakorrekciónak, másrészt kudarcnak is.

Két további jellegzetességet mutatott az elemzés. Az egyik a nemek szerinti eltérések, amelyek általában szakiskolai képzésben is láthatók, de az előrehozott szakképzésben még inkább kikristályosodtak. Az előrehozott szakképzésben tanulók körében a fiúk aránya még magasabb, mint a szakiskolások körében. A fiúkhöz képest alacsonyabb társadalmi státuszú családok lánygyermekai kerülnek be a képzésbe. A másik a területi eltérések. Kiemelhetjük, hogy míg Közép-Magyarországon, különösen a fővárosban inkább az alacsonyabb státuszú családok gyermekei választják ezt a képzést, addig Nyugat-Dunántúlon magasabb a képzés presztízse, melynek oka valószínűleg az, hogy a lokális munkaerőpiacok elhelyezkedési és kereseti szempontból is másképp viszonyulnak a szakiskolából érkező munkavállalóhoz. Mindkét sajátosság azt jelzi, hogy az előrehozott szakképzés megítélése nem egységes, egyes társadalmi csoportok számára vonzó alternatívát jelent.

ERCSEI KÁLMÁN: AZ ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉSBN VÉGZŐK TANULÁSI ÚTJA ÉS JÖVŐTERVEI

A nyugati és európai gazdaságok változásaival (az ipari szektor leépülése, a termelés kihelyezése), illetve ennek következtében a foglalkozásszerkezet átalakulásával az európai, és ezen belül pedig a magyar szakképzést is folyamatos kihívások érik (CEDEFOP, 2012).

A hazai szakképzés a kilencvenes évektől kezdődően gyökeres átalakuláson ment át, s bár az oktatáshoz való hozzáférés esélye hasonlóan alakul más fejlett országokhoz képest, az oktatás minősége jelentősen eltér az oktatási rendszeren belül, ami tetten érhető az iskolák közötti nagy teljesítménykülönbségekben, illetve a tanulói teljesítményt erősen befolyásoló családi háttér vonatkozásában.

A magyar munkaerőpiacot vizsgáló kutatások rámutatnak arra, hogy bár a magasan képzett, minőségi munkaerő és tudás felértékelődött, a szakképzésben szükséges változások és reformok csak részben vagy egyáltalán nem valósultak meg (Liskó, 1996; Farkas, 2013; Fehérvári, 2013; Makó-Bárdits, 2013; 2014).

A szakképzés a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése szempontjából, azaz esélyegyenlőségi szempontból problematikus szegmens: a szakiskolai képzésben jelennek meg legkoncentráltabban a közoktatás minőségi problémái. A szakiskolában található meg legnagyobb arányban az alutjeltesítő tanulók, a lemorzsolódók, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetűek (Kertesi-Varga, 2005; Liskó, 2008; OECD, 2008).

Írásunkban a fentebb vázolt kontextuson belül az előrehozott szakképzésben végzők szakmaszerzés utáni terveit vizsgáljuk egy 2014 tavaszán, mintegy 2400 fős országos mintán végzett adatfelvétel alapján.⁴⁴

Fő kérdésünk, hogy a végzés előtt álló szakképzősöknek milyen végzés utáni jövőtervei vannak, illetve, hogy milyen tényezők függenek össze a különböző végzés utáni tervekkel (szemmel tartva azt, hogy a tanulási utak diverzifikációja következtében egy szakma megszerzése nem feltétlenül jelent munkaerőpiacra történő kilépést és elhelyezkedést, illetve azt, hogy a szakmaszerzés és munkaerőpiacra történő kilépés, elhelyezkedés nem az egyetlen fokmérője a szakképzési rendszer eredményességének).

A következők során először a végzősök tanulási útját kíséreljük meg jellemzi, és megpróbálunk különbséget tenni egyrészt a sikeresnek, (esetleg korrekciónak) másrészt a kudarcosnak tekinthető tanulási utak között. Ezt követően megvizsgáljuk, hogy milyen elképzelések, jövőtervek körvonalazódnak a végzősök körében, illetve, hogy ezek milyen (szociodemográfiai, iskolaválasztási, eredményességi) tényezők mentén differenciálódnak.

A KÖZÉPISKOLAI TANULÓI ÚT

A tanulói út vizsgálata során arra próbáltunk rávilágítani, hogy a tanulók iskolaválasztása, szakmaválasztása hogyan történt, illetve, hogy különböző tényezők (családi háttér, iskolai siker/kudarcc) szerint mennyiben körvonalazódnak egymástól eltérő tanulási utak.

44 Az adatfelvétel további paramétereire lásd a kötet módszertani leírását.

A tanulók iskolai sikerességét négy szempont szerint próbáltuk körülhatárolni: (1) a bukás, az általános iskolai, illetve középiskolai évvismélés ténye/hiánya alapján, (2) aszerint, hogy a tanuló számára volt-e olyan általános, illetve középiskolai tárgy, amiben kiemelkedő eredményt sikerült elérnie, (3) vizsgáltuk az általános iskola és a középiskola közötti átmenetet (az iskolaválasztás, a képzési típus, valamint a szakma választása szempontjából) és (4) rákérdeztünk arra is, hogy a tanuló mennyire kedveli tanult szakmáját.

Annak érdekében, hogy az előrehozott szakképzésben tanulókat valamelyest pozícionálni tudjuk a hazai képzési rendszeren belül, megpróbáljuk összehasonlítani az adatokat a 2013/2014-es tanévben 9. és 11. évfolyamokon tanulók körében végzett kérdőíves adatfelvétel⁴⁵ eredményeivel.

A SZAKISKOLA VÁLASZTÁSA

Általános iskola után az előrehozott képzésben tanulók kétharmada első helyen szakiskolába jelentkezett, egyharmaduk pedig más, alapvetően érettségit adó képzési típusban szeretett volna tanulni (5%-uk gimnáziumban, 27%-uk szakközépiskolában, 1%-uk más formában).

Az előrehozott végzősök körében tehát 64% azok aránya, akik szakmunkásképzésre jelentkeztek és oda is vették fel őket, 23% azok aránya, akik érettségit adó képzésre jelentkeztek és erre a képzésre sikeresen felvételt nyertek (és később váltottak/voltak kénytelenek váltani érettségi nélküli szakképzésre). Végül pedig 9% azok aránya, akik bár érettségit adó képzést jelöltek, az érettségit nem adó szakképzésre nyertek felvételt. (Amint a későbbiek során látni fogjuk, ez utóbbiak köréből kerülnek ki azok, akik a leginkább rosszul érzik magukat az iskolában.)

A középiskolai felvételi során a mintába került tanulók 81%-át felvették az általa megjelölt iskolába. A 9. és 11. évfolyamosok esetén a kérdés a következőképpen került megfogalmazásra: „Az általános iskola után milyen képzéstípusra szeretnél volna a leginkább járni?”. A válaszadók így tehát különböző képzéstípusokat jelöltek meg, és ennek alapján vált kalkulálhatóvá, hogy felvették-e arra a képzésre, amiben tanulni szeretett volna. E szerint a jelenleg gimnáziumban tanulók 81%-a, a szakközépiskolába

1. táblázat: Felvételi sikeressége, %

FELVETTEK AZ ELSŐ HELYEN MEGJELÖLT ISKOLÁBA?	ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉSSEN (N=2493)	9. ÉS 11. ÉVFOLYAMOS TANULÓK		
		GIMNÁZIUMI KÉPZÉS (N=5583)	SZAKKÖZÉP-ISKOLAI KÉPZÉS (N=5100)	SZAKISKOLAI KÉPZÉS (N=3293)
Igen	81,5	81,2	78,6	68,6
Nem	18,5	18,8	21,4	31,4
Összesen	100	100	100	100

45 Az adatfelvétel az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet megbízásából készült a TÁMOP 3.1.1. kiemelt projekt 4. alprojektje keretében, a 2014 tavaszán 9. és 11. évfolyamra járó középiskolások körében. A két évfolyamon összesen több mint 14 ezer tanulót kérdeztek meg.

járók 79%-a, a szakiskolások 70%-a van azon a képzésen, amelyre eleve járni szeretett volna a 8. évfolyam befejezését követően (lásd 1. táblázat). A felvételi sikeressége tekintetében tehát az előrehozott szakképzésben tanulók az érettségit adó képzésben tanulókhöz állnak közelebb. E mellett, a szakképzésre jelentkezőket meglehetősen nagy, 85%-os arányban vettek fel az első helyen jelölt szakmára. (A 9. és 11. évfolyamos adatfelvétele erre a kérdésre nem tért ki.)

A jelenleg előrehozott képzésben tanulók közül a felvételin szakképzésre jelentkezők 75%-át vették fel az elsőként megjelölt iskolába és szakra, és a tanulók mintegy 6%-át felvették az elsőként jelölt iskolába, miközben nem vették fel az általuk elsőként jelölt szakra (lásd 2. táblázat). Továbbá egytizedükre jellemző, hogy bár az elsőként jelölt iskolába nem vették fel, felvételt nyertek az elsőként megjelölt szakmára. Mindemellett további egytized azok aránya, akiket sem az elsőként jelölt iskolába, sem az elsőként jelölt szakmára nem vettek fel.

2. táblázat: Felvettek az első helyen megjelölt szakmára? %, N=2310			
FELVETTEK AZ ELSŐ HELYEN MEGJELÖLT SZAKMÁRA?			
FELVETTEK AZ ELSŐ HELYEN MEGJELÖLT ISKOLÁBA?	IGEN	NEM	ÖSSZESEN
Igen	74,9	6,4	81,3
Nem	9,7	9,0	18,7
Összesen	84,6	15,4	100,0

$\chi^2 = 434,984, p < 0,001$

A végzősök valamivel több mint egy negyede, 26%-a menet közben képzéstípust váltott érettségit adó képzésről szakiskolai képzésre, illetve 45% hagyományos szakképzésben kezdte tanulmányait, mielőtt előrehozott képzésre jött volna át. (A 9. és 11. évfolyamos szakiskolások 21%-a váltott menet közben képzéstípust, és 25%-a váltott szakmát vagy akár szakmacsoportot is.)

Az előrehozott szakképzést az érvényesen válaszolók több mint fele (54%) saját maga választotta (lásd 3. táblázat). (A kérdésnél viszonylag magas, 20% a válaszmegtagadási arány.) Továbbá, a képzéstípust saját maguk választók legtöbbször a képzés rövid idejével, azaz a gyorsabb szakmaszerzéssel (72%) indokolták választásukat. E mellett két további – az előzővel valamelyest összecsengő – tényező a korai (9. évfolyamtól

3. táblázat: Az előrehozott képzés választása, %			
TE VÁLASZTOTTAD AZ ELŐREHOZOTT KÉPZÉST?			
A VÁLASZMEGTAGADÓK ARÁNYÁT IS TARTALMAZÓ ELOSZLÁS (N=2493)		A VÁLASZMEGTAGADÓK ARÁNYA NÉLKÜLI ELOSZLÁS (N=1998)	
Igen	43,2	Igen	53,9
Nem	36,9	Nem	46,1
Nincs válasz	19,9	–	–
Összesen	100	Összesen	100

kezdődő) gyakorlati lehetőség (7%), illetve a könnyebb szakmaszerzés, vagyis az alacsonyabb közismereti óraszám (7%) is szerepet játszott. Mintegy 6% kényszerűséből választotta az előrehozott szakképzést, a megszerezni kívánt szakma kitanulása ugyanis csak ebben a képzéstípusban volt lehetséges.

SZAKMAVÁLASZTÁS

Az eleve szakképzésre jelentkező végzősök 85%-a azt a szakmát tanulja, amelyre jelentkezett, 15%-át tehát nem vették fel az eredetileg választott szakképzésre (lásd 4. táblázatot). Továbbá a jelenleg tanult szakmát első helyen jelölők 15%-a eredetileg más szakmát szeretett volna tanulni. Ez az arány a jelenlegi szakmát második helyen jelölők körében 58%.

Szakmát a tanulók 6%-a váltott, és mintegy 20%-a gondolkodott azon, hogy szakmát váltson (lásd 5. táblázatot). A könnyűipari (34%) és szolgáltatási (23%) szakmacsoportokba tartozó szakmákat tanulók gondolkodtak a legnagyobb arányban a szakmaváltáson.

A szak kedveltsége összefügg a szakmaválasztás sikerességével: azok között, akik eredetileg is a most tanult szakmát választották, és akik egy mostani szakmaválasztás esetén is ugyanezt a szakmát választanák, a mintaátlaghoz képest felülreprezentált a szakmájukat (jobban) kedvelők aránya (lásd 6. táblázatot). Azok aránya, akik az eredeti szándékuk szerinti szakmát választották a vendéglátás és idegenforgalom csoportba tartozó szakmák esetén a legnagyobb (80%). A mintaátlagnál kisebb arányok elsősorban a könnyűipari, majd a szolgáltatási szakmacsoportok esetén figyelhetők meg.

4. táblázat: Szakmaválasztás, %, N= 2371

FELVETTEK AZ ELSŐ HELYEN MEGJELÖLT SZAKMÁRA?	EREDETILEG IS AZT A SZAKMÁT AKARTAD TANULNI, AMIT MOST TANULSZ, VAGY INKÁBB EGY MÁSIKAT?			EGYÜTT
	IGEN	NEM	NEM SZAKKÉPZÉSRE JELENTKEZETT, EGYÉB	
Igen	92,2	59,6	85,7	84,7
Nem	7,8	40,4	14,3	15,3
Összesen	100	100	100	100

$\chi^2 = 315,330$, $p < 0,001$

5. táblázat: Szakmaváltás, %, N=2303

VÁLTOZTATTÁL-E MENET KÖZBEN SZAKMÁT?	ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉSBE TANULÓK
Igen	6,5
Nem, bár szerettem volna	19,1
Nem, és nem is szerettem volna	74,4
Összesen	100

Ennélfogva az eredetileg más szakmát választani (35%), illetve a más típusú képzésben tanulni (12%) szándékozók aránya a könnyűipar esetén mintátlag feletti.

A tanulók 84%-a – saját bevallás alapján – inkább szereti a jelenleg tanult szakmát, és a fennmaradó 16%-a úgy érzi, hogy inkább nem szereti a jelenleg tanult szakmát (lásd 7. táblázat). Szakmacsoportok viszonylatában legnagyobb arányban az ipari, illetve mezőgazdasági és élelmiszeripari szakmákat tanulók említették azt, hogy inkább kedvelik a jelenleg tanult szakmájukat, legkisebb arányban pedig a szolgáltatási szakmákat tanulók. (Mindezek mellett a felvételi sikeressége nem függ össze a jelenleg tanult szakma kedveltségével.)

A szakma kedveltsége és a sikeres szakmaválasztás összefügg az iskolai közérzettel is: azok között, akik az iskolában jól érzik magukat, átlagon felüli egyrészt a tanult szakmát kedvelők aránya (46%, szemben a 19%-kal, illetve a teljes mintán belül 43%-kal), másrészt azok aránya is, akik eredetileg is az adott szakmát választották, és most sem döntetnék másképp (54% szemben a 29%-kal, továbbá a teljes minta 51%-ával).

A szakma kedveltsége továbbá szignifikáns összefüggést mutat a szakma értékének megítélésével: a szakmájukat kedvelő tanulók körében nagyobb azok aránya, akik

6. táblázat: Szakmaválasztás sikeressége szakmacsoportok szerint, %, N=2361

	EREDETILEG IS EZT AKARTAM	INKÁBB MÁS SZAKMÁT SZERETTEM VOLNA	EREDETILEG NEM IS SZAKMÁT AKARTAM TANULNI	ÖSSZESEN
Ipar	69,9	23,1	7,1	100
Építészet	74,2	20,4	5,4	100
Könnyűipar	52,7	35,1	12,2	100
Szolgáltatások	67,2	25,2	7,5	100
Vendéglátás, idegenforgalom	79,9	14,9	5,3	100
Mezőgazdaság, élelmiszeripar	74,4	22,5	3,1	100
Együtt	71,9	21,6	6,5	100

$\chi^2 = 41,724$, $p < 0,001$

7. táblázat: A tanult szakmához való viszony szakmacsoportok szerint, %, N=2411

	INKÁBB MÁS SZAKMÁT SZERETTEM VOLNA	EREDETILEG NEM IS SZAKMÁT AKARTAM TANULNI	ÖSSZESEN
Ipar	23,1	7,1	100
Építészet	20,4	5,4	100
Könnyűipar	35,1	12,2	100
Szolgáltatások	25,2	7,5	100
Vendéglátás, idegenforgalom	14,9	5,3	100
Mezőgazdaság, élelmiszeripar	22,5	3,1	100
Együtt	21,6	6,5	100

$\chi^2 = 32,383$, $p < 0,001$

szakmájukat az átlagosnál jobbnak/legjobbnak ítélik meg (65% szemben a 60%-kal. Azok körében, akik nem szeretik a szakmájukat a szakma megítélése lényegesen gyengébb: mindössze 26% ítéli a szakmáját az átlagosnál jobbnak/legjobbnak, miközben 61%-uk átlagosnak, 13%-uk pedig az átlagosnál rosszabbnak/legrosszabbnak.

ISKOLAI KUDARC ÉS SIKERESSÉG. ISKOLAI KÖZÉRTZET

A tanulókat mindkét adatfelvétel kérdezte az általános iskolai, illetve középiskolai tanulmányokat érintő bukásról. Az általános iskolai bukásra vonatkozó adatokat már láthattuk a korábbiak során, ezért ezekre jelen elemzés keretei között immár nem térünk ki (lásd jelen kötet előző tanulmányát).

A középiskolai bukás adatait tekintve az előrehozott szakképzésben végzők (31%-os általános iskolai bukás mellett) 38%-a bukott a középiskolában (és mintegy 15% bukott mindkét képzési szinten). A gimnáziumi képzésben bukók aránya 18%, a szakközépiskolai képzésben tanulóké 38%, a szakiskolában tanulóké pedig 48%, amelynek a fele évismétlő (lásd 8. táblázat).

Az iskolai kudarc vonatkozásában az előrehozott szakképzésben tanulók a 9. és 11. évfolyamos szakközépiskolások és szakiskolások között helyezkednek el. Az érettségit adó képzési típus, illetve az érettségit nem adó képzési típus közötti különbség a szokásos képzéstípusok közötti diszkrpanciát adja. A 9. és 11. évfolyamos szakképzősök és az előrehozott szakképzésben tanulók közötti különbség értelmezésekor talán akkor járunk legközelebb a valósághoz, ha azt feltételezzük, hogy ez a különbség a lemorzsolódásból adódik (az előrehozott szakképzésben tanuló végzősök köréből vélhetően már lemorzsolódtak a leggyengébb iskolai előmenetelű bukók, akik azonban a 9. és 11. évfolyamos tanulók körében még jelen vannak). Továbbá vélhetően a ko-

8. táblázat: A tanult szakma kedveltsége és a szakma értékének megítélése, %, N=2419

BUKTÁL-E A KÖZÉPISKOLAI TANULMÁNYAID SORÁN?				
	EH-SZAK-KÉPZÉSBEN TANULÓ VÉGZŐSÖK (N=2393)	9. ÉS 11. ÉVFOLYAMON TANULÓK		
		GIMNÁZIUMI KÉPZÉS (N=5600)	SZAKKÖZÉP-ISKOLAI KÉPZÉS (N=5100)	SZAKISKOLAI KÉPZÉS (N=3292)
Igen, de csak félévkor	20,3	11,7	22,9	20,6
Igen, év végén is, de a javítón átmentem	9,7	3,5	6,2	8,0
Igen, évet ismételttem	8,0	2,9	8,6	19,3
Nem	62,0	82,0	62,3	52,1
Összesen	100	100	100	100

9. táblázat: A felvételi kimenete és a középiskolai sikeresség, %, N=2280

	VAN-E OLYAN TANTÁRGY, AMELYBŐL KIEMELKEDŐEN JÓ A TELJESÍTMÉNYED?		ÖSSZESEN
	VAN	NINCS	
Érettségít adó képzésre jelentkezett, és ott is kezdett	37,3	62,7	100
Érettségít adó képzésre jelentkezett, de érettségít nem adó képzésben kezdett	38,3	61,7	100
Érettségít nem adó képzésre jelentkezett, de érettségít adó képzésben kezdett	30,3	69,7	100
Érettségít nem adó képzésre jelentkezett, és ott is kezdett	28,9	71,1	100
Együtt	31,8	68,2	100

$\chi^2 = 19,871$, $p < 0,005$

rábbi szelekció miatt az előrehozott szakképzésben a középiskolai bukás és családi háttérindexek⁴⁶ nem mutatnak összefüggést.

Az előzőekben láthattuk, hogy a végzősök közel felére (45%-ára) volt jellemző, hogy az általános iskolában valamelyik tantárgyból sikerült kiemelkedő eredményt elérnie (lásd a kötet előző tanulmányában: Fehérvári, 2015). A középiskola vonatkozásában ez az arány 32%. Továbbá, kiemelkedő középiskolai eredményről nagyobb arányban számolnak be azok, akik érettségít adó képzésre jelentkeztek (37–38%), mint akik szakmunkásképzésre (29%–30%).

A családi háttér nemcsak az általános, hanem a szakiskolai sikerességgel is összefügg. Ahogyan az általános iskolai szinten, úgy középfokú képzési szinten is azon tanulók esetében nagyobb a szülői iskolázottsági, illetve a családi háttérindex, akik említették, hogy volt legalább egy olyan tantárgyuk, amelyből kiemelkedő eredményt értek el (lásd *10. táblázat*). (A foglalkozási index esetén az összefüggés nem szignifikáns.)

Amint korábban láttuk, a végzősök 11%-ára jellemző, hogy nem érezték jól magukat az általános iskolában. A középiskolai tanulmányok vonatkozásában ez az arány 13%, és a végzősök 3%-ára jellemző az, hogy sem általános iskolában, sem középiskolában nem érezték jól magukat.

Az iskolai közérzettel sem a bukás, sem az egy adott tantárgyhoz kapcsolódó kiemelkedő eredmény ténye nem függ össze (egyik képzési szinten sem). A felvételi sikeressége és az iskolai közérzet szignifikánsan összefüggnek: a leginkább szembetűnő a rossz közérzetűek magasabb aránya az érettségít adó képzésre jelentkezők, de felvett csal érettségít nem adó szakképzésre nyertek körébe (lásd *11. táblázat*).

46 A családi háttér vonatkozásában jelen kötet előző tanulmányában képzett indexeket (szülők iskolázottsági, foglalkozási indexe, családi háttérindex) alkalmazzuk (lásd Fehérvári, 2015).

10. táblázat: Iskolai sikeresség és a családi háttér, indexek átlagpontjai

	VAN-E OLYAN TANTÁRGY, AMELYBŐL KIEMELKEDŐEN JÓ A TELJESÍTMÉNYED?		
	SZÜLŐK ISKOLÁZOTTSÁGI INDEXE*	SZÜLŐI FOGLALKOZÁSI INDEX, HIÁNYZÓ ÉRTÉKKEL KIEGÉSZÍTVE** (N=2304)	CSALÁDI HÁTTÉR KULTURÁLIS JAVAKKAL, HIÁNYZÓ ÉRTÉKEKKEL PÓTOLVA*** (N=2049)
Igen	52,5	54,0	53,7
Nem volt	49,5	53,1	51,9
Teljes minta v. főátlag	50,5	53,3	52,5

* $p < 0,005$; ** $p > 0,05 - n.sz.$; *** $p < 0,05$;

11. táblázat: Felvételi sikeressége és az iskolai közérzet közötti összefüggés, %, N=2361

	HOGY ÉRZED MAGAD A MOSTANI ISKOLÁDBAN?		ÖSSZESEN
	INKÁBB JÓL	INKÁBB NEM JÓL	
Érettségit adó képzésre jelentkezett, és ott is kezdett	86,7	13,3	100
Érettségit adó képzésre jelentkezett, de érettségit nem adó képzésben kezdett	80,4	19,6	100
Érettségit nem adó képzésre jelentkezett, de érettségit adó képzésben kezdett	91,5	8,5	100
Érettségit nem adó képzésre jelentkezett, és ott is kezdett	88,2	11,8	100
Együtt	87,2	12,8	100

$\chi^2 = 12,934$, $p < 0,05$

SZAKMAI GYAKORLAT

A szakmai gyakorlat fontos tényező lehet a későbbi elhelyezkedés szempontjából. A végzősök 85%-a vesz részt iskolán kívüli szakmai gyakorlaton, amiből 35% iskolán belüli szakmai gyakorlaton is részt vesz. Iskolán kívüli szakmai gyakorlaton legnagyobb arányban egyrészt a vendéglátás és idegenforgalom (94%), másrészt a szolgáltatási (92%), harmadrészt pedig az ipari (82%) szakmacsoportba tartozó szakmákat tanulók vesznek részt. Ez utóbbi esetében a legnagyobb azok aránya (60%), akik csak iskolán kívüli szakmai gyakorlaton vannak. A csak iskolában gyakorlatozás elsősorban a könnyűipari (60%), majd az építészeti (32%), illetve a mezőgazdasági és élelmiszeripari (27%) szakmákat tanulókra jellemző.

A tanulók jelentős többsége mind az iskolai, mind az iskolán kívüli gyakorlaton jól érzi magát, az iskolai és a külső helyszín kedveltsége vonatkozásában nem mutatkozik jelentős eltérés (az összefüggés nem szignifikáns).

JÖVŐTERVEK

Vizsgálatunkban egy többfeleletes kérdéssel vizsgáltuk a szakmaszerzés utáni elképzeléseket, terveket. A végzettek öt lehetséges válasz közül jelölhették meg, hogy milyen elképzeléseik vannak a szakmaszerzést követően (el szeretnének helyezkedni, vállalkozást szeretnének indítani, tanulni szeretnének, más terveik, elképzeléseik vannak).

A végzősök 76%-a tervez a munkaerőpiacra lépni (62% tervez elhelyezkedni egy munkahelyen, 4%-a vállalkozást szeretne indítani, 9% mindkét lehetőséget tervezi/szeretné). Mindemellett a tanulók igen nagy arányban jelezték a (tovább)tanulási szándékukat. A tanulók mintegy 63%-a tervez/szeretne valamilyen formában továbbtanulni. Végül 24% azok aránya, akik csak (tovább)tanulást terveznek (lásd 1. ábra).

A tanulni szándékozók esetén a vizsgálat részletesen rákérdezett a tanulási tervekre (lásd 2. ábra). E szerint a végzősök 71%-a szeretne érettségiért tanulni, és mintegy 61%-a jelezte, hogy másik szakmát szeretne szerezni. A két kategória közötti átfedés (vagyis, akik mindkét tanulási irányban érdekeltek) 36%.

Az általánosabb tervek és a konkrétabb továbbtanulási irányok összefüggnek: a csak tanulást jelölők körében magasabb az érettségiért (is) tanulni tervezők aránya (lásd 12. táblázat). Azok körében, akik munkavállalást és tanulást jelölték, magasabb a másik szakmát szerezni tervezők aránya.

Elemzésünk szempontjából a különböző válaszlehetőségeket három fő kategóriába vontuk össze (lásd 13. táblázat). Az egyik csoportba azok kerültek, akik csak a munkaerőpiacra való kilépést tervezik (elhelyezkedés, vállalkozást szeretnének indítani: 36%), a második csoportba azok kerültek, akik valamilyen formában tanulni szeretnének, és nem terveznek kilépni a munkaerőpiacra (24%). Végül a harmadik kategóriába azok kerültek, akik munkaerő-piaci kilépést és (tovább)tanulást is terveznek (40%). (Egy negyedik – 0,6%-ot kitevő – kategóriát képeznek, akiknek egyéb tervük, elképzelésük van.)

12. táblázat: A jövőtervek és tanulási irányok, %, N=1500

	ÉRETTSÉGIÉRT TANULNA	MÁSİK SZAKMÁT SZERETNE SZEREZNI	ÉRETTSÉGIÉRT TANULNA, ILLETVE MÁSIK SZAKMÁT SZERETNE SZEREZNI	EGYÉB CÉLLAL	ÖSSZESEN
Tanulni akar	51,7	19,7	25,9	2,7	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani, és tanulni akar	43,3	26,4	22,7	7,6	100
A tanulást tervezők összesen	46,5	23,9	23,9	5,7	100

$\chi^2 = 28,105$, $p < 0,001$

13. táblázat: A szakmaszerzés utáni tervek, elképzelések, %, N=2375

TERVEK, ELKÉPZELÉSEK	%
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	36,2
Tanulni akar	23,7
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani, és tanulni akar	39,5
Egyéb terve, elképzelése van	0,6
Összesen	100

SZOCIODEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK ÉS JÖVŐTERVEK

A nemek tekintetében a fiúk felülreprezentáltak a csak munkaerő-piaci tevékenységet jelölők körében, a tanulást és tanulás/munkaerő-piaci tevékenységet jelölők körében pedig a mintaátlaghoz képest a lányok aránya nagyobb (lásd 14. táblázat).

A lakóhely szerinti településtípus alapján a munkaerő-piaci kilépést jelölők aránya magasabb a kisebb településeken (kisvárosban, községben) élők körében. A terveik között tanulást (is) jelzők aránya a nagyobb városokban, illetve a fővárosban élők körében magasabb.

A régiók viszonylatában az egyszerre elhelyezkedni és tanulni szándékozók a legnagyobb arányban a közép-magyarországi régióban vannak jelen, de az észak-magyarországi, észak-alföldi, nyugat-dunántúli régiókban is magasabb az arányuk a mintaátlaghoz képest. A tanulni szándékozók aránya szintén az észak-magyarországi és észak-alföldi, továbbá a kelet-dunántúli régiókban magasabb. A csak munkaerő-piaci tevékenységet tervezők legnagyobb arányban a dél-dunántúli és dél-alföldi régiókban élnek.

A csak az elhelyezkedést/vállalkozás indítását tervezők esetén mind a három háttérindex mintaátlag alatti. A csak az elhelyezkedést/vállalkozás indítását elsősorban az alacsonyabb státusú családból származók választják. (A jövőtervek és CSH-index között nincs szignifikáns összefüggés.)

14. táblázat: A jövőtervek nem, településtípus és régió szerint, %

		EL AKAR HE- LYEZKEDNI / VÁLLALKO- ZÁST AKAR INDÍTANI	TANULNI AKAR	EL AKAR HELYEZKEDNI / VÁLLALKO- ZÁST AKAR INDÍTANI ÉS TANULNI AKAR	ÖSSZESEN
Nem* (N=2333)	Fiú	39,6	21,5	39,0	100
	Lány	29,4	29,4	41,1	100
Település- típus** (N=2301)	Főváros	34,0	18,8	47,2	100
	Megyeszékhely, megyei jogú város	29,9	26,6	43,4	100
	Nagyváros	33,5	28,3	38,2	100
	Kisváros	40,5	23,0	36,5	100
	Község	37,6	23,1	39,2	100
Régió*** (N=2326)	Közép-Magyarország	32,1	18,4	49,5	100
	Közép-Dunántúl	35,4	25,9	38,7	100
	Nyugat-Dunántúl	35,7	22,1	42,3	100
	Dél-Dunántúl	44,9	23,7	31,4	100
	Észak-Magyarország	29,8	26,2	44,0	100
	Észak-Alföld	32,3	26,8	40,9	100
	Dél-Alföld	45,2	21,1	33,8	100
Együtt	36,4	23,9	39,7	100	

* $\chi^2 = 27,824$, $p < 0,001$; ** $\chi^2 = 17,850$, $p < 0,05$; *** $\chi^2 = 54,349$, $p < 0,001$

TANULÁSI ÚT ÉS JÖVŐTERVEK

Az iskolai út tényezői közül az egy adott tárgyhoz kapcsolódó sikeresség, a bukás, a tanult szakmához való viszony, illetve a képzési típus, valamint a szakmaváltás függnek össze a jövőtervekkel. A következők során e tényezők szerint vizsgáljuk a jövőtervet.

Felvételi sikeressége

A jövőtervek kialakulása szempontjából relevánsnak mutatkozik a középiskolai felvételin elsőként jelölt képzési típus: az érettségit adó képzésre jelentkezők körében valamelyest mintaátlag feletti a tanulást és munkaerő-piaci tevékenységet tervezők aránya (46% szemben a 40%-kal), a szakképzésben kezdők között pedig gyakorlatilag a csak munkaerő-piaci elhelyezkedést/vállalkozás indítását jelölők aránya (39% szemben a 36%-kal) magasabb az átlagosnál (lásd 15. táblázat). A különbségek azonban kismértékűek, az érettségit adó képzésre jelentkezők tehát nem szeretnének számottevően nagyobb arányban továbbtanulni a szakmunkásképzőben kezdőkhöz képest.

Az előző trend árnyaltabban válik megfigyelhetővé, ha a terveket a jelentkezés és a tényleges felvétel alapján létrehozott kombinált változó alapján vizsgáljuk (lásd

15. táblázat: Képzési típus váltása és jövőtervek, %, N=2321

	HOVA JELENTKEZTÉL ELSŐ HELYEN?			
	ÉRETTSÉGIT ADÓ KÉPZÉSRE	ÉRETTSÉGIT NEM ADÓ KÉPZÉSRE	EGYÉB HELYRE	EGYÜTT
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	30,4	39,2	35,7	36,4
Tanulni akar	23,5	24,2	25,0	24,0
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani és tanulni akar	46,2	36,6	39,3	39,7
Összesen	100	100	100	100

$\chi^2 = 22,520$, $p < 0,001$

16. táblázat: A felvételi sikeressége és a jövőtervek, %, N=2286

	ÉRETTSÉGIT ADÓ KÉPZÉSRE JELENTKEZETT...		ÉRETTSÉGIT NEM ADÓ KÉPZÉSRE JELENTKEZETT...		EGYÜTT
	...ÉS OTT IS KEZDETT	...DE ÉRETTSÉGIT NEM ADÓ KÉPZÉSBE KEZDETT	...ÉS OTT IS KEZDETT	...DE ÉRETTSÉGIT ADÓ KÉPZÉSBE KEZDETT	
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	33,3	22,2	39,4	35,8	36,2
Tanulni akar	21,2	29,7	24,4	17,9	24,0
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani és tanulni akar	45,6	48,1	36,2	46,3	39,8
Összesen	100	100	100	100	100

$\chi^2 = 38,525$; $p < 0,001$

16. táblázat). E szerint az érettségit adó képzésre jelentkezők esetén továbbra is a legmagasabb a munkavállalást és tanulást egyaránt megjelölők aránya, viszont azok körében, akik érettségit adó képzésre felvételiztek, de nem sikerült felvételt nyerniük (minden más kategóriához, illetve a mintaátlaghoz képest) magasabb a csak (tovább) tanulást tervezők aránya.

Iskolai kudarc és sikeresség

Mind az általános, mind pedig a középiskolai bukás szignifikánsan összefügg a végzősök jövőterveivel (lásd 17. táblázat). A munkaerőpiacra kilépni tervezők között néhány százalékkal felülreprezentáltak azok, akik buktak valamilyen formában. A csak tanulni vagy dolgozni és tanulni tervezők között a buktók aránya mintaátlaghoz közeli vagy mintaátlag alatti.

17. táblázat: A szakmaszerzés utáni tervek, elképzelések és az iskolai kudarc közötti összefüggés, %

	BUKTÁL-E...					
	...AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN? (N=2343)*			...A KÖZÉPISKOLÁBAN? (N=2308)**		
	IGEN	NEM	ÖSSZESEN	IGEN	NEM	ÖSSZESEN
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	35,7	64,3	100	41,4	58,6	100
Tanulni akar	29,1	70,9	100	33,3	66,7	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani és tanulni akar	27,5	72,5	100	38,1	61,9	100
Összesen	30,9	69,1	100	38,1	61,9	100

* $\chi^2 = 15,021$, $p < 0,005$; ** $\chi^2 = 9,295$, $p < 0,05$

18. táblázat: A szakmaszerzés utáni tervek, elképzelések és az iskolai kudarc közötti összefüggés, %

	BUKTÁL-E...					
	...AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁBAN? (N=2259)*			...A KÖZÉPISKOLÁBAN? (N=2262)**		
	VOLT	NEM VOLT	ÖSSZESEN	VOLT	NEM VOLT	ÖSSZESEN
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	40,7	59,3	100	26,2	73,8	100
Tanulni akar	48,7	51,3	100	33,5	66,5	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani és tanulni akar	54,3	45,7	100	35,6	64,4	100
Együtt	48,1	51,9	100	31,7	68,3	100

* $\chi^2 = 31,924$; $p < 0,001$; ** $\chi^2 = 18,573$; $p < 0,001$

Az iskolai sikeresség (olyan tantárgy említése, amelyben a tanulónak kiemelkedő teljesítményt sikerült elérnie) inkább jellemző azokra, akik tanulni szeretnének, szemben azokkal, akik csak az elhelyezkedést és/vagy vállalkozás indítását jelölték meg (lásd 18. táblázat).

A jövőtervek és a tanult szakma közötti összefüggések

Azok körében, akik jövőterveik között a munkaerő-piaci tevékenységet (is) jelölték, nagyobb arányt képviselnek a szakmájukat kedvelők, egyrészt a mintaátlaghoz képest, másrészt a tervként csak tanulást jelzőkhöz képest (lásd 19. táblázat).

Természetesen a szakma értékének megítélése is releváns a jövőtervek szempontjából (lásd 20. táblázat). A csak munkaerő-piaci tevékenységet tervezők körében

valamelyest nagyobb azok aránya, akik a tanult szakmát az átlagosnál jobbra értékelik (64%). A tanulást tervezők körében ezek aránya a mintaátlaghoz képest alacsonyabb (50%).

19. táblázat: Szakmához való viszony és jövőtervek, %, N=2351

	INKÁBB SZERETEM	INKÁBB NEM SZERETEM	ÖSSZESEN
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	88,1	11,9	100
Tanulni akar	75,8	24,2	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani, és tanulni akar	86,8	13,2	100
Teljes minta	84,7	15,3	100

$\chi^2 = 45,340$; $p < 0,001$;

20. táblázat: A szakma értékének megítélése és jövőtervek, %, N=2343

	AZ ÁTLAGOSNÁL JOBB/LEGJOBB SZAKMÁK KÖZÉ	AZ ÁTLAGOS SZAKMÁK KÖZÉ	AZ ÁTLAGOSNÁL ROSSZABB/LEGROSSZABB SZAKMÁK KÖZÉ	ÖSSZESEN
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	63,9	33,8	2,3	100
Tanulni akar	49,8	46,6	3,6	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani és tanulni akar	60,2	36,2	3,5	100
Együtt	59,1	37,8	3,1	100

$\chi^2 = 29,997$; $p < 0,001$;

21. táblázat: Jövőtervek szakmacsoportok szerint, %, N=2326

	DOLGOZNI/VÁLLALKOZNI SZERETNE	DOLGOZNI/VÁLLALKOZNI SZERETNE ÉS TANULNI AKAR	TANULNI AKAR	ÖSSZESEN
Ipar	40,7	37,8	21,5	100
Építészet	41,4	36,3	22,3	100
Könnyűipar	35,7	40,0	24,3	100
Szolgáltatások	27,4	41,2	31,4	100
Vendéglátás, idegenforgalom	30,5	45,1	24,5	100
Mezőgazdaság, élelmiszeripar	52,0	32,3	15,7	100
Együtt	36,2	39,8	24,0	100

$\chi^2 = 54,349$; $p < 0,001$

A szakmacsoportok vonatkozásában elsősorban az ipari, építészeti és mezőgazdasági szakmát tanulók tervezik nagyobb arányban az elhelyezkedést (lásd 21. táblázat). Továbbtanulást leginkább a szolgáltatási szakmát tanulók terveznek. A munkavállalás/vállalkozás és továbbtanulás összekapcsolása legnagyobb arányban a vendéglátói, idegenforgalmi szakmákat tanulókra jellemző.

22. táblázat: Továbbtanulási tervek szakmacsoportok szerint, %, N=1397

	ÉRETTSÉGIÉRT TANULNA	MÁSİK SZAKMÁT SZERETNE SZEREZNI	ÉRETTSÉGIÉRT TANULNA, ÉS MÁSİK SZAKMÁT SZERETNE SZEREZNI	ÖSSZESEN
Ipar	46,7	30,3	23,0	100
Építészet	40,8	39,5	19,7	100
Könnyűipar	47,4	36,8	15,8	100
Szolgáltatások	56,3	16,0	27,7	100
Vendéglátás, idegenforgalom	49,2	21,1	29,7	100
Mezőgazdaság, élelmiszeripar	50,9	21,8	27,3	100
Együtt	49,1	25,4	25,5	100

$\chi^2 = 45,460$, $p < 0,001$

23. táblázat: Jövőtervek a szakmai gyakorlat kedveltsége szerint, %

	HOGY ÉRZED MAGAD AZ ISKOLAI SZAKMAI GYAKORLATON? (N=1201)*		ÖSSZESEN
	INKÁBB JÓL	INKÁBB NEM JÓL	
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	87,1	12,9	100
Tanulni akar	83,8	16,2	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani, és tanulni akar	87,5	12,5	100
Együtt	86,5	13,5	100
	HOGY ÉRZED MAGAD AZ ISKOLÁN KÍVÜLI SZAKMAI GYAKORLATON? (N=1906)**		ÖSSZESEN
	INKÁBB JÓL	INKÁBB NEM JÓL	
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	89,9	10,1	100
Tanulni akar	81,0	19,0	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani, és tanulni akar	85,5	14,5	100
Együtt	85,9	14,1	100

* $\chi^2 = 2,369$, $p > 0,05$ – n.sz.; ** $\chi^2 = 18,200$, $p < 0,001$

A tanulási tervek és szakmacsoportok viszonylatában érettségiért leginkább szolgáltatói szakmacsoporton belüliek tanulnának (lásd 22. táblázat). Másik szakmát az építészeti és a könnyűipari szakmák tanulói szereznének a legszívesebben. Mindkét továbbtanulási irányt legnagyobb arányban a vendéglátással, idegenforgalommal kapcsolatos szakmát tanulók tervezik választani.

A jövőtervek az iskolai szakmai gyakorlat kedveltségével nem függnek össze, azonban összefüggnek az iskolán kívüli szakmai gyakorlat kedveltségével (lásd 23. táblázat). E szerint a csak az iskolán kívüli szakmai gyakorlatot kedvelők aránya a munkaerő-piaci tevékenységet tervezők között a mintaátlaghoz (86%) képest nagyobb (90%), a csak tanulást tervezők között pedig kisebb (81%).

Jövőtervek az elérni kívánt legmagasabb iskolai végzettség szempontjából

A jövőtervekhez továbbá hozzátartoznak a távlati továbbtanulási tervek és elképzelések, vagyis az a legmagasabb iskolai végzettség, amit a tanulók életük során el szeretnének érni. A végzősök közel fele nem akar a szakmunkásdiplománál magasabb végzettséget, közel 40% az érettségit látja a számára legmagasabb iskolai végzettségként, 17% pedig úgy gondolja, hogy felsőfokú végzettséget szerez majd valamikor (lásd 24. táblázat).

24. táblázat: Jövőtervek és elérni vélt legmagasabb iskolai végzettség, %, N=2295

	SAKAMUNKÁS	ÉRETTSÉGI	FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉG	ÖSSZESEN
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani	74,4	18,0	7,6	100
Tanulni akar	20,3	51,4	28,2	100
El akar helyezkedni / vállalkozást akar indítani és tanulni akar	30,7	49,7	19,6	100
Együtt	44,1	38,6	17,4	100

$\chi^2 = 509,949$, $p < 0,001$

A tervek vonatkozásában a csak munkaerő-piaci kilépést választók között a mintaátlaghoz képest számottevően felülreprezentált a szakmunkás végzettséget legmagasabb elérni remélt iskolai végzettségként megjelölők aránya (77%), és alulreprezentált az érettségi vagy felsőfokú végzettséget megjelölők aránya. A terveik között tanulást (is) jelölők esetén felülreprezentált az érettségit és felsőfokú végzettséget jelölők arány, és alulreprezentált a szakmunkás végzettséget jelölőké. Míg a kizárólag tanulni akarók, illetve tanulni is akarók csoportjánál az érettségit jelölők aránya egymáshoz közeli (51% és 50%), addig a legmagasabb elérni vágyott végzettségként a felsőfokút jelölők aránya a terveik között csak tanulást jelölők körében magasabb (28%) a tanulást és munkaerő-piaci tevékenységet jelölőkhöz képest (20%).

Az elérni kívánt legmagasabb iskolai végzettség és a családi háttér vonatkozásában a klasszikus összefüggés látszik érvényesülni: a magasabb továbbtanulási szinttel magasabb családi státusz jár együtt (lásd 25. táblázat).

25. táblázat: Az elérni kívánt legmagasabb iskolai végzettség és családi háttér, indexek átlagpontjai

MI AZ A LEGMAGASABB VÉGZETTSÉG, MELYET ÉLETED SORÁN EL SZERETNÉL ÉRNI?	SZÜLŐK ISKOLÁZOTTSÁGI INDEXE* (N=2095)	ÉRETTSÉGI (N=2331)**	FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉG (N=2077)***
Szakmunkás	45,6	51,6	49,7
Érettségi	52,5	54,2	53,4
Felsőfokú képzettség	58,4	56,1	56,9
Együtt	50,5	53,4	52,4

* $p < 0,001$; ** $p < 0,005$; *** $p < 0,001$

OKSÁGI ELEMZÉS: MAGYARÁZÓ MODELLEK

A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy a relevánsnak mutató tényezők hatásait egy-egy magyarázó modellt becsülve összevessük. Elemzésünkben egy-egy binomiális regressziós modellt becsülünk az egyes szakmaszervezés utáni (tervezett) kimenetekre. Az első modell függő változója a munkaerő-piaci tevékenység valószínűségét becsli az egyéb, nem munkaerő-piaci valószínűségéhez képest, a második modell függőváltozója a továbbtanulás valószínűségét becsli más, nem tanulási tervek valószínűségéhez képest, a harmadik modell pedig a tanulást és munkaerőpiacot választók valószínűségét becsüli azokhoz képest, akik jövőterveik között nem jelölték meg egyszerre a tanulást és munkaerőpiacot.

A modellekbe magyarázó változókként az elemzés során vizsgált változókat emeltük be: nem, családi háttér (szülők iskolázottsága és foglalkozása), iskolaválasztás és szakmaválasztás sikeressége, középiskolai kudarc és sikeresség, szakmai gyakorlathoz való viszonyulás, szakmacsoportok, a tanuló lakóhelyének településtípusa, az iskola régiója.

A három becsült modell magyarázó hányada viszonylag alacsonynak mondható. Az első modell esetében a magyarázott 8,4%, a második modell esetén 10,1%, a harmadik esetén pedig 5,6%. Az elemzésbe bevont változók tehát jobban magyarázzák egy tanuló jövőtervét, ha az csak munkaerő-piaci tevékenység, vagy csak (tovább)tanulási terv.

A *munkaerő-piaci tevékenységet* tervként jelölők esetén a nem, továbbá a szülők iskolázottságának és foglalkozásának egyes kategóriái, a középiskolai bukás ténye, a tanult szakma, illetve az iskolán kívüli szakmai gyakorlathoz kedveltsége, illetve a régió egyik kategóriája mutatkozott szignifikánsnak (lásd 26. táblázat).

E szerint a tanulók *nagyobb eséllyel* jelölték a munkaerő-piaci tevékenységet (ahhoz képest, hogy nem jelölték), ha a tanulók fiúk (1,61), szüleik alacsonyan iskolázottak (szülő iskolázottsága legfennebb 8 általános - 1,66), vállalkozók (és nem inaktívak - 0,59 vagy alkalmazottak - 0,65), buktak a középiskolában (1,46), kedvelik a tanult szakmát (2,17), és kisebb eséllyel (0,64), ha nem szeretik az iskolán kívüli gyakorlatot (azokhoz képest, akik csak iskolai gyakorlaton vesznek részt). A régiók szempontjából a referencia-kategóriát jelentő dél-dunántúliakhoz képest az észak-alföldiek kisebb eséllyel választják a munkaerő-piaci tevékenységet (0,72). Egyéb vonatkozásban a régió nem mutat szignifikáns hatásokat.

26. táblázat: A binomiális logisztikus modellek szignifikáns esélyhányadosai, N=1950

	CSAK MUNKAERŐ-PIACI TEVÉKENYSÉGET TERVEZŐK		CSAK TANULÁST TERVEZŐK		MUNKAERŐ-PIACI TEVÉKENYSÉGET ÉS TANULÁST EGYARÁNT TERVEZŐK	
	ESÉLY-HÁNYADOS	SZIGNIFIKANCIA	ESÉLY-HÁNYADOS	SZIGNIFIKANCIA	ESÉLY-HÁNYADOS	SZIGNIFIKANCIA
Nem: fiú (ref.: lány)	1,607	0,004	0,702	0,023		<i>n. sz.</i>
Szülők iskolázottsága (ref.: felsőfok)		<i>n. sz.</i>		0,000		<i>n. sz.</i>
8 általános vagy kevesebb	1,656	0,037	0,443	0,000		<i>n. sz.</i>
szakiskola		<i>n. sz.</i>	0,525	0,001	0,641	0,014
érettségi		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
Szülők foglalkozása (ref.: vállalkozó)		0,046		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
alkalmazott	0,648	0,01		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
alkalmi, és közmunkás		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
inaktív	0,592	0,023		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
Felvették-e az első helyen megjelölt iskolába: igen (ref.: nem)		<i>n. sz.</i>	0,712	0,009		<i>n. sz.</i>
Hogy érzi magát a mostani iskolájában: inkább jól (ref.: inkább nem jól)		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
Bukott-e a szakiskolában: igen (ref.: nem)	1,459	0,001	0,745	0,003		<i>n. sz.</i>
Volt-e kiemelkedő teljesítménye: igen (ref.: nincs)		<i>n. sz.</i>	1,346	0,005	1,226	0,05
Kedveli-e a tanult szakmát: igen (ref.: nem)	2,171	0,000	1,034	0,822	1,818	0,000
Változtatott-e menet közben szakmát: igen (ref.: nem)		<i>n. sz.</i>	1,583	0,04		<i>n. sz.</i>
Szereti-e az iskolán kívüli szakmai gyakorlatot (ref.: nem vesz részt iskolán kívüli szakmai gyakorlaton)		<i>n. sz.</i>		0,000		<i>n. sz.</i>
inkább igen	0,638	0,035	2,181	0	1,543	0,026
inkább nem		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
Szakmacsoport (ref.: mezőgazdaság, élelmiszeripar)		0,360		0,004		0,388
ipar		<i>n. sz.</i>	1,798	0,012		<i>n. sz.</i>
építészet		<i>n. sz.</i>	2,109	0,004		<i>n. sz.</i>
könnyűipar		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
szolgáltatások		<i>n. sz.</i>	2,533	0,000	1,76	0,043
vendéglátás, idegenforgalom		<i>n. sz.</i>	2,578	0,000	1,791	0,031

26. táblázat: A binomiális logisztikus modellek szignifikáns esélyhányadosai, N=1950

	CSAK MUNKAERŐ-PIACI TEVÉKENYSÉGET TERVEZŐK		CSAK TANULÁST TERVEZŐK		MUNKAERŐ-PIACI TEVÉKENYSÉGET ÉS TANULÁST EGYARÁNT TERVEZŐK	
	ESÉLY-HÁNYADOS	SZIGNIFIKANCIA	ESÉLY-HÁNYADOS	SZIGNIFIKANCIA	ESÉLY-HÁNYADOS	SZIGNIFIKANCIA
Település típusa (ref.: község)		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
főváros		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
megyeszékhely, megy. jv.		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
nagyváros		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
kisváros		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
Régió (ref.: Dél-Dunántúl)		0,011		0,007		0,002
Közép-Magyarország		<i>n. sz.</i>	1,979	0,004	2,705	0,000
Nyugat-Dunántúl		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
Közép-Dunántúl		<i>n. sz.</i>	1,505	0,027		<i>n. sz.</i>
Észak-Magyarország		<i>n. sz.</i>	1,679	0,003	1,448	0,033
Észak-Alföld	0,719	0,039	1,584	0,002		<i>n. sz.</i>
Dél-Alföld		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>		<i>n. sz.</i>
(Konstans)	3,028	0,029	0,843	0,704	0,232	0,002
Előrejelzési hatékonyság	74,1%		62,5%		65,0%	
Nagelkerke pszeudó-R ² :	8,4%		10,1%		5,6%	
Modell-szignifikancia	0,000		0,000		0,000	

A tanulás jelölési valószínűségét becsülő modell esetén szignifikánsnak mutatkozott a nem, a szülők iskolázottsága, az, hogy a tanulót felvették-e az elsőként jelölt iskolába, az iskolai kudarc (középfiskolai bukás) és siker (kiemelkedő teljesítmény) ténye, a tanulmányok közbeni szak(ma)váltás, a szakmai gyakorlathoz való viszonyulás, a tanult szakma szakmacsoportos besorolása, és (az előző modellhez képest) több vonatkozásban a régió.

A tanulást *nagyobb eséllyel* jelölték a lányok (a fiúkhoz képest - 0,70), a felsőfokú iskolázottságú szülőkkel rendelkezők (a legfeljebb nyolc általános - 0,44, illetve szakiskolai - 0,525 végzettségű szülőkkel rendelkezőkhöz képest), azok, akiket nem vettek fel az első helyen megjelölt iskolába (szemben azokkal, akiket felvettek - 0,71), akiknek középfiskolai tanulmányaik során legalább egy tantárgyból kiemelkedő teljesítményük volt (1,35), akik menet közben szakmát váltottak (1,58), továbbá azok, akik iskolán kívüli szakmai gyakorlatra járnak és kedvelik azt (2,18). A mezőgazdasági és élelmiszeripari szakmacsoportokhoz tartozó szakmákhoz képest a könnyűipari szakmacsoport kivételével bármelyik szakmacsoportoz való tartozása esetén nagyobb a valószínűsége annak, hogy a végzős a tanulást jelöli meg. A régiót tekintve a referencia-kategóriához képest a dél-alföldi régió kivételével mindenik régióban nagyobb eséllyel választják célként a tanulást.

Végül, azok körében, akik *a munkaerő-piaci tevékenységet és tanulást is megjelölték* (szemben azokkal, akik csak munkaerő-piaci tevékenységet, vagy csak tanulási szándékot jelöltek tervként) szignifikáns hatás a szakiskolai végzettséggel rendelkező szülő, az iskolai teljesítmény, a tanult szakma kedveltsége, a szakmai gyakorlat kedveltsége, egyes szakmacsoportok, és egyes régiók esetén volt megfigyelhető.

Mindkét tevékenységet azok jelölték nagyobb eséllyel, akik kiemelkedő teljesítményről számoltak be (1,23), ugyanekkor kedvelik a tanult szakmát (1,81), járnak iskolán kívüli szakmai gyakorlatra és kedvelik azt (1,54), továbbá pedig a szolgáltatási (1,76), vagy vendéglátó-idegenforgalom (1,79) szakmacsoportba tartozó szakmát tanulnak, és az észak-magyarországi, vagy közép-magyarországi régióban járnak iskolába.

ÖSSZEZÉS

Elemzésünk során egyrészt az előrehozott szakképzést végzők iskolai útját próbáltuk felvázolni különböző tényezők (a felvételi sikeressége, a szakmaválasztás, az iskolai kudarc, sikeresség) segítségével, másrészt a végzősök jövőterveit vizsgáltuk különböző szociodemográfiai ismérvek, a tanulási út tényezői szerint. E tekintetben arra próbáltunk választ találni, hogy a szakmaszerzés utáni tervekre különböző (szociodemográfiai és középiskolai tanulmányokkal kapcsolatos) tényezők milyen hatással vannak, hogy az iskolai utat befolyásoló családi háttér tényezők hatása mennyiben mutatható ki direkt módon is a szakmaszerzés utáni tervek vonatkozásában.

A tanulási út vonatkozásában láttuk, hogy egy viszonylag jelentős arányt képviselő szegmens egyrészt a sikertelen felvételi, másrészt a tanulmányi kudarc (pl. bukás) miatt kerül a szakképzésbe. Noha ezek a tanulók valamelyest sikeresebbek a szakképzésben, az ő körükben nagyobb arányban vannak jelen azok, akik elégedetlenek az iskolájukkal, rossz az iskolai közérzetük. Úgy tűnik azonban, hogy a tanult szakma kedveltsége tekintetében nem maradnak alul a többi szegmenshez képest.

A végzősök egy része csak (tovább)tanulást, egy másik része csak munkaerő-piaci tevékenységet, egy harmadik része pedig az előző kettő szakmaszerzés utáni társítását tervezte. A végzősök körében meglehetősen magas továbbtanulási arányt figyelhetünk meg: közel kétharmaduk tervezett valamilyen formában tanulmányokat folytatni, ami majdnem akkora arányt jelent, mint amekkora a munkaerő-piaci tevékenységet tervezők aránya. A továbbtanulás célja elsősorban az érettségi, de egy másik szakma kitanulási szándéka is markánsan jelen van.

A jövővel kapcsolatos tervek számos tényezővel összefüggnek, többek között a nemmel, a lakóhely szerinti település típusával, a régióval és nem utolsósorban a családi háttérrel. Elhelyezkedni a inkább a fiúk, tanulni inkább a lányok szeretnének. Továbbá nagyobb arányban szeretnének elhelyezkedni a kisebb településen, illetve a Dél-Dunántúlon, Dél-Alföldön élők. Az alacsonyabb családi státussal rendelkezők esetén is inkább a munkaerő-piaci elhelyezkedés a jellemző. Az átlagnál valamelyest magasabb CSH-index elsősorban a tanulást és munkaerő-piaci elhelyezkedést egyaránt tervezőkre jellemző.

SZAKIRODALOM

- Bartus Tamás (2003): Logisztikus regressziós eredmények értelmezése. *Statisztikai Szemle* 81. évf. 4/2003, pp. 328–347.
- CEDEFOP (2012): *From Educatio to working life. The labour market outcomes of vocational education and training*. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Csákó Mihály (2002): ...És a doktor úr gyereke? *Educatio* 2/2002, pp. 211–226.
- Csapó Benő (2008): A közoktatás második szakasza és az érettségi vizsga. In: *Fazekas Károly–Köllő János–Varga Júlia (szerk.): Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. ECOSTAT, Budapest, pp. 71–94.
- DeLuca, Christopher – Versnel, Joan – Hutchinson, Nancy L. – Hill, Allison – Chin, Peter (2011): International and National Factors Affecting School-To-Work Transition for At-Risk Youth in Canada: An Integrative Review Joan Versnel. *The Canadian Journal of Career Development*, 10 (1): 21–31.
- Education at Glance 2012, OECD indicators.
[online: <http://www.oecd.org/edu/eag2012.htm>]
- Education at Glance 2014, OECD indicators.
[online: <http://www.oecd.org/edu/Education-at-a-Glance-2014.pdf>]
- Farkas Éva (2013): Az iskolarendszerű szakképzés reformjának jellemzői az intézmények nézőpontjából I. *Szakképzési Szemle* XXIV. év. 2008/2, pp. 137–181.
- Fehérvári Anikó (2008): *Szakképzés és lemorzsolódás*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Fehérvári Anikó (2009): Intenzív felzárkózás? *Iskolakultúra* 12/2009, pp. 3–17.
- Fehérvári Anikó (2012): Tanulási utak a szakképzésben. *Iskolakultúra* 7–8/2012, pp. 3–19.
- Fehérvári Anikó (2015): Az előrehozott szakképzés végzős tanulóinak családi háttere és általános iskolai útja. In: *Tanulási utak – pályautak. A szakképzésben tanulóknak pályakövetése*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, pp. 76–98.
- Fehérvári Anikó – Imre Anna – Tomasz Gábor (2011): Az oktatási rendszer és a tanulói továbbhaladás. In: *Jelentés a magyar közoktatásról 2010*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Fehérvári Anikó – Tomasz Gábor (2011): Fiatalok szakmaszerzés után. *Szakképzési Szemle* 1/2011, pp. 42–55.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2011) A középfokú szakképzés területi alkalmazkodása. In: *Educatio* 3/2011, pp. 342–358.
- Ganzeboom, Harry B.G. (2010): *Occupational status measures for the new international standard classification of occupations of ISCO-08; with a discussion of the new classification* [online: <http://www.harryganzeboom.nl/isol/isol2010c2-ganzeboom.pdf>] - Letöltés ideje: 2014. 09. 28.
- Ganzeboom, Harry B.G. – De Graaf, Paul M. – Treiman, Donald J. (1992). A standard International Socio-economic Index of Occupational Status. *Social Science Research*, 21 (1): 1–56.
- Ganzeboom, Harry B.G. – Treiman, Donald J. (1996): Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standard Classification of Occupations. *Social Science Research* 25: 201–239.

- Garai Orsolya – Veroszta Zsuzsanna (2013): *Friss diplomások 2011*. Educatio Nonprofit Kft., Budapest.
- Green, Thomas F. (1999): Az oktatási rendszer viselkedésének előrejelzése. In *Halász Gábor – Lannert Judit (szerk.) Oktatási rendszerek elmélete. Szöveggyűjtemény*. Okker Kiadó, Budapest; Green, Thomas F. (1980) *Predicting the Behaviour of the Educational System*. Syracuse, New York.
- Hajdu Tamás – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2014): Roma fiatalok a középiskolában. *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek* 7/2014.
- Hodkinson, P. – Hodkinson, H. – Sparkes, A. (2012): *Triumphs and Tears: Young People, Markets, and the Transition from School to Work*. Routledge: New York.
- International Labour Organization (2010): *Characterizing the school-to-work transitions of young men and women: Evidence from the ILO School-to-work transition surveys*. Employment Working Paper No. 51.
- Józsa Krisztián – Fejes József Balázs (2012): A tanulás affektív tényezői. In: *Csapó Benő (szerk.): Mérleg a magyar iskola*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 367–406.
- Kertesi Gábor (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. In *Társadalmi riport 2010*. TÁRKI, Budapest.
- Kertesi Gábor – Varga Júlia (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf., 7–8. sz., 2005. július–augusztus, pp. 633–662.
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felmérésének 2006 és 2009 közötti hullámaiból. In: *Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.) Társadalmi Riport 2010*. TÁRKI, Budapest, pp. 371–407.
- Kovács Erzsébet (2014): *Többváltozós adatelemzés*. Budapesti Corvinus Egyetem – Typotex, Budapest.
- Lannert Judit (2012): Tanulási utak és lemorzsolódás. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest. (kézirat)
- Liskó Ilona (1996): A szakmunkásképzés fejlesztésének alternatívái. *Educatio*, 1/1996, pp. 1–14.
- Liskó Ilona (2001): Fiatal szakmunkások a munkaerőpiacon. In: *Semjén András (szerk.): Oktatás és munkaerő-piaci érvényesülés*. MTA Közgazdaságtudomány Kutatóközpont., Budapest.
- Liskó Ilona (2004): Perspektívák a középiskola után. (Kutatás közben 259.) Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest.
- Liskó Ilona (2008): Szakképzés és lemorzsolódás In: *Fazekas K. – Köllő J. – Varga J. (szerk.): Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. ECOSTAT, Budapest, pp. 95–120.
- Liskó Ilona – Fehérvári Anikó (1996): *Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években*. /Kutatás Közben 212./ Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Liskó Ilona – Fehérvári Anikó (1998): *Felvételi szelekció a középfokú iskolákban*. /Kutatás Közben 219./ Oktatókutató Intézet Budapest,
- Makó Ágnes (2014): *A szakképzett pályakezdők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei*. Budapest, MKIK-GVI.
[online: http://gvi.hu/kutatas/89/a_szakkepzett_palyakezdok_munkaeropiaci_helyzete_es_elhelyezkedesi_eselyei - letöltés ideje: 2014. 10. 23.]

- Mártonfi György (2013): *Korai iskolaelhagyás a magyarországi szakképzésben*.
[online: http://www.observatory.org.hu/wp-content/uploads/2013/09/ReferNet_2013_ESL_HU.pdf]
- Makó Ágnes (2012): *A pályakövetéses vizsgálatban részt vett pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2012*. MKIK GVI, Budapest.
[online: <http://www.mkik.hu/hu/szakkepzes/download.php?id=10783> –
letöltés ideje: 2014. október 30.]
- Makó Ágnes – Bárdits Anna (2013): *A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2013*. MKIK-GVI, Budapest. [online: http://gvi.hu/data/papers/szakiskola_2013_tanulok_tanulmany_130403.pdf –
letöltés ideje: 2014. október 30.]
- Makó Ágnes – Bárdits Anna (2014): *A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2014*. MKIK-GVI, Budapest. [online letöltés: http://gvi.hu/kutatas/89/a-szakkepzett_palyakezdok_munkaero-piaci_helyzete_es_elhelyezkedesi_eselyei –
letöltés ideje: 2014. október 30.]
- Molnár Gyöngyvér – Korom Erzsébet (szerk.) (2013): *Az iskolai sikerességet befolyásoló kognitív és affektív tényezők értékelése*. Nemzedékek tudása Tankönyvkiadó Zrt., Budapest.
- Müller, Walter (2005): Education and Youth Integration into European Labour Market. *International Journal of Comparative Sociology*, 46: 461–485.
- Nochajski, Susan M. – Schweitzer, Jo A. (2014): *Promoting school to work transition for students with motional/behavioral disorders*. *Work*, 48 (3): 413–422.
- OECD (1996): Cross-National Research on School to Work Transitions: An Analytical Framework.
[online: <https://search.oecd.org/edu/skills-beyond-school/1925587.pdf> –
letöltés ideje: 2014. 10. 11.]
- OECD (2001): *Knowledge and for life. First results from the PISA 2000*. OECD Publications, Paris.
- OECD (2014), Education at a Glance 2014: OECD Indicators, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2014-en>.
- Raffe, D. (2014): Explaining National Differences in Education-work Transitions. Twenty years of research on transition systems. *European Societies, Special Issue: School-to-Work Transitions* 16 (2): 175–193.
- Róbert Péter (2000): Bővülő felsőoktatás – ki jut be? *Educatio* 1/2000, pp. 79–94.
- Róbert Péter (2002): Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra. In: *Kolosi, T. – Tóth, I. Gy. – Vukovich, Gy. (szerk): Társadalmi Ríport 2002*. TÁRKI, Budapest, pp. 220–231.
- Róbert Péter (2010): The Influence of Educational Segregation on Educational Achievement. In: *Dronkers, Jaap (ed.): Quality and Inequality of Education. Cross-national Perspectives*. Springer Press, 205–236.
- Sharland, Alex – Mitchell, David – Menon, Mohan (2013): An international comparison of school to work transition systems: how best to evaluate outcomes. *International Journal of Society Systems Science*, 5 (2): 99–112.
- Szemerszki Marianna (2012): *A képzési szerkezet átalakulása – belépés a felsőoktatásba* (2001-2011), Konferencia előadás, Corvinus Egyetem, 2012. november 30.

- Tchibozo, Guy (2013): *Cultural and Social Diversity and the Transition from Education to Work*. UNESCO-UNEVOC Book Series. Technical and Vocational Education and Training: Issues, Concerns and Prospects. Springer Netherlands.
- Tomasz Gábor (szerk.) (2012): *Párhuzamok. Kanyarok. Szakképzettek pályakövetése*. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Treiman, Donald J. (1970): Industrialization and Social Stratification. In Laumann, O. E. (ed.): *Social stratification: research and theory for the 1970's*. The Bobbs-Merrill Company, Indianapolis.
- Vágó Irén (2007) (szerk.): *Fókuszban a nyelvtanulás*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Veroszta Zsuzsanna (2014): *Diplomás pályakövetési adatok 2013*. Budapest: Educatio Nonprofit Kft.
- Vuolo, Mike - Staff, Jeremy - Mortimer, Jeylan T. (2012): Weathering the great recession: Psychological and behavioral trajectories in the transition from school to work. *Developmental Psychology*, 48 (6): 1759-1773.

FÜGGELÉK – AZ EMPIRIKUS KUTATÁSOK MÓDSZERTANA

Amint említettük, jelen kötet a KIFIR adatbázis elemzésén kívül két longitudinális vizsgálat adatain alapszik. Az első longitudinális adatfelvétel első fázisa 2010-ben valósult meg, és a TÁMOP 3.1.1. kiemelt projekt II. szakaszában a harmadik állomáshoz érkezett.

A másik adatfelvétel egy 2014-ben, az előrehozott szakképzésben végzés előtt álló tanulók körében indított longitudinális vizsgálat, melynek a projekt keretében két szakasza valósult meg. A második szakaszban gyűjtött adatok feldolgozása nem képezi jelen kötet részét.

A SZAKKÉPZÉSBEN VÉGZETTEK PÁLYAKÖVETÉSE⁴⁷

2010 tavaszán, nyár elején országos reprezentatív mintán végzett adatfelvételre került sor diákok körében. A vizsgálat egy több évre tervezett longitudinális felmérés első állomása volt.

A kutatás keretében a végzős szakképzős, tehát közvetlenül szakmaszerzés előtt álló tanulók (szakiskolások és szakközépiskolások) kérdőívet töltöttek ki. Az intézetünk által megbízott cég kérdezőbiztosai személyesen keresték fel az iskolákat, ahol a mintába került diákok, osztályteremben, maguk töltötték ki a kérdőívet, a kérdezőbiztosok – egy rövid eligazítás után – felügyelték az önkitöltős kérdőívek kitöltését, kérdés esetén segítséget is nyújtottak a fiataloknak.

A kutatás során 67 szakközépiskolában és 70 szakiskolában sikerült interjúkat készíteni, és összességében 2533 értékelhető kérdőív készült. A kérdőívet 1174 (érettségi-re épülő) szakközépiskolai rendszerben végzős diák és 1359 szakiskolai rendszerben végzős diák töltötte ki.

A kérdőíves kutatás a diákok személyes elérhetőségeinek (telefonszámának) gyűjtésére is vállalkozott. A válaszmegtagadás arányát csökkentendő az adatukat megadó diákok között nyeremény került kisorsolásra. A kilátásba helyezett nyeremény ellenére a diákok kevesebb mint fele adta meg a telefonszámát (1065 fő vagyis 42%).

A fenti 1065 fő képezte a longitudinális vizsgálat második állomásának bázisát. Ennek során a kérdőívet kitöltő, telefonszámukat megadó diákok újbóli (ezúttal telefonos) megkeresésére került sor.

A telefonos interjúkat az OFI munkatársai készítették, akik telefonon keresték fel azokat a 2010-ben utolsó éves (szakmaszerzés előtt álló) szakiskolás, illetve szakközépiskolás tanulókat, akik:

- 2010 tavaszán osztálytermi keretek között kitöltötték a korábbi kérdőívet;
- a kérdőívben megadták a telefonszámukat.

A kérdezőbiztosok a telefonbeszélgetéssel egyidejűleg online rögzítették a válaszokat. A sikeresen kitöltött kérdőívek száma: 514.

47 Az első állomás módszertani leírásáért ld. Tomasz G. (2012): A kutatás ismertetése, módszerek. In: uő. (szerk.): Párhuzamok. Kanyarok. Szakképzettek pályakövetése. Budapest, Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet. [online: <http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachments/parhuzamok-kanyarok.pdf>]

A fenti 514 volt diák újbóli megkeresésére került sor 2014-ben, a 2012-ben alkalmazott kérdőív adaptált változatával. A kérdőív ezúttal annak felderítését szolgálta, hogy 2012 és 2014 között mi történt a fiatalokkal, milyen életutat jártak be (sikerült-e elhelyezkedni, ha igen, milyen állásuk volt/van, mennyire tudták/tudják hasznát venni az iskolában tanultaknak, továbbtanulnak-e vagy munkanélküliek, milyen a családi állapotuk stb.). A telefonos kérdőíves vizsgálatot 40 db strukturált mélyinterjú egészítette ki. Ezekhez részletes interjúvázlat készült.

AZ ELŐREHOZOTT SZAKKÉPZÉSBEN VÉGZŐK TANULÁSI ÚTJA ÉS JÖVŐTERVEI

Második számú longitudinális vizsgálatunk a 2014-ben előrehozott szakiskolai képzésben végzettséget szerzők (munkaerő-piaci/tanulmányi) életútját, utánkövetését célozta. A kutatásnak az eddigiek során két szakasza valósult meg.

A kiindulópontot jelentő első szakasz keretében egy önkitöltős kérdőíves módszerrel végzett adatfelvételre került sor 108 iskola végzős tanulóinak körében, amely 2493 értékelhető kérdőívet eredményezett.⁴⁸

A mintavétel célja az előrehozott szakképzésben végzős hallgatókra országosan reprezentatív minta kialakítása volt legalább 100 iskola és legalább 2000 fő bevonásával. A minta alapjául a 2011-es szakiskolai előrehozott képzésben induló tanulók nyitóadatai szolgáltak. Korábbi kutatási tapasztalatok és kimutatások alapján az évenkénti megfigyelt/becsült évisméltési/lemorzsolódási arányt figyelembe véve úgy véltük, hogy a nyitóadatok esetén megfigyelhető létszámok felét (mintegy 6000 tanulót) vehetjük figyelembe a minta kialakításakor.

Továbbá a végzős tanulók becsült létszámának földrajzi, pontosabban regionális eloszlását figyelembe véve egy tanulóit, majd pedig egy intézményi minta került kialakításra.⁴⁹

A mintavétel során következő lépésében az intézmények körét választottuk ki. A 100 intézményt megpróbáltuk arányosan szétosztani az egyes régiók között, ezért kiszámoltuk az intézmények régiók szerinti eloszlását, majd (az eloszlást irányadsképpen véve figyelembe) osztottuk szét az egyes régiók szerint a 100 intézményt (lásd 2. táblázat).⁵⁰

48 Az adatfelvételt K+F tevékenység keretében a Soreco Research Kft. végezte 2014 áprilisában.

49 A mintavétel során annak érdekében, hogy megkapjuk a tanulólétszámok régiók szerinti arányát, első lépésben a (becsült) tanulóit létszámokat régiók szerint aggregáltuk, majd kiszámítottuk a létszámok régiók szerinti eloszlását. A második lépésben a kiszámított létszám-arányokat rávetítettünk a 2000 fő elemszámra.

50 Mivel az adatfelvétel az egyes intézményekben kifejezetten az illető intézmény önkéntes együttműködésével valósulhat meg, így elképzelhető, hogy a mintába került intézmények közül egyiknek vagy másiknak nem áll esetleg módjában lehetővé tenni az adatfelvételt, továbbá megtörténhet, hogy az adott intézményben az adatfelvételi időszakban nem sikerül megfelelő számú tanulót elérni, összeállítottunk egy intézményi pótlistát, amely lehetővé teszi egy, az adatfelvételben esetlegesen részt venni nem tudó intézmény kiváltását, illetve – adott esetben – az intézményi kör bővítését.

Az intézményi pótlista kialakításához a régiókon belül az intézményeket megyék szerint rendeztük, majd az így kialakított intézményi sorrendből választottuk ki a csökkenő nagyságrend szerinti soron következő intézményt.

A mintavétel utolsó lépéseként az intézményeket a becült tanulói létszámok alapján az egyes régiókon belül növekvő sorrendbe állítottuk, majd az illető régióra számított intézményszám alapján kiválasztottuk az első, a régiók szerinti eloszlás alapján megközelítően meghatározott adott számú intézményt.

1. táblázat: A (becült) tanulói létszámok, a tanulói eloszlások, valamint a mintaelemszámok régiók szerint

	BECSÜLT TANULÓI LÉTSZÁMOK RÉGIÓK SZERINT A 2011-ES NYITÓADATOK ALAPJÁN (FŐ)	A TANULÓI LÉTSZÁMOK (ÉS A MINTAELEM-SZÁMOK) ELOSZLÁSA RÉGIÓK SZERINT (%)	TERVEZETT MINTAELEM-SZÁM (FŐ)	MEGVALÓSULT ESETSZÁMOK (FŐ)
Közép-Magyarország	992	16,7	333	314
Közép-Dunántúl	469	7,9	158	262
Nyugat-Dunántúl	609	10,2	205	278
Dél-Dunántúl	1065	17,9	358	515
Észak-Magyarország	846	14,2	284	313
Észak-Alföld	1328	22,3	446	582
Dél-Alföld	641	10,8	216	229
Összesen	5950	100	2000	2493

Forrás: Saját számítások a 2011. évi KIR-STAT-adatok alapján

2. táblázat: A 2011-ben előrehozott szakképzési programot indító intézmények száma és eloszlása régiók szerint, valamint az intézményi minta és lekérdezési arány régiók szerint

	BECSÜLT TANULÓI LÉTSZÁMOK RÉGIÓK SZERINT A 2011-ES NYITÓADATOK ALAPJÁN (FŐ)	A TANULÓI LÉTSZÁMOK (ÉS A MINTAELEM-SZÁMOK) ELOSZLÁSA RÉGIÓK SZERINT (%)	TERVEZETT MINTAELEM-SZÁM (FŐ)	MEGVALÓSULT ESETSZÁMOK (FŐ)
Közép-Magyarország	992	16,7	333	314
Közép-Dunántúl	469	7,9	158	262
Nyugat-Dunántúl	609	10,2	205	278
Dél-Dunántúl	1065	17,9	358	515
Észak-Magyarország	846	14,2	284	313
Észak-Alföld	1328	22,3	446	582
Dél-Alföld	641	10,8	216	229
Összesen	5950	100	2000	2493

Forrás: Saját számítások a 2011. évi KIR-STAT-adatok alapján

A kiválasztott intézmények becsült tanulólétszámát 100%-nak véve a régióra vonatkozóan korábban kiszámolt tanulói mintaelemszámot szétosztottuk a kiválasztott intézmények között az intézményi tanulólétszámoknak megfelelő arányok szerint.

A kutatás második szakaszában az első fázisban telefonos és/vagy e-mailos elérhetőségüket megadóak kerültek megkeresésre. Az elérhetőségüket megadó mintegy 603 fő közül azonban viszonylag kis elérési arányt, 325 fő elérését sikerült megvalósítani.

K. ERCSEI – A. FEHÉRVÁRI – T. HÍVES – B. HÓRICH

LEARNING PATHS – CAREER PATHS. TRACKING THE CAREERS OF FORMER VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

This volume of papers offers an analysis of data regarding the further studies and/or career and employment experiences of former vocational school students collected from two main sources: official statistics (Secondary Education Admission Information System, the so-called KIFIR data base), and two longitudinal studies⁵¹.

Accordingly, the book comprises three parts. The first part provides a general analysis of students' transition from primary to secondary education on the basis of KIFIR. The second part explores the life and career paths of holders of vocational qualification based on the longitudinal research started in 2010. The third part examines the learning pathways and future plans of students about to obtain vocational qualifications in 2014 in the context of early VET⁵².

The first paper in our book depicts the characteristics of continuing studies in secondary education based on a time series analysis of the 2000–2013 data in KIFIR. The paper points out that the demographic decline enhances the chance to enter into secondary education. Applicants to VET stand a 100% chance of entry. From 2009 there were fewer applicants who indicated a vocational secondary school as their first choice than the numbers of those actually enrolled. While entry is hardest to general secondary schools, there is an internal hierarchy within this school type: admission to 6 and 8-grade secondary schools is the most difficult and to classes with traditional curricula is the easiest. Approximately the same number of applicants indicate bilingual educational institutions as their first choice as are admitted.

According to one of the main findings of the study the secondary education system is characterised by a substantial inherent fragmentation, therefore the chances of admission to the various training programs is highly different even within the same type of training. Regional differences and operators can increase the divergence.

The second and third papers analyse the data of the longitudinal study started in 2010. *The second paper* provides an overview of career patterns and their differences in the two measuring periods, and takes stock of the characteristics by qualification, sex, vocational group and place of residence.

A main finding of the paper is that while by 2014 there was a significant increase in the number of active workers compared to 2012 acquisition of vocational qualifications does not involve direct labour market output.

51 Launched in 2010, the first research attempted a comprehensive analysis of a nationwide representative sample of 990 students about half of whom had finished vocational secondary school, and the other half vocational training school. The questionnaire-based survey was completed by interviews with 40 young career starters. At the second stage of the project young respondents who had provided their telephone numbers were interviewed by telephone in 2012 and it was partly this survey that was continued in Phase II of SROP 3.1.1. Stages I and II of the second longitudinal study were also carried out in the framework of this project. In this regard a nationwide sample of approximately 2,400 young people about to finish early vocational education and training (VET) was analysed.

52 Early VET was introduced by the 2003 amendment of the no longer effective 1993 Public Education Act. Compared to the former VET system, the duration of training was reduced to three years, which basically meant a reduction of the number of contact hours in subjects in cultural domains. An available option at the time and phased out by now, early VET projected future changes and was popular among those who wanted to master a trade as soon as possible.

A large proportion of those who exit training continue additional studies in the hope of finding a job or securing a better employment status. The two subpopulations involved in the survey show significant differences in terms of subsequent pathways: those who graduated from vocational secondary schools most typically continue their studies in higher education, and those who finish vocational school predominantly go on to master another trade. There are differences between the two groups regarding success in finding a job: the unemployment rate is higher among vocational school leavers.

The third paper analyses staying in the trade of those qualified in 2010. In the fourth year after obtaining vocational qualifications a little over four in ten respondents work in a job conforming to their original qualification; and two-thirds spent some time working in their learned trade after qualification. Finding a job in their trade is influenced by both external and internal (objective and subjective) factors. A person living in an economically depressed region stands significantly less chance to find a job in their trade. Personal effort to try and find a job in the learned trade is also a decisive factor.

It is only in a lesser number of cases that changing career involves upward mobility; in the majority of cases it means taking up (unskilled or semi-skilled) positions not requiring vocational qualification. Career change appraises the value of networking in seeking a job. Finally, the positive effect of school correction and adequate choice of vocation on finding a job suited to the qualification was also conspicuous.

The fourth paper explores the family background, demography and previous learning paths of those exiting early VET based on the data collected in the first stage of the longitudinal study launched in 2014.

The results underscore the 2011 findings that this form of training is mostly favoured by poor achievers in small municipalities for the short duration of training. The rate of boys in early VET is higher than in vocational schools, and the family status of girls in VET is lower than that of boys. As regards geographic distribution, in Central Hungary and particularly in Budapest early VET is chosen mainly by children of families with a lower status; by contrast, in Western Transdanubia the training has a higher prestige, probably because local labour markets have a different attitude to job seekers with vocational school qualifications in terms of employment and wages.

The fifth paper analyses primarily the future plans of early VET students according to socio-demographic criteria and different learning pathway factors. Three future scenarios are depicted. Some of the school leavers only plan to continue their studies; another group only plan to enter the world of work; and the third group intend to combine the two once they qualify.

A significant proportion of early VET finishing students want to continue their studies: almost two-thirds plan to continue some form of studies – almost the same rate as those planning some form of labour market activity. Further studies are primarily aimed at the secondary school leaving examination but the intention to acquire qualifications in another trade is also strong. Future plans are related to numerous factors including sex, type of residence, region and not the least family background. The outcomes of the secondary school admission test and school failure are also relevant to learning pathways.